

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE’DE LIBERALİZM TARTIŞMALARI

**NEHİR CAN KAZAN
12716015**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. CENGİZ ÇAĞLA**

**İSTANBUL
2019**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE’DE LİBERALİZM TARTIŞMALARI

**NEHİR CAN KAZAN
12716015**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. CENGİZ ÇAĞLA**

**İSTANBUL
2019**

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE LIBERALİZM TARTIŞMALARI

NEHİR CAN KAZAN
12716015

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:

Tezin Savunulduğu Tarih:

Tez Oy Birliği / Oy Çokluğu ile Başarılı Bulunmuştur

Unvan Ad Soyad

İmza

Tez Danışmanı

: Prof. Dr. Cengiz Göktepe

Jüri Üyeleri

: Prof. Dr. Mehmet Hacısalıhan

Dr. Gökten Ayar Öğr. M. Ulus

Dr. H. H. H.

İSTANBUL
HAZİRAN 2019

ÖZ

TÜRKİYE'DE LIBERALİZM TARTIŞMALARI

Nehir Can Kazan

Haziran, 2019

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de liberal kuramın nasıl tartışıldığını sunmaktır. Bu tartışmaya başlamadan, ilk olarak dünya literatüründe liberalizmin nasıl tanımlandığına bakılmıştır. Tek bir liberalizm tanımı yapıp yapılamayacağı tartışılmış, John Stuart Mill, John Rawls ve Friedrich August von Hayek’in temel fikirleri özetlenmeye çalışılmıştır. Bunun ardından Türkiye’deki liberal düşünme biçimi tartışmalarına geçilmiş ve ilk olarak, 21.yy’da Türkiye’de liberal düşünme biçimi denilince akla ilk gelen iki derneğin (Liberal Düşünce Topluluğu ve Özgürlük Araştırmaları Derneği) üyelerinden Mustafa Erdoğan ve Atilla Yayla’nın fikirlerinin aktarılmıştır. İkinci olarak ise, Türkiye’de liberalizmin neoliberalizm olarak tanımlanıp tartışılması, merkez-çevre, ikinci cumhuriyet ve sol liberalizm tartışmalarının nasıl liberalizm ile ilişkilendirildiğine yer verilmiştir. Bu tartışmaların sonucunda, Mustafa Erdoğan ve Atilla Yayla’nın fikirlerinin liberter kuramla daha fazla ortak noktası olduğu ve ek olarak, neoliberalizmin haksız şekilde liberalizm olarak tanımlandığı, gerçekte iki kuramın vaatlerinin birbirinden farklı olduğu görülmüştür. İkinci olarak, olarak merkez-çevre, devlet-sivil toplum ikiliğinden yola çıkarak Türkiye siyasal hayatını okuyan tartışmanın liberal kuramla çok az ortak noktası olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Liberalizm, birey, özgürlük, eşitlik.

ABSTRACT

LIBERAL DISCUSSIONS IN TURKEY

Nehir Can Kazan

June, 2019

The aim of this study is to present how the liberal theory discussed in Turkey. Firstly, It is reviewed how liberalism is defined in the literature. It is discussed whether a definition of liberalism could be made and then summarized the basic ideas of John Stuart Mill, John Rawls and Friedrich August von Hayek. After that, the liberal way of thinking and debate in Turkey are discussed. Mustafa Erdogan, Atilla Yayla, Association for Liberal Thinking (LDT), Freedom Research Association (OAD) are the first names comes to mind in Turkey, thus their ideas and aspects are discussed. Secondly, the discussion identified as neo-liberalism, center-periphery arguments, Second Republic and left liberalism debates are reviewed. As a result of these discussions, it seems that the ideas of Mustafa Erdoğan and Atilla Yayla are more common in libertarian theory, and in addition, neo-liberalism has been mistakenly defined as liberalism, in fact the arguments of two theories were different. In addition that, the center-periphery and the state-civil society arguments have little in common with liberal theory.

Key Words: Liberalism, freedom, equality, individual.

ÖN SÖZ

Bu çalışmada Türkiye’de liberal düşüncenin nasıl tartışıldığı sunulmak istenmiştir. Öncelikle tez konusunu araştırmaya başlarken beni destekleyen Prof. Dr. Haldun Gülalp’e teşekkürlerimi sunarım. Tez süreci boyunca göstermiş olduğu ilgi ve destek nedeniyle tez danışmanım Prof. Dr. Cengiz Çağla’ya teşekkürü bir borç bilirim. Söyleşi için değerli vaktini ayıran Prof. Dr. Mustafa Erdoğan’a da ayrıca teşekkür ederim. Çalışma disiplininin alt yapısını oluşturan YTÜ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü lisans hocalarımın hepsine tek tek teşekkür ederim. Son olarak, hayatım boyunca beni destekleyen ailem Tayfur Can, Şenay Can ve Kaan Can’a, tez yazım süreci boyunca yanımda olan eşim Tolgahan Kazan’a ve şans meleğim Güneş’ime teşekkür ederim, iyi ki varlar.

İstanbul; Haziran, 2019

Nehir Can Kazan

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖN SÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vi
1. GİRİŞ	1
2. LİBERALİZM NEDİR?	4
2.1. John Stuart Mill.....	11
2.2. John Rawls	13
2.3. Friedrich August von Hayek	16
3. LİBERAL TARTIŞMA: OSMANLI DÖNEMİNDEN 1960'LI YILLARA ..	19
3.1. Osmanlı Döneminde Liberalizm	21
3.2. 1960'lara Kadar Liberal Tartışma	22
3.3. Ahmet Hamdi Başar ve Liberal Düşünce.....	25
4. 1980 SONRASI TÜRKİYE'DE LİBERALİZM TARTIŞMALARI	28
4.1. Liberal Demokrat Parti.....	31
4.2. Liberal Düşünce Topluluğu ve Özgürlük Araştırmaları Derneği	35
4.3. Mustafa Erdoğan ve Atilla Yayla.....	40
4.4. Neoliberalizm Tartışmaları	43
4.5. Sol-Liberal ve İkinci Cumhuriyet Tartışmaları.....	48
5. SONUÇ	58
KAYNAKÇA	62
EKLER	69
ÖZ GEÇMİŞ	78

KISALTMALAR

ÖAD	: Özgürlük Araştırmaları Derneği
LDP	: Liberal Demokrat Parti
LDT	: Liberal Düşünce Topluluğu
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
AP	: Adalet Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi

1. GİRİŞ

“Liberalizm nedir?” sorusuna bir tek cevap yoktur. Liberalizm tanımı yapılırken farklı ülkelere göre liberalizm tanımlamaları yapılabilirken, klasik liberalizm ve modern liberalizm ayrımına göre liberalizm tanımları da yapılmaktadır. Yine de farklı liberalizm tanımlarının ortak noktaları vardır. Liberal düşünme biçiminin temelinde, rasyonel bir canlı olan ve rasyonel kararlar verebilen bireyin özgür olması gerektiği fikri vardır. Kendisi için en iyi olanı birey kendisi bilir ve bu yüzden birey kendi iyi hayat anlayışına göre yaşayabilmelidir. Toplumdaki çoğunluk ya da devlet bir bireyi kendi iyi hayat anlayışına göre yaşamaktan alıkoymamalıdır. İkinci olarak, kendi iyi hayat anlayışlarına göre yaşayabilmeleri için bireylerin kısıtlamalardan özgür olmaları gerekir. Kısıtlamalardan özgür olmak ise müdahale edilmeme ve/ya gerekli olanaklara sahip olmak (yapabilme) özgürlüğü demektir. Liberal düşünme biçiminin gücü sınırlanmış bir yönetimi, hukukun üstünlüğünü, sivil hak ve özgürlükleri (inanç özgürlüğünü, ifade özgürlüğünü, örgütlenme özgürlüğünü, mülkiyet hakkını), eşitliği, bireyin toplumdan önce geldiğini savunmasının ardında bu kabul vardır.

Liberal literatür 19.yy. ve öncesi ile 20.yy. liberal düşünme biçimleri arasında bir ayrım yapmaktadır. Bu ayrımın çizgisi özgürlüğün tanımlanma biçimidir. 20.yy. liberal düşüncesinde, bireylerin özgürlüğü için olmazsa olmaz olduğu düşünülen müdahale edilmeme haline ek olarak, devletin sınırlı müdahalesinin haklı görülmeye başlanmıştır. Yani, devlet bireylerin özgürlüğüne tehdit olabilecek unsurları ortadan kaldırmak için müdahalede bulunabilir. Bu, devletin hayata ve ekonomiye sınırsız müdahale edebilmesi demek değildir. Liberal düşünme biçiminin, gücü sınırlı iktidarın iyi olduğu anlayışı devam etmektedir. Ancak devlet, çalışma saatlerinin düzenlenmesi ya da emeklilik güvencesi ve benzeri konulara müdahalede bulunabilmelidir. Devletin çalışma saatleri, emeklilik, çocukların eğitimi gibi alanlara müdahale edebileceği fikrinin arkasında, bireylerin özgürlüğünün ve kendi iyi hayat anlayışlarına göre yaşamalarının herkes için eşit bir hak olarak görülmesi anlayışı vardır. Ancak devletin müdahale alanları kısıtlı olacaktır. Örneğin devlet ekonominin nasıl işleyeceğine dair önceden planlar yapamaz ya da nasıl bir ekonomi biçiminin toplum için en iyi

olduğunu söyleyemez. 20.yy'da devletin her türlü müdahalesine karşı çıkan ve bu düşünme biçiminin tam karşısında duran bir diğer düşünme biçimi, liberteryenizm ya da neo-klasik liberalizm adı ile karşımıza çıkmaktadır. Liberter düşünceye göre, meşru olan en geniş devlet minimal devlettir; daha geniş bir devlet insanların haklarını ihlal edecektir. Devletin en önemli görevi, en temel hak olan mülkiyet hakkını korumaktır; böylece serbest piyasanın var olması için gerekli koşulları korumaktır. Piyasa içinde ezilenler lehine bir müdahale, bir başka insanı başkaları uğruna feda etmek demektir ve meşru değildir. Piyasada ezilenler lehine bir müdahale ancak gönüllülük esasına dayanabilir, devlet eliyle zorunlu olarak yapılamaz.

Bu çalışma, Türkiye'de liberalizmin nasıl tartışıldığını sunmayı amaçlamaktadır. 21.yüzyılda Türkiye'de liberal düşünme biçimi dendiğinde akla ilk gelen isimler Mustafa Erdoğan, Atilla Yayla, Liberal Düşünce Topluluğu ve görece yeni kurulmuş olan Özgürlük Araştırmaları Derneği'dir. Mustafa Erdoğan ve Atilla Yayla' ya göre liberalizm özgürlük taraftarlığıdır. Burada özgürlükten kast edilen, negatif anlamda özgürlüktür; yani sınırlamanın yokluğu, engellenmeme, zorlanmama, müdahale edilmeme halidir. Böyle bir özgürlük anlayışı, herhangi bir devlet müdahalesine karşıdır. Özgürlük birinci, en önemli değerdir ve piyasanın varlığını kabul etmeyen hiçbir siyasal sistem özgürlüklerin yeşermesine imkân vermez. Diğer bir ifadeyle piyasa ekonomisi liberal bir düzenin (yani özgürlükçü bir toplumun) zorunlu bir unsurudur/sonucudur. Piyasa ekonomisi sivil toplumun varlık temelidir.

Çalışmanın birinci iddiası, yukarıda özetlenmiş olan bu fikirlerin Friedrich von Hayek ve Robert Nozick' in argümanlarına yakın, liberter argümanlar sayılabileceğidir. 20.yy'ın en önemli liberal düşünürünün Hayek olduğunu belirten Atilla Yayla' ya göre, klasik yani gerçek liberalizmin dört unsuru bulunmaktadır: Bireycilik, özgürlük, piyasa ekonomisi, sınırlı devlet. Eşitlik üzerine vurgu yapmayan Yayla' ya göre piyasa ekonomisi, yani kendiliğinden düzen, liberalizmin vazgeçilmez bir unsurudur. Piyasa sistemi de gönüllülük üzerine kuruludur; yani, insanlar eylemlerinde ve kararlarında serbesttirler. Piyasa ekonomisi içinde kimse kimseye köle değildir, herkes özgürdür. Bu sistemde devletin görevi bireylerin piyasanın doğru düzgün işlemesine zarar verecek eylemlerini önlemektir. Devlet yalnızca, bireylerin hayatını, sağlığını ve mülklerini korur. Benzer şekilde Mustafa Erdoğan da liberalizmin temel değerleri olarak özgürlük, hukukun üstünlüğü, sınırlı devlet ve piyasa ekonomisini görmektedir. Devletin görev alanı bu hukuk ve iktidar anlayışının sürdürülmesiyle sınırlıdır. Bu

sınırlı devlet anlayışı nedeniyle devlet ekonomik alanda, örneğin yeniden dağıtım gibi, herhangi bir görev üstlenemez. Bu da doğal olarak piyasa ekonomisine neden olacaktır. Çalışmanın bu birinci iddiasının tartışılması için, Mustafa Erdoğan, Atilla Yayla, Liberal Düşünce Topluluğu ve Özgürlük Araştırmaları Derneği'nin argümanlarına aşağıda detaylı olarak yer verilmiştir.

Türkiye'de liberalizm tartışmalarının bir diğer yüzü, Osmanlı İmparatorluğundan devralınan ve tek parti dönemi ile devam eden "ceberut devlet geleneği"ne karşı "çevre", "sivil toplum", "ikinci cumhuriyet", "sol liberal" tartışmalarıdır. Sol liberallere göre Türkiye'de devlet, cumhuriyetin kuruluşundan beri toplumsal yaşamın her alanını denetliyor, sivil toplumu eziyordu. Bunun nedeni ise 20.yy. Türkiye'sinin Osmanlı devletinin merkeziyetçi ve ceberut geleneğini devralmasıydı. Gayri resmî ideoloji tarihi, devlet ve sivil toplum çelişkisi üzerinden kuramlaştırmıştı. Buna göre, Türkiye'de tüm anti-demokratik baskıların kaynağı devlet ya da silahlı kuvvetler ya da Kemalizm'di. Bu fikirler, "sol"un içinden çıktığı ve "sol"a hitap etmek istediği için "sol", devlet karşısında hiçbir sınıf ayrımı yapmadan sivil toplumu yüceltmeye çalıştığı için "liberal" di.

İkinci Cumhuriyet tartışmasına göre, liberal demokrasi isteyen herkes İkinci Cumhuriyetçi olarak nitelenebilir. Liberal demokrasilerde halk ekonominin sahibidir ve bu nedenle halk egemendir. Türkiye'de ise egemen, bürokrasidir, Kemalizm'dir, ordudur, CHP zihniyetidir. Devlet, ekonomik olarak halkın patronudur; yani, egemenlik halkın değildir. Ancak Özal, Cumhuriyeti demokratikleştirme yönünde çok önemli adımlar atmıştır; çünkü devletçi bir ekonomide ülke demokratikleşemezdir. Özal, devletin ekonomik gücünü elinden alarak demokratikleşme sürecini hızlandırmıştır. Çalışmanın ikinci iddiası, "çevre" ve "sivil toplum" ekseninde gelişmiş bu fikirlerin liberalizm ile ancak dolaylı olarak bağlantılı olabilecek fikirler olduğudur. Bu tartışmanın yürütülmesi için İdris Küçükömer' in sivil toplum, Şerif Mardin'in merkez-çevre, Sungur Savran'ın sol-liberalizm, Mehmet Altan'ın ikinci cumhuriyet tartışmaları aşağıda detaylı olarak tartışılacaktır.

2. LİBERALİZM NEDİR?

Liberalizmin köklerine ve ne olduğuna dair bir tek tanım yoktur. Andrew Vincent¹ liberalizmin ne olduğuna dair üç görüş olduğunu yazar. Bunlardan ilki liberalizmi Alman, İspanyol, İtalyan, Fransız, İngiliz liberalizmleri olarak ayırıp tek liberalizm olmadığını söyleyen görüştür. Bu görüşe göre ülkeler içindeki liberalizmler, ülkelerin kendi tarihlerine göre şekillenmiştir. Bu nedenle liberalizmde bir bütünlük yoktur; sadece farklı ulusal gelenekler vardır. İkincisi, İngiliz liberalizmi ve kıta liberalizmi olarak ayırım yapan görüştür. Bu görüşe göre Britanya liberalizmi empiriktir, kıta liberalizmi Fransız Aydınlanmasından etkilenmiştir. İngiliz liberalizmi “gerçek liberalizm” iken, diğerleri revize edilmiş, yönlendirilmiş liberalizmlerdir. Üçüncü görüşe göre, liberalizm kapitalizmin ideolojisidir. Özel mülkiyet liberal değerlerin temelidir. Liberalizm kapitalizmin süslü halidir. ²

Farklı liberal düşünce biçimleri olduğunu söyleyen Vincent, iki temel liberal düşünme biçiminin klasik liberalizm ve sosyal liberalizm (yeni liberalizm) olduğunu söyler. Klasik liberalizm bireyciliği ön plana çıkarır ve her bireyin özgürlüğünü savunur. Özgürlük burada negatif anlamıyla kullanılmaktadır ve keyfi, yasal olmayan baskının yokluğu anlamına gelmektedir. Her bireyin üretme ve tüketmede eşit haklara sahip olduğu bir ekonomi, yani serbest ekonomi, bu özgürlük anlayışına en uygun ekonomik düzendir. Bu ekonomik düzende hükümet, hukukun devamlılığını sağlama, özel mülkiyeti koruma, ülke içi düzeni sağlama gibi minimal görevler üstlenmelidir. Klasik liberalizmin 20. yüzyıldaki temsilcileri arasında Friedrich August von Hayek, Milton Friedman, James M. Buchanan, Ayn Rand ve Robert Nozick bulunmaktadır. 1880’lerin sonundan itibaren doğan yeni liberalizm fikirlerine göre ise, bireyin iyiliği ve özgürlüğü fikri, tek başına ve toplumdan bağımsız ele alınamaz. Her birey ve yurttaş, kendi hayatının sosyal ve ekonomik özgürlüğünü elinde tutabilmelidir. Ancak

¹ 1951 doğumlu akademisyen Andrew Vincent, Sheffield Üniversitesi’nde Politik İdeolojiler Merkezi’nin direktörüdür. Yayınları arasında The Nature of Political Theory (2004), Theories of the State (1987), Nationalism and Particularity (2002), The Politics of Human Rights (2010) gibi eserler bulunmaktadır.

² Andrew Vincent, **Modern Political Ideologies**, (Blackwell Oxford UK & Cambridge USA, Second Edition, 1995), 24-27.

bunun gerçekleşmesi, tek tek bireyleri aşan yoksulluk, işsizlik, hastalık gibi sorunlara müşterek çözümler getirilmesini gerektirecektir. Bu yeni liberalizmin temsilcileri arasında ise T.H. Green, Hobhouse ve Hobson gibi isimler vardır.

Fatmagül Berktaş³ Avrupa’da din savaşları, modern bilimin yükselişi, kapitalizmden feodalizme geçişin ürünü olan liberalizmin kendi sağına (klasik liberalizm) ve soluna (sosyal liberalizm) ayrılabilmesini belirterek, liberalizmin negatif özgürlüğü savunan 19. yüzyıl ve pozitif özgürlüğü savunan 20. yüzyıl liberalizmleri olarak ayrıldığını belirtir. John Locke ve Adam Smith gibi yazarlara dayanan erken liberallerin siyasal özgürlük kadar ve hatta daha fazla ekonomik girişim özgürlüğünü savunmakta olduğunu, 20. yüzyıl liberallerinin ise girişim özgürlüğünü görece daha az önemseydiğini yazmaktadır.⁴

19. yüzyılda, piyasa özgürlüğü ile ekonomik olarak ve siyasal özgürlük ile politik olarak toplumun bütünün iyiliğinin ve insanlığın ilerlemesinin sağlanabileceği, devletin bu koşullara müdahil olmaması gerektiği savunulmaktadır. 20. yüzyıl liberallerinin çoğu ise artan yoksulluk, eğitimsizlik gibi sorunlara devletin müdahale etmesi gerektiğini, özgürlüğün bu şekilde mümkün olacağını savunurlar.⁵ 19. yüzyıl klasik liberalizmi ile 20. yüzyıl müdahaleci liberalizmi arasındaki köprü John Stuart Mill’dir.

Andrew Vincent klasik ve yeni liberalizmin, kesin bir çizgiyle ayrılan iki alan olarak görülemeyeceğini savunur. Bu savunmanın arkasında, birinci olarak klasik liberalizmin fikirlerinin evrim geçirmiş olduğu fikri, ikinci olarak, klasik liberallerin entelektüel ve ahlaki kaygılarının birbirinden farklı olduğu fikri ve son olarak, Hume, Tocqueville, Burke, Hayek gibi yazarların hem liberal hem muhafazakâr olarak sınıflandırılabilirken, Hobhouse, Hobson, Dewey, Rawls, Mill gibi yazarların hem liberal hem sosyalist olarak sınıflandırıldığı fikri yatmaktadır.⁶

³ 1950 doğumlu akademisyen Fatmagül Berktaş’ın temel araştırma konuları toplumsal cinsiyet, din, siyasal düşünce tarihi ve siyaset felsefesidir. Çalışmaları arasında Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın (1996), Tarihin Cinsiyeti (2003), Poltikanın Çağrısı (2011) gibi yayınlar dışında, Feroz Ahmad’dan İttihatçılıktan Kemalizme (1996), Paul Wittek’ten Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu (2000) gibi çok sayıda çeviri bulunmaktadır.

⁴ Fatmagül Berktaş, “Liberalizm: Tek Bir Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji”, **19.yüzyıldan 20.yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, Der: H. Birsen Örs, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007), 52-54.

⁵ **age**, 59-75.

⁶ Vincent, **age**, 45-46.

Farklı tarihsel dönemlerde farklı liberal düşünme biçimleri olduğu savunulsa da liberal düşünme biçimini diğerlerinden ayıran özellikleri mevcuttur. Fatmagül Berktaş liberalizmi şu şekilde tanımlamaktadır:

“Aydınlanma geleneğine dayanan ve siyasal iktidarı sınırlandırarak bireysel hak ve özgürlükleri tanımlayıp savunmaya yönelen siyasal ve ekonomik felsefe”⁷

Haldun Gülalp⁸ ise Batı düşünce tarihinde saygın ve önemli bir yere sahip olduğunu belirttiği liberalizmi şöyle tanımlamaktadır:

“...toplumda bir arada yaşayan bireyler arasında eşitlik ve özgürlük koşullarının yaratılmasını öngören bir siyasal düşünce akımı”.⁹

Liberal düşünme biçimini diğerlerinden farklı kılan yanları arasında, Aydınlanma felsefesine dayalı olması, insan doğasını iyi ve insan zihnini rasyonel olarak kabul ediyor olması, bunlara bağlı olarak insanlığın ilerleyebileceği fikrini savunması, bu yanıyla da var olan düzenin değişebileceğini ima etmesi ve böylece muhafazakar düşünceden ayrılması¹⁰, bireysel özgürlük ve bireysel hakları vurgulaması, bireycilik, sınırlandırılmış yönetim, eşitlik, mülkiyet gibi temel değerleri olması ve örneğin mülkiyete yaptığı vurgu ile marksizimden ayrılması sayılabilir.¹¹

Liberalizmin tüm biçimleri, ilk olarak, bireyin toplumdan önceliğine dair bir inanca sahiptir. İkinci olarak tüm liberaller devletin, toplumun iyiliği için gerekli olduğuna inanmaktadır. Ancak ne tür devleti destekleyeceği konusunda farklılaşırlar. Üçüncü olarak, rasyonalite, hoşgörü ve evrensellik liberalizmin anahtar erdemleridir.¹² Hoffman ve Graham, liberal düşünceyi tanımlamak açısından en iyi yaklaşımın liberalizmlerden bahsetmek olduğunu söylerler ve dört önemli hat arasında ayrım yaparlar: hoşgörü olarak liberalizm, sözleşmecilik, hak temelli liberalizm, faydacılık.¹³

⁷ Berktaş, **age**, 50.

⁸ 1951 doğumlu Haldun Gülalp gelişme sosyolojisi, siyasal iktisat, siyasal islam, demokrasi ve vatandaşlık konularında yayınlar yapmıştır. Eserleri arasında Yeni Emperyalizm Teorilerinin Eleştirisi (1979), Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri (1983), Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet (1993), Kimlikler Siyaseti Türkiye’de Siyasal İslam’ın Temelleri (2003) bulunmaktadır.

⁹ Haldun Gülalp, “Marksizm, Liberalizm ve Neo-Liberalizm”, **Cogito**, Sayı 75, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013), 14.

¹⁰ Berktaş, **age**, 50-51.

¹¹ Gülalp, **age**, 16.

¹² Hoffman ve Graham, “Chapter 8: Liberalism”, **Introduction to Political Theory**, (Ashford Colour Press Ltd, 2009), 169.

¹³ Hoffman ve Graham, **age**, 177.

Liberalizmin kalbindeki temel hakları savunan ilk kuramcılardan biri John Locke'tır. Ona göre eşitlik, özgürlük, mülkiyet bireyin doğal haklarıdır. Doğanın benzer avantajlarıyla doğan insanlar, bir doğa durumundadır. Bu, aynı zamanda mükemmel bir eşitlik durumudur. Tüm insanlar eşit ve bağımsızdır, kimse başkasının hayatına, sağlığına, özgürlüğüne ya da mülküne zarar vermemelidir. Doğa yasasını herkes uygulayabilir. Başkalarına zarar veren bir suçlu olduğunda, herkesin suçluyu cezalandırma hakkı vardır. Yani, akla göre beraber yaşayan insanların olduğu ve ortak bir üstün kimsenin olmadığı durum doğa durumudur. Fakat birinin başkaları üzerinde hakkı olmadığı halde zorla güç kullandığı ve yardım için başvuracak daha üstün bir kimsenin olmadığı durum savaş durumudur. Bu savaş durumundan kaçmak için insanlar, dünya üzerinde bulunan bir otoritenin olduğu toplum oluşturmuş ve doğa durumundan vazgeçmiştir.

İnsanlar, hayatlarının, özgürlüklerinin ve arazilerinin, yani genel adıyla mülkiyetlerinin, karşılıklı korunması için, rızalarıyla toplumu oluşturmuşlardır. Bu toplumda, insanın özgürlüğü rızayla kurulmuş yasama gücünün altındadır. Yasama gücünün ve yasaları uygulayacak gücün aynı kişilerde olması, bu kişilerin yasalara uymamaları ya da hem yapma hem uygulamada yasaları kendi özel avantajları lehine ve toplum yararının zıttına kullanmaları anlamına gelebilir. Toplumun yararı düşünüldüğünde yasama gücü çeşitli insanlara verilmeli ve yasayı yaptıktan sonra yasa koyucuların kendileri de yaptıkları yasalara tabi olmalıdır. Yasaları uygulayacak güç, yani yürütme, ise ayrı olmalıdır.¹⁴ Cohen'in¹⁵ ifadesiyle doğa yasasının temelinde bireyin kendini koruma kuralı olduğu gibi, insanlar adil olmayan ya da tiranik bir devletten de kendilerini korumaya daima izinli olmalıdır. Yani adil olmayan devlete başkaldırı hakları vardır.¹⁶ Diğer bir ifadeyle, yaşam, özgürlük, mülkiyet gibi doğal hakları korumakla görevli olan devlet, yönetilenlerin rızası olduğu sürece meşruiyete sahiptir.

¹⁴ John Locke, **Two Treatises of Government and A Letter Concerning Toleration**, (New York: Vail-Ballou Press, 2003),101-119.

¹⁵ 1964 doğumlu Martin Cohen bilim felsefesi ve siyaset felsefesi üzerine çalışmaktadır. Yayınları arasında 101 Philosophy Problems (1999), Philosophy for Dummies (2010), I Think Therefore I Eat (2018) gibi eserler bulunmaktadır.

¹⁶ Martin Cohen, John Locke: The True End of Civil Government", **Political Philosophy From Plato to Mao**, (London: Plutp Press, 2001), 75.

Yoshie Kawade'nin¹⁷ özetlediği gibi, Locke'un ortaya attığı güçler ayrılığı kuramı Montesquieu tarafından geliştirilmiştir. Montesquieu için siyasal özgürlük yalnızca yöneticini seçebilmek ya da tiranik bir lidere direnme hakkı anlamına gelmemektedir. Siyasal özgürlük, siyasal güç üzerindeki sınırlar demektir. Siyasal gücü sınırlamanın en etkili yolu da gücün başka bir güç tarafından sınırlandırıldığı anayasal bir mekanizma kurmaktır. Güçler arası denge, eşit ve zıt güçlerle kurulabilir; böylece bir gücün özgürlüğe engel olma ihtimali önlenecektir. Gücü sınırlamak için, güçlerin çoğulluğunu sürdürmek gereklidir. Yasaları yapan, yasaları uygulayan ve yasalara uymayanları cezalandıran üç güç arasında bir kontrol ve denge mekanizması olmalıdır.¹⁸ Berktaş'ın özetlediği gibi:

“Liberaller, Locke'tan, yönetimin meşruiyetinin kalıtsal ya da tanrısal hak değil, sadece toplumsal sözleşmede ifadesini bulan, 'yönetilenlerin rızası' olduğu görüşünü almışlardı; Montesquieu'dan ise, (Locke'un da savunduğu) 'güçler ayrılığı' ile 'denge ve denet' ilkelerini aldılar.”¹⁹

18.yy ve 19.yy erken liberallerden bir diğeri ve ekonomik liberalizmin temsilcisi Adam Smith'tir. Smith, insan zihninin rasyonel olduğunu ve iş bölümü ile kendiliğinden oluşacak bir pazar dengesinin varlığını savunmaktadır. Yani, iş bölümü ile beraber kendi seçimlerini yapan bireyler arasında, doğal dengesine kavuşup topluluğun refahını arttıracak bir pazar oluşacaktır.

İş bölümü ile her bir kişinin işinin tek ve basit bir operasyona dönüşmesi sağlanır ve ekonomide üretkenlik artar. İş bölümü aslında insan doğasındaki belli bir eğilimin, takas eğiliminin, yavaş yavaş ortaya çıkmış bir sonucudur. Birinden istediği şey karşılığında bir şey almak demek herkesin kendi çıkarı peşinde koşması demektir. Avcı ya da çoban toplumunda örneğin bir kişi ok ve yay yapmakta diğerlerinden daha beceriklidir. Bunları da etle değiş tokuş etmektedir ve böylece kendi elde edebileceğinden çok daha fazla et elde edebilmektedir. İnsan yetenekleri arasındaki bu gibi farklılıklar da doğuştan gelmemektedir; bu farklılıklar daha çok alışkanlık, gelenek ya da eğitimden kaynaklanmaktadır. Tüm insanlar dünyaya geldikleri ilk altı ya da sekiz yılda birbirlerine oldukça benzerler. Bu yaşlarda farklı işlerle uğraşmaya başlarlar ve böylece farklı yetenekler ortaya çıkmaya başlar.

¹⁷ Batı siyasal düşünce tarihi ve Fransız Felsefesi üzerinde araştırma yapan Yoshie Kawade'nin eserleri arasında Bodin Sovereign and God (1995), Sovereign State and Civil Liberty - Liberty and Liberalism (1995) gibi yayınlar bulunmaktadır.

¹⁸ Yoshie Kawade, “Montesquieu”, **Political Thinkers From Socrates to the Present**, ed.David Boucher and Paul Kelly, (New York: Oxford University Press, 2003), 222-223.

¹⁹ Berktaş, **age**, 63.

Takas edecek bir şey kalmadığında ise ticaret için para kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin kasap yeterince ekmek sahibi olduğunda fırıncı takas için teklif edecek bir şey bulamayacaktır. Toplumdaki herkes kendi çıkarı peşinde koşarken, hiç amaçlamadığı halde görünmez bir el tarafından yönetilerek, doğal olarak topluma da avantaj sağlamaktadır.²⁰ Bu dengeye dışarıdan herhangi bir müdahale, örneğin devletin müdahalesi, gereksiz olacaktır. Ancak devletin müdahale etmediği ve rekabetin olduğu bir pazar halkın çoğunluğunun yararına hizmet edecektir.

Berktaş'ın özetlediği gibi:

“...19. yüzyıl liberallerinin karşı karşıya olduğu temel sorunun, ‘devlet otoritesi ile bireysel özgürlük arasındaki ilişki’ olduğu söylenebilir. Kralların mutlak ve keyfi otoritesine karşı güvence oluşturabilmek için liberaller söz, ifade ve basın özgürlüğünü; din ve vicdan özgürlüğünü; keyfi olarak tutuklanmama hakkını ve mülkiyet hakkını tanıyan yazılı anayasalar yapılmasını istiyorlardı... Meşruiyetini, yönetilenlerin serbest seçimlerde ifadesini bulan rızasından alan bir yönetim, bireysel özgürlükleri en az çiğneyecek yönetimdi. Bu anlayışın bir başka ifadesi de en iyi yönetimin en az yönetim olduğuydu –yani yurttaşlarının ekonomik faaliyetlerine en az müdahale eden ve onların özel yaşamlarına ya da inançlarına karışmayan bir yönetim.”²¹

20.yy’da ise neo klasik liberalizm ve sosyal liberalizm iki temel liberal anlayış olarak ortaya çıkmıştır. Berktaş’a göre 20.yy’da liberalizm dendiğinde akla gelen, yukarıda tartışıldığı gibi, sosyal liberalizm olurken, neo klasik liberaller muhafazakâr olarak nitelendirilmeye başlanmıştır.²² 20.yy’ın sonlarına doğru ise neo klasik liberalizm ile muhafazakarlığın bir karışımı olan liberter yeni sağın dünyada yükselişi görülmektedir. Berktaş’ın muhafazakâr liberalizm olarak da adlandırdığı bu akım, İngiltere’de Margaret Thatcher ve Amerika Birleşik Devletleri’nde Ronald Reagan ile yükselişe geçmiştir.²³ F. Hayek, M. Friedman, R. Nozick’in neoklasik liberalizm savunuları tartışmalı şekilde liberteryenizm olarak da isimlendirilmektedir.

Robert Nozick’in iddiaları üzerinden liberter fikirleri şöyle özetleyebiliriz: Robert Nozick’e göre bireylerin, hiçbir kişi ya da grubun dokunamayacağı hakları vardır. Bu haklar o kadar güçlü ve geniştir ki devlete ve memurlarına ne yapma hakkı kalmaktadır sorusu akla gelir.²⁴ Devlet Nozick’e göre minimal bir devlet olmalıdır. Zor kullanma, hırsızlık, dolandırıcılık, sözleşmelerin uygulanması gibi fonksiyonlarla devletin

²⁰ Adam Smith, **The Wealth of Nations, Books I-III**, (London: Penguin Books, 1999), 109-132.

²¹ Berktaş, **age**, 64.

²² Berktaş, **age**, 89.

²³ Berktaş, **age**, 95.

²⁴ Robert Nozick, **Anarchy, State and Utopia**, (New York: Basic Books, Inc., Publishers, 1974), ix.

toplumdaki rolü sınırlı olmalıdır. Bundan daha geniş devlet, kişilerin haklarını çiğneyecektir ve meşru değildir.

Nozick'e göre dağıtımcı adalet nötr bir terim değildir. Merkezi dağıtım yoktur ve hiçbir kişi ya da grup tüm kaynakları, azar azar nasıl dağıtılacağına karar vererek kontrol etmeye yetkin değildir. Herkes, başkalarından bir şey karşılığında ya da hediye olarak bir şey almaktadır. Özgür bir toplumda farklı kişiler farklı kaynakları kontrol eder ve yeni kazanımlar, gönüllü takaslardan ve insan aksiyonlarından gelmektedir.²⁵ Nozick'in Wilt Chamberlain örneğine göre, insanlar kendi rızalarıyla gelirlerinin bir kısmını bir basketbol oyuncusuna verebilir. Tıpkı sinemaya ya da şekere para verdikleri gibi insanlar, oyunda görmekten zevk aldıkları bir basketbol oyuncusuna gelirlerinin bir kısmını veriyorlarsa ve bu basketbol oyuncusu ortalamanın çok üzerinde bir gelir elde ediyorsa, burada adil olmayan hiçbir şey yoktur. Bu sürece yapılacak herhangi bir müdahale, insanların hayatlarına devamlı olarak müdahale etmeden yapılamaz.²⁶

Nozick Locke'çu olarak gördüğü bireysel haklar savunusunu benimser. Diğer bireysel haklar da önemliyse de Nozick için temel hakkımız, mülkiyet hakkıdır ve ona göre bu haklara zarar verecek herhangi bir devlet hareketi meşru değildir. Nozick'e göre, bireylerin kalıtsal/ miras alınmış zenginliklerinin farklılıklarını talihin kör hediyeleri olarak görmeliyiz.²⁷ Nozick için sadece ayrı ayrı hayatlarıyla farklı bireyler vardır ve kendi 'iyi'si olan bir toplumsal varlık yoktur. Bu yüzden, hiç kimse diğerleri için feda edilemez. Başka insanlar için bir insanı kullanmak, onu kullanmak ve başka insanlara fayda sağlamaktır; başka bir şey değildir. Hiç kimse bir başkasını fedakârlık yapmaya zorlamaya yetkili değildir; özellikle de yurttaşları arasında nötr olması gereken devlet ya da hükümet. Bazılarımızın, diğerleri için feda edilmesinin meşruiyeti yoktur.²⁸

Kymlicka Robert Nozick üzerinden anlattığı liberterlerin, serbest piyasa ekonomisini savunduğunu ve piyasanın serbestliğini kişisel özgürlük kavramına dayandırdıklarını yazar. Kymlicka'ya göre liberterleri Yeni Sağ'dan (Yeni Muhafazakarlar'dan) ayırmak önemlidir. Liberterler, Yeni Sağ'dan farklı olarak, eşcinsellik, kürtaj vb.

²⁵ age,149-150.

²⁶ age,160-163.

²⁷ Robert Nozick, "Moral Constraints and Distributive Justice", ed. Micheal Sandel, **Liberalism and its Critics**, (New York: New York University Press, 1984):104-106.

²⁸ Nozick, "Moral Constraints...", 104-106.

konularla ilgili özgürlüklerin genişletilmesini desteklerler ve bunu piyasaya bağılılıklarının bir sonucu olarak görürler.²⁹

Klasik liberalizm ile modern liberalizm arasındaki geçiş kabul edilen John Stuart Mill'in (1806-1873), en çok tartışılan kuramcılarında biri olan ve faydacılığa bir seçenek sunmak isteyen John Rawls'un (1921-2002) ve kimilerine göre liberteryen, kimilerine göre klasik liberalizmin günümüzdeki temsilcisi olan Friedrich August von Hayek'in (1899-1992) fikirleri aşağıda aktararak, liberalizme farklı bakış açıları aşağıda sunulacaktır.

2.1. John Stuart Mill

John Stuart Mill, On Liberty'e şöyle başlar: "Bu makalenin konusu Sivil ya da Toplumsal Özgürlüktür: toplum tarafından birey üzerinde meşru olarak kullanılacak gücün doğası ve sınırları." Özellikle Antik Yunan, Roma ve İngiltere'den aşına olduğumuz ve tarihin çeşitli dönemlerinde en göze çarpan özellik olan özgürlük ve otorite arasındaki mücadele, eski zamanlarda vatandaşlar (ya da bazı sınıflar) ile hükümet arasındaydı. Özgürlük siyasal yöneticilerin tiranlığına karşı korunma anlamına geliyordu. Yönetim otoritesini mirastan ya da fetihten alıyordu. Yönetimin gücü, dış düşmanlar için olduğu kadar, kendi tebaası için de bir silah olarak gerekli görülüyordu. Bu mücadelede uyrukların amacı, yöneticinin toplum üzerinde uygulayacağı güç üzerinde sınırlar çizabilmektir ve özgürlükten kastedilen bu sınırlamaydı. Bu da siyasal özgürlükler veya haklar denilen bazı dokunulmazlıkların elde edilmesi ve anayasal kontrollerin kurulmasıyla sağlanmak istendi. Daha sonra ve zamanla halk, yöneticilerin iradelerinin kendi iradeleri olmasını istedi. Böylece, seçilen ve geçici olarak gelen yönetimin gücü asla kendi dezavantajlarına kullanılamayacaktı. Yöneticilerin çıkarı ve iradesi, ulusun çıkarı ve iradesi olmalıydı. Ulusun kendi iradesine karşı korunmasına gerek yoktu; kendisi üzerinde tiranlaşması korkusu yoktu. Ancak pratikte halkın iradesi, çoğunluğun ya da kendisini çoğunluk olarak kabul ettirmeyi başarmış olanların iradesidir. Bu nedenle yönetimin birey üzerindeki gücünün sınırlanması önemini kaybetmez. Çoğunluğun tiranlığı kamu otoriteleri eliyle işleyebilir. Aynı zamanda kolektif olarak toplumun, bireyler üzerindeki tiranlığı için kendi yolları vardır. Yönetimin tiranlığına karşı koruma

²⁹ Will Kymlicka, **Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş**, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004), 141-143.

yetmez; yaygın (genel) fikir ve hissin tiranlığına karşı, toplumun sivil cezalardan başka yollarla (davranış kuralları gibi) kendi fikir ve pratiklerini, kendini bunlardan ayıranlara karşı empoze etme eğilimine karşı da korunma gereklidir.³⁰ George H. Sabin'e göre, Mill'in farketmediği ve kendisinden önceki liberallerin vurgulamadığı nokta, liberal bir hükümetin liberal bir toplum gerektirdiği, özgürlüğe tehdidin yalnız devlet aracılığı ile değil, azınlık üzerinde baskı kurabilecek bir çoğunluktan da gelebileceğiydi.³¹

Mill'e göre, sivil toplumun herhangi bir üyesi üzerinde, ancak bir tek amaçla haklı olarak baskı uygulanabilir; bu amaç, başkalarına zararı önlemektir. Bu amaç dışında bireye baskı yapmak için, örneğin bireyin fiziksel ya da moral kendi iyiliği, yeterli bir gerekçe yoktur. Kimse böylesi kendisi için daha iyi olacağı için, böylesi onu daha mutlu yapacağı için, diğerlerinin gözünde böylesi daha akıllıca, hatta doğru olacağı için, bir şeyi yapmaya haklı olarak zorlanamaz. Kendi beden ve aklı üzerinde bireyin kendisi egemendir. Herkes, bedensel ya da mental ve ruhsal anlamda kendi sağlığının en uygun koruyucusudur. Başkalarını kendilerinininkilerden koşturmak alıkoymadığımız ya da çabalarını baltalamadığımız sürece, isme layık tek özgürlük kendi iyiliğimizin peşinden, kendi yolumuzda koşma özgürlüğüdür. Ancak çocuklar ya da reşit olmayan genç insanlar, yani hala başkaları tarafından bakılanlar, dış tehlikeler kadar kendi hareketlerinden de korunmalıdır.³²

İnsan özgürlüğünün alanı öncelikle bilinç bölgesidir; bu da vicdan özgürlüğü ister, yani düşünce ve duygu özgürlüğü. İfade ve basın özgürlüğü de düşünce özgürlüğü kadar önemlidir ve büyük ölçüde aynı sebeplerle ondan pratik olarak ayrılamaz. İkincisi, ilke, zevk ve takip özgürlüğü ister; yani kendi karakterimize uygun olması için hayatımızın planını yapma özgürlüğü; hoşumuza gittiği gibi yapma özgürlüğü. Üçüncüsü, başkalarına zarar vermek dışında herhangi bir neden için bir araya gelme özgürlüğü. Bu özgürlüklerin saygı duyulmadığı hiçbir toplum, yönetim şekli ne olursa olsun, özgür değildir.³³

³⁰ John Stuart Mill, **On Liberty**, (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), 5-9.

³¹ George H. Sabine, "Liberalizm: Felsefi Radikalizm", **Siyasal Düşünceler Tarihi III Yakın Çağ**, Çev.Özer Ozankaya, (Ankara : Sevinç Matbaası), 1969, 89-90.

³² Mill, **age**, 13-16.

³³ Mill, **age**,15-16.

Kymlicka, modern liberaller dediği Mill, Rawls, Dworkin'in siyasal ahlakını şöyle özetler: Bizim temel çıkarımız iyi bir hayatın içerdiği şeylere sahip olmaktır. Ancak, iyi bir hayat sürdürmek, şu anda iyi olduğuna inandığımız hayatı sürdürmekten farklıdır- şu anda yaptığımız şeyin ederi ya da değeri hakkında yanılmış olduğumuzu fark edebiliriz.³⁴ Değer hakkındaki inançlarımızda yanılabilir olmamız, bunun bir hata olduğuna inanan başka bir kişinin gelip, doğru değere göre benim hayatımı yönlendirmesi anlamına gelmez. Tam tersine, kişinin benimsemediği değerlere göre dışardan idare edilen hiçbir hayat daha iyiye gitmez. Benim hayatım ancak benim değer hakkındaki inançlarıma göre içerden idare edilirse daha iyiye gider.³⁵ Yani, iyi bir hayat sürdürürken temel çıkarımızı gerçekleştirmek için iki önkoşul vardır.³⁶ Biri, hayatı değerli yapan şeyler hakkındaki inançlarımıza uygun olarak hayatımızı içerden idare etmek; diğeri, kültürümüzün sağladığı her bilgi, örnek ve tartışma ışığında bu inançları sorgulamada özgür olmamız.³⁷ Demek ki bireyler, değerler hakkında kendi inançlarına göre yaşamaya ihtiyaç duyduğu kaynaklara sahip olmalıdır. Liberalizme göre, en temel çıkarımız doğru olduğuna inandığımız hayatı yaşamak olduğu için devlet herhangi bir iyi hayat anlayışını vatandaşlarına dayatamaz. Her bireye eşit ilgi ve saygı göstermek zorunda olan devlet, bireylerin kendi inançlarına göre davranmasını sağlayacak özgürlükleri ve kaynakları sağlamalıdır. Bu gereklilik, adaletin çağdaş liberal kuramlarının temelini oluşturur. En kaba hatlarıyla modern liberalizmin siyasal ahlakı budur.³⁸

2.2. John Rawls

Kymlicka'ya göre Rawls'u anlamak için onun yanıt vermeye çalıştığı faydacılık kuramını anlamak gerekebilir. Hoffman ve Graham'ın özetlediği gibi, faydacılara göre siyasal kurumların amacı toplumun genel refahını (ya da faydasını) arttırmaktır. Bentham, Mill ya da Moore gibi faydacılar için fayda farklı olsa da hepsi için fayda zihinsel bir şeydir. Ancak bir insanın nasıl mutlu olduğunu ya da zevk aldığını bilmek konusundan kaçınmak için, çağdaş faydacılar faydayı seçim tatmini olarak tanımlamaktadır. Örneğin ayakkabı aldığımızda ya da oy verdiğimizde seçim yapmış

³⁴ Will Kymlicka, "Liberalism", **Liberalism, Community and Culture**, (New York: Oxford University Press, 1989),10.

³⁵ **age**, 12.

³⁶ **age**, 12-13.

³⁷ **age**, 13.

³⁸ Kymlicka, **age**,13.

oluruz.³⁹ Hoffman and Graham’a göre faydacılar, Locke ve Kant’ın liberteryanizmine alternatif olarak, liberal düşüncenin sol kanadında dururlar.⁴⁰

Kymlicka’ya göre, insanı her şeyin ölçüsü ve merkezi olarak alan faydacılık tarihsel olarak ileri bir görüştür. Faydacıların amacı insan refahıdır ve bu amaç doğa ötesi bir varlığa bağlı değildir. Faydacılık ölçülebilir ya da tanımlanabilir sonuçlarla ilgilenir. Örneğin ‘eşcinsellik kötüdür’ demek yetmez; kimin hayatını kötü etkilediği açıklanmalıdır.⁴¹ Ancak faydacılık, çoğunluğun yararı uğruna toplumun zayıf ve sevilmeyen üyelerini gözden çıkarabilir.⁴²

Bentham’ın anlattığı şekilde ve kısaca faydacılık şudur: Doğa insanı iki egemen gücün (acı ve mutluluk) altında bırakmıştır. Tüm yaptıklarımız, söylediklerimiz ve düşündüklerimizde bunlar bizi yönetir. Fayda prensibi de bu egemenliğe boyun eğmektedir. Fayda prensibi, mutluluğu azaltacak ya da çoğaltacak, her hareketi onaylamak ya da onaylamamaktır. Fayda ise mutluluk, yarar, haz üretmek ya da mutsuzluk ve acıdan kaçınmaktır. Bu, bireyin mutluluğu da olabilir toplumun mutluluğu da olabilir. Toplumun çıkarı, toplumu oluşturan bireylerin çıkarının toplamıdır. İnsan doğal yapısı gereği, hiç düşünmeden, hayatının çoğu anında bu ilkeye göre yaşar. Toplumu oluşturan bireylerin mutluluğu ve güvenliği yasa koyucunun da tek ve son amacıdır. Yani yasa koyucunun da amacı acıdan kaçınmak ya da hazzı arttırmaktır. Mülk ya da toprak da değerini, ondan elde edilen hazdan ya da acılardan kurtarabilme kabiliyetinden almaktadır.⁴³

Berktaş’a göre, bireylerin değerlerini yargılamayan ve faydayı arttırmayı amaçlayan faydacılık, bireysel hakları uzun vadede en faydalı olan onları korumak olduğu için savunmakta, yani araçsal bir savunma yapmaktadır. Faydaya dayalı bu savunmaya karşı, haklara dayalı bir savunma John Rawls ile birlikte kendini göstermeye başlamıştır.⁴⁴ Rawls faydacılığa bir seçenek sunmak istemiştir.

John Rawls, amacının Locke, Rousseau ve Kant’taki toplumsal sözleşme kuramlarını daha da soyut bir genellemeye taşıyarak bir adalet kuramı sunmak olduğunu yazar.

³⁹ Hoffman and Graham, **age**,189.

⁴⁰ Hoffman and Graham, **age**,191.

⁴¹ Kymlicka, **Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş...**, 14-16.

⁴² **age**, 67.

⁴³ Jeremy Bentham, **The Principles of Morals and Legislation**, (New York: Hafner Publishing Company, 1948),1-32.

⁴⁴ Berktaş, **age**,100-101.

Rawls'ın kuramına göre orijinal konumdaki kişiler cehalet peçesi arkasından dünyaya bakarak, yani sahip oldukları ırk, din, cinsiyet, toplumsal statü, doğal yetenekleri bilmeden dünyaya bakarak, eşit özgürlük, fırsat eşitliği ve fark ilkesini benimserlerdi. Rasyonel ve önyargısız olduğu varsayılan başlangıç durumundaki insan, temel hak ve görevlerin eşitliğini de isterdi. Sosyal ve ekonomik eşitsizlik sadece toplumun en az avantajlısı lehine ise adil sayılabilir.⁴⁵

Yasalar ve kurumlar ne kadar etkin ve iyi düzenlenmiş olursa olsun, adil değil ise ya reforme edilmeli ya da kaldırılmalıdır. Her insanın adalete dayalı bir dokunulmazlığı vardır ve toplumun bütünü refahı bile bunun üzerine çıkamaz. Adalet, başkalarının yararı için birilerinin özgürlüğünü kaybetmesini reddeder. Adil bir toplumda eşit vatandaşların özgürlükleri sabittir ve adalet tarafından güvence altına alınan haklar siyasal pazarlık ya da sosyal çıkara tabi değildir. Rawls adalet kuramının temel öznesinin toplumun temel yapısı olduğunu, yani anayasa ile temel ekonomik ve sosyal düzenlemeler olduğunu belirtir. Örnek olarak düşünce özgürlüğünü, vicdan özgürlüğünü, rekabetçi pazarı, özel mülkiyeti ve tekeşli aileyi verir.⁴⁶

İnsanlar hayata eşit şansla başlamaz ve sosyal adaletin ilk uygulanması gereken şey budur. Toplumsal düzenin adaleti, temel hak ve özgürlüklerin nasıl tesis edildiğine ve toplumun farklı dilimlerindeki ekonomik fırsatlara ve şartlara bağlıdır.⁴⁷ Toplumun temel yapısına uygulanması gereken adaletin iki ilkesi vardır: Birincisi, herkes eşit özgürlüklere sahip olmalıdır. Rawls temel özgürlüklere örnek olarak siyasal özgürlük (oy kullanma ve kamu hizmeti hakkı), konuşma ve toplanma özgürlüğü, vicdan ve düşünme özgürlüğü, kişilik özgürlüğü (psikolojik baskı ve fiziksel saldırı olmaması ve vücut bütünlüğü, kişisel mülkiyet hakkı, keyfi tutuklama olmamasını göstermektedir. İkincisi ise, sosyal ve ekonomik eşitsizlikler herkesin avantajına olacak şekilde düzenlenmelidir. Refahın ve gelirin dağıtımı eşit olmak zorunda değildir ama herkesin avantajına olmak zorundadır.⁴⁸ Adaletin bu iki ilkesinden birincisi, ikincisine göre önceliklidir. Birinci ilkenin ihlali, toplumsal ya da ekonomik avantajla meşrulaştırılamaz ya da telafi edilemez.⁴⁹

⁴⁵John Rawls, **A Theory of Justice**, (Cambridge: The Belknap Press of Harvard University, 1999), 10-13.

⁴⁶ **age**, 3-6.

⁴⁷ **age**, 7.

⁴⁸ **age**, 53.

⁴⁹ **age**, 54.

Cengiz Çağla'nın özetlediği gibi;

“Rawls, kitabıyla temel olarak iki ilkeyi savunmuştur. Bunlar, herkesin diğerleriyle eşit olarak elde edeceği en geniş özgürlüğe sahip olması ve eşitsizliklerin ancak en az avantajlı kesimin lehine olacak şekilde hoşgörülebileceğidir. İkinci ilke Rawls'u diğer liberallerin önemli bir kısmından ayırmaktadır, çünkü devletin mülkiyete toplumsal adalet ve hakkaniyet ilkesi çerçevesinde müdahale edebileceğini öngörmektedir.”⁵⁰

2.3. Friedrich August von Hayek

Hayek, 19.yy liberalleri gibi, bireyler tarafından müdahale edilmeyen, kendiliğinden bir düzen savunusu yapmaktadır. Hayek'e göre özgürlük, kanun önünde eşitlik. Kanun önünde eşitlik, özgürlüğe uygun ve özgürlüğü bozmadan elde edebileceğimiz tek eşitlik biçimidir.⁵¹ Özgürlük, eşitliğin başka hiçbir biçimiyle ilgili değildir; hatta çoğu açıdan eşitsizlikler üretir. Maddi eşitliğin modern savunucuları talepleri, tüm insanların gerçek eşitliğine dayalı olduğu varsayımına dayanır ancak tüm insanlar gerçekte eşit değildir. Hayek'e göre bireysel kapasite ve potansiyellerdeki farklılık insan türünün en ayıt edici özelliklerinden biridir ve tüm insanlar benzer çevrelerde yetişmiş olsalardı bile bireysel farklılıklar neredeyse hiç azalmazdı. Tüm insanlar eşit doğar demek yerine, tüm insanlara yasal ve moral olarak eşit davranılmalıdır demeliyiz. İnsanlar birbirinden oldukça farklı olduğu için onlara eşit davranmanın sonucu ancak gerçek durumlarındaki farklılık olmalıdır ve insanları eşit konumlandırmanın tek yolu onlara farklı davranmak olacaktır.

Kanun önünde eşitlik ve maddi eşitlik hem farklı hem de birbiriyle çatışan şeylerdir. Ancak ikisinden birini başarabiliriz, ikisini aynı anda başaramayız. Devlet tüm insanlara eşit davranmalıdır; insanların şartlarını benzer yapmaya çalışma arzusu özgür bir toplumda kabul edilebilir değildir.⁵²

Hayek, zengin ve fakir arasında derin bir uçurum olmaması ve genel refah seviyesinde artış olması hislerini kendisinin de desteklediğini ancak bunun hangi yolla, kim ya da kimler tarafından yapılırsa yapılsın, baskının eşit yasa ile sınırlandırılması ilkesinin, yani aslında özgür bir toplumun zorunlu ilkesinin, kaldırılması ile olabileceğini

⁵⁰ Cengiz Çağla, **Yeni Başlayanlar İçin Siyaset Bilimi**, (İstanbul: Omnia Yayınları, 2010), 187.

⁵¹ Hayek, “Equality, Value and Merit”, ed. Micheal Sandel, **Liberalism and its Critics**, (New York: New York University Press, 1984): 80.

⁵² **age**, 81-82.

anlatır.⁵³ Hayek, karşı çıktıkları şeyin, eşitlik ya da eşitsizlik düzeni için olsun, toplumu belli bir yeniden dağıtım düzeniyle etkileyecek tüm teşebbüsler olduğunu belirtir.⁵⁴

İnsan eliyle düzenlenmiş bazı avantajlar, aynı avantajları başkaları için de sağlayabileceğimiz ya da bazı insanlarda varsa diğerlerinin mahrum kaldığı avantajlar anlamına zorunlu olarak gelmez.⁵⁵ Aile, miras ve eğitim eşitsizliğe neden olduğu için eleştirilen avantajların (etkenlerin) başında gelir. Bazı insanların zengin ailelerde bazı insanların daha zeki ya da daha nazik ailelerde doğması ne daha büyük bir değer ne de adaletsizliktir; bazı çocukların zengin evlerde doğması bazı çocukların büyük bir akli miras alması ve bazılarının evde ahlaki değerlerin daha iyi öğretilmesi toplum için de daha az değerli değildir.⁵⁶ Eğer ailelerin gelecek nesilleri yapabildikleri kadar iyi donatma içgüdülerini kabul edeceksek, bunu maddi olmayan faydalarla sınırlamanın hiçbir mantıki temeli yoktur.⁵⁷ Ailenin, standartları ve gelenekleri geçirme fonksiyonu, maddi şeylerin iletilme ihtimaliyle de yakından bağlantılıdır.⁵⁸

Eşitsizliğin kaynağı olarak miras kadar eğitim de tartışılmaktadır. Ancak devletin zorlayıcı gücüyle tatmin edici bir çözüm bulunabilecek bir konu değildir.⁵⁹ Hayek eşitlik idealinin değişime uğradığını, bundan yüzyıl kadar önce klasik liberal harekette eşitliğin, insan yapımı tüm engellerin kaldırılması, bireylerin tüm ayrıcalıkların yok olması ve devletin insanların şartlarının daha iyiye doğru gelişmesi şansında herkese aynı olması anlamına geldiğini belirtir. Bu, “herkesin denemeye hakkı olmalıdır” düşünme biçimi yerini, “herkes eşit başlangıca ve aynı ihtimallere sahip olmalıdır” düşünme biçimine bırakmıştır. Bu durumda devlet, aynı şartları sağlamak yerine bireylerin ihtimalleri ve gelecekleriyle ilgili olan tüm şartları kontrol etmelidir. Bireysel hedeflere ve kapasitelere, bunun gibi önceden düşünülmüş fırsat adaptasyonu özgürlüğün tam tersidir.⁶⁰

⁵³ age, 82-83.

⁵⁴ age, 82.

⁵⁵ age, 84.

⁵⁶ age, 85.

⁵⁷ age, 86.

⁵⁸ age, 86.

⁵⁹ age, 87.

⁶⁰ age, 87.

Gray’e göre Rawls ve Dworkin gibi “eşitlikçi kuramcılar”, kaynaklara dönük refah hakkımız olduğunu savunurlarken, Nozick ve Hayek gibi “özgürlükçü kuramcılar”, insan haklarının sadece saldırıya ve baskıya karşı haklar olduğunu iddia ederler.⁶¹ Haklara dair farklı görüşler, iyiye dair farklı görüşlerden kaynaklanır.⁶² Gray’e göre, Nozick gibi özgürlükçü liberaller, adaletin gereğinin evrensel bir ekonomik sistem olduğuna inanırlar; mülkiyet hakları ve sözleşme yasaları evrensel insan haklarının uygulamalarıdır; pazar kurumları adaletin ebedi kurallarını oluşturur. Ancak Gray devam eder:

“Pazar özgürlüklerini temel insan haklarından türer biçimde bu şekilde ele almak temel bir yanıltır. Diğer insan özgürlükleri gibi pazar kurumlarının içerdiği özgürlükler de insan gereksinimlerini karşıladıkları müddetçe haklı görülürler. Eğer bu konuda başarısız olurlarsa, makul bir biçimde değiştirilebilirler.”⁶³

Rawls gibi eşitlikçi liberallerin tek bir ekonomik sistemin adaletli olduğuna dair bir iddiaları yoktur.⁶⁴ Tarihsel koşullara bağlı olarak sosyalizm ya da kapitalizm en iyi ekonomik sistem olabilir.⁶⁵

⁶¹ John Gray, **Liberalizmin İki Yüzü**, Çev: Koray Değirmenci, (Ankara: Dost Kitabevi, 2003), 21.

⁶² **age**, 21.

⁶³ **age**, 22.

⁶⁴ **age**, 22-23.

⁶⁵ **age**, 23.

3. LİBERAL TARTIŞMA: OSMANLI DÖNEMİNDEN 1960'LI YILLARA

Güneri Akalın “Cumhuriyet Dönemi’ndeki ekonomik olayları liberal perspektifle kuş bakışı izlemesi denemesi”⁶⁶ olarak yazdığını belirttiği Cumhuriyet Dönemi Ekonomi-Politik Tarihi’nin Liberal Yorumu kitabında, öncelikle sorulması gereken sorunun, Türkiye modernleşmesinin öncüsü olan liberal düşüncenin niçin cumhuriyet dönemi tarih yazımında bu kadar geciktiği olduğunu sorar:

“I. Meşrutiyet’te Mithat Paşa ve Namık Kemal öncülüğünde 1876 Kanuni Esasi’sini yürürlüğe koyan ve II. Meşrutiyet’te, İstibdad’ı ve Cumhuriyet Dönemi’nde Tek Parti Yönetimi’ni tasfiye eden bu akımın; Batı’ya bakışla gecikmeli de olsa; ancak modernleşme süreci öncesinde Türk tarih sahnesine çıkmasına rağmen, neden Yakınçağ Tarihimiz’i kaleme almakta günümüze kadar geciktiğinin sorgulanması gerekir.”⁶⁷

Akalın’a göre Osman Okyar ve Oktay Yenal, Cumhuriyet ekonomi tarihinin ilk liberal yazımını denemiş olmalarına rağmen, bunun için gereken düşünce özgürlüğü ortamının eksikliği ve her iki yazarın da Tek Parti Dönemi’nin resmi ideoloji eğitimi almış olmaları nedeniyle, liberal tarih yazımı girişimlerinin eksik kalmış olduğunu belirtmekte ve bugün bile liberal tarih yazımı için gerekli olan özgürlük ortamının varolduğunun kuşkulu olduğunu ifade etmektedir.⁶⁸

Akalın Türkiye’de Batılı liberal tezin, modernleşme anlamında başarısız olduğunu ve ek olarak tehlike olarak görüldüğünü belirtmektedir:

“Türkiye’de Liberal modeli, modernleşme açısından başarısız kılan dört ana neden mevcuttu:

- (i) İmparatorluğun gayri Müslim halkı için hürriyetin, milliyetler meselesini yani bağımsızlık talebini davet etmesi.
- (ii) Her ne kadar ulus-devlet projesi Liberalizm’in eseri ise de, bir İmparatorluk bakiyesi milletler topluluğundan, ulus-devletin yaratılması Liberalizm ile mümkün değildi.
- (iii) Müslüman halk için ise demokrasi, doğal olarak iktidarın muhafazakar-tutucu partilere ve iktidarlara teslimi idi: Yani mutlakîyetin, meşrutiyet adı altında devamı veya modernleşmenin duraklatılmasıydı.

⁶⁶ Güneri Akalın, **Cumhuriyet Dönemi Ekonomi – Politik Tarihi’nin Liberal Yorumu**, (Ankara: Orion Kitabevi, 2010): 40

⁶⁷ **age**, s.11

⁶⁸ **age**, s.25

Akalın resmi ideolojinin liberalizm ile çatışan noktalarını ayrıca anlatmıştır. Bkz: Akalın, **age**, s.31-40

- (iv) Liberalizm Batı kültürünün bir ürünü olup, Batı-dışı aleme uyarlanmasının veya geçerliliğinin kuşku olduğu da iddia edilebilir (Huntington).⁶⁹

Osmanlı'da ve Türkiye'de 1876-2010 yılları arasında modernleşme hareketi liberalizm ile başlatılmış olsa da 1960 darbesi ile liberalizm, siyasal iktidarın alternatifi olmaktan çıkmıştır.

“Bu tarihten itibaren Türkiye'deki Liberal iktidarlar, muhafazakarlığın kılıfı olmak durumundadırlar. Günümüzde Küreselleşme çağında, söz konusu Neo-Liberalizm, Muhafazakar Partiler için sadece bir ekonomik model olmanın ötesine geçemez.”⁷⁰

Akalın'a göre Aydınlanma'nın, modernleşmenin ve nihayet liberalizmin başarılı olamamasının sonuçları bulunmaktadır:

- (a) “Türkiye’de Liberalizmin tarih sahnesinden çekilmesi ile; iktidar mücadelesi Tek Parti Yönetimi geleneği (CHP + Bürokrasi) ile Müslüman + Muhafazakar taban arasında olmaktadır.
- (b) Zaman içinde toplumun çekirdeğindeki Bağnaz-Muhafazakar değerlerin, tedricen Liberal ve Laik Muhafazakar öğeleri tasfiye ederek, Müslüman + Muhafazakar partileri iktidara taşıdığı gözlenmektedir. Türkiye sağa kaymakta ve kendisine özgü veya çözümsüz bir modernleşme modelini de yeniden kurgulamaktadır.
- (c) Aydınlanmayı ve reformu ret eden ve toplumun çekirdeğindeki (Müslüman + Muhafazakar) sosyal ahlak kodunu koruyarak; modernleşmeyi sadece eğitim, teknolojik ilerleme ve yatırımla sınırlamak isteyen bu yeni modelin, AB’ye üye olursa dahi, başarısı kuşkuludur: Zira bu model geçmişte tıkanan, Abdülhamit’in modernleşme modeline, demokrasi öğesinin eklenmesi ile tekrarı gibidir.
- (d) Aslında Türkiye’de Modernleşmede yaşanan kısır döngü; Huntington (+Fukuyama tezlerini) doğrular niteliktedir: Ayrıca Huntington’a göre Modernleşme, Türkiye’de sadece bölünmüş bir ülke yaratır ve tehlikelidir.”⁷¹

Hiçbir dönemde liberalizm Türkiye’de güçlü bir siyasal iktidar alternatifi olamamış olsa da Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne liberal düşünme biçiminin nasıl bir gelişme gösterdiği, Türkiye siyasal hayatının önemli kırılımları baz alınarak, kısaca aşağıdaki gibi incelenmeye çalışılmıştır.

⁶⁹ age, s.12

⁷⁰ age, s.16

⁷¹ age, s.17

3.1. Osmanlı Döneminde Liberalizm

Türkiye’de liberal düşünme biçimini tartışmaya Osmanlı İmparatorluğu’ndan başlayan Ahmet İnsel’e⁷² göre, geleneksel Osmanlı düşünme biçiminde liberal düşünme biçimine hiç yer olmamıştı; çünkü siyasal düşünce birey değil, devlet merkezliydi.⁷³ Ancak modernleşme çabaları ile beraber, 19.yy’dan başlayarak liberal fikirler Osmanlı düşünme biçimine girmiştir. Hukuk devleti olma yolundaki ilk adım olarak 1839 tarihli Tanzimat Fermanı ilan edilmiş, Osmanlı vatandaşlarının can ve mal güvenliği koruma altına alınmış, özel mülkiyet hakkı tanınmıştır. Tanzimat döneminin liberal fikirlere sahip devlet adamları olarak Sadık Rıfat Paşa, Mustafa Reşid Paşa, Ali Paşa ve Fuad Paşa gösterilmektedir.⁷⁴ Liberal düşünme biçiminin gelişmesi açısından Osmanlı’daki bir diğer büyük adım 1876 tarihli Kanuni Esasi olmuş, siyasal iktidar yazılı bir anayasa ile sınırlandırılmıştır.⁷⁵

İnsel’e göre Tanzimat Fermanından sonraki dönemde, Osmanlı İmparatorluğunu bir arada tutacak en önemli koşullardan biri, yönetimin dinsel tarafsızlığı olarak görülmüş, dini özgürlüklerden siyasal liberalizme varılmıştır.⁷⁶ Fuat Paşa’nın 1869’da yayımlanan mektubunda, Osmanlı için en iyi yolun din ve ırk ayrımı gözetmeden tüm insanları kucaklaması, can ve mal güvenliğinin yasalar ile korunması olacağını yazmıştır.⁷⁷

Namık Kemal, Sakızlı Ohannes Paşa, Mehmet Cavid Bey gibi isimler bu dönemde ilk liberaller olarak anılmaktadır. Namık Kemal, devletin müdahaleci olmaması gerektiğine vurgu yaparak siyasal liberalizmi savunurken, serbest ekonomiye geri kalmış ülke koşullarında geçmenin sakıncalarına vurgu yapar ancak ilkesel olarak serbest ekonomiye karşı değildir. Devletin ekonomiye müdahalesi de yalnızca korumacı gümrük politikaları olmalıdır.⁷⁸ Sakızlı Ohannes Paşa ise hiç müdahalesiz bir serbest ekonomiyi savunmaktadır. 19.yy Osmanlı İmparatorluğunda giderek

⁷² 1955 doğumlu akademisyen Ahmet İnsel’in diğer bazı yayınları: Türkiye Toplumunun Bunalımı (1990), Düzen ve Kalkınma Kıskaçında Türkiye (1996), İktisat İdeolojisinin Eleştirisi (2013).

⁷³ Ahmet İnsel, “Türkiye’de Liberalizm Kavramının Soyçizgisi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm, Cilt 7**, (der.) Tanıl Bora, Murat Gültekinil, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005): 43.

⁷⁴ Bican Şahin, “Liberalizm”, **Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler**, Der: Ömer Çaha-Bican Şahin, (Ankara: Orion Kitabevi, 2013): 81.

⁷⁵ **age**, 80-81.

⁷⁶ İnsel, **age**, 43.

⁷⁷ İnsel, **age**, 44.

⁷⁸ İnsel, **age**, 45-47.

belirginleşen bir serbest ekonomi-korumacılık politikası kutuplaşması yaşanmaktadır.⁷⁹ Mehmet Cavit Bey iktisadi liberalizmi savunurken, yönetimin dinsel tarafsızlığına duyulan ihtiyacı da vurgulamaktadır.⁸⁰ Ahmet İnsel, Cavit Bey'in Türkiye'de liberal düşüncenin doruğu olduğunu belirtmektedir. Bunun nedeni Cavit Bey'in ekonomide Darwin'in doğal seçimini savunmasıdır. Örneğin emeklilik ve sağlık sigortası bireylerin girişim hissini körelten uygulamalardır, bu nedenle doğru değildir.⁸¹

20. yy'da Osmanlı İmparatorluğunda serbest ekonomi-korumacılık politikası kutuplaşması yerini siyasal kutuplaşmaya bırakmıştır.⁸² Prens Sabahaddin devletin değil, sorgulayıcı, araştırmacı bireyin merkeze alındığı bir toplumsal yapının Osmanlı'nın sıkıntılarına çare olacağını savunmaktadır.⁸³ Prens Sabahaddin tarafından kurulan Ahrar Fırkası tutarlı bir siyasal ve iktisadi liberalizm programına sahiptir.⁸⁴ Ademi merkezîyetçilik, bireysel eşitlik, kanun önünde eşitlik, vicdan özgürlüğü, seyahat özgürlüğü vb. gibi "siyasal ve iktisadi liberalizmin geleneksel temaları" savunulmaktadır.⁸⁵

3.2. 1960'lara Kadar Liberal Tartışma

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından sonraki dönemde, Ahmet İnsel 1924'te kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın liberal özellikler taşıdığını anlatmaktadır. Parti programının ikinci maddesinde hürriyetperverlik ve halkın hakimiyetinin partinin asıl işi olarak vurgulandığını anlatan İnsel partinin, kuruluş beyannamesinde umumi özgürlüklere gönderme yapmasına ve müdahaleci devlet geleneğine karşı müsaadekarlık kavramını kullanmasına dikkat çekmektedir. Bu siyasal liberalizm özelliklerine ek olarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın iktisadi liberalizm ile himayeciliği birarada bulunduran bir parti programı olduğunu da vurgulamaktadır.⁸⁶ 1925 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatıldıktan sonra liberalizm muhafazakarlık, gericilik, bölücülük manalarına gelmeye başlamıştır:

⁷⁹ İnsel, **age**, 48.

⁸⁰ İnsel, **age**, 52-53.

⁸¹ İnsel, **age**, 54.

⁸² İnsel, **age**, 55.

⁸³ Şahin, **age**, 81-85.; İnsel, **age**, 53.

⁸⁴ Şahin, **age**, 85.; İnsel, **age**, 56.

⁸⁵ İnsel, **age**, 56.

⁸⁶ İnsel, **age**, 66-67.

“Takrir-i Sükun Kanunu’nun ardından 1925’de TCF’nin kapatılması ve belli başlı yöneticilerine karşı, Şeyh Said İsyanı yargılamasında II. İstiklal Mahkemesi tarafından yöneltilen suçlamalar, çatışma eksenini bütünüyle siyasal liberalizm alanına yerleştirdi. TCF’ye yöneltilen esas suçlama, bu partinin programında ‘efkar ve itikadatı diniyeye hürmetkar olma’ tabirinin gericiği kışkırttığıdır. Bu suçlama, aynı zamanda Osmanlı siyasal liberalizm geleneğini bütünüyle gayrimeşru ilan etmeyi amaçlar. Bunu izleyen yılda ortaya çıkan İzmir suikastının ardından, bir yanda İttihat ve Terakki kadroları diğer yandan TCF’nin ordu ile yakın ilişkideki yöneticileri radikal biçimde tasfiye edilmeleri, siyasal liberalizmin siyaset sahnesinden büyük ölçüde silinmesi sonucunu doğurdu. Bu tarihten itibaren, egemen söylemde siyasi liberalizm muhafazakarlık, hatta gericilikle eşanlamlı olarak kullanılmaya başladı.”⁸⁷

1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası liberal bir parti programına sahip olan bir diğer partidir. Mustafa Kemal tarafından kurdurulan ve iktisadi liberalizmi savunması beklenen parti, aynı yıl içinde parti başkanı Fethi Okyar’ın kendi yazdığı dilekçe ile kapanmıştır.⁸⁸ Böylece siyasal liberalizm çok partili döneme girene kadar tamamen ortadan kaybolmuş, Demokrat Parti yönetimi ile liberal düşünce yeniden tartışmaya alınmıştır:

“Menderes, 1947 Karagümrük’de Celal Bayar’dan sonra yaptığı konuşmada, DP programı ile CHP programını karşılaştırırken Demokrat Parti sözcüleri, liberalizm ve demokrasiyi yeniden birleştirme (‘Türk demokrasisi davası’), liberalizmi toplumsal ve iktisadi yaşamlarda var etme girişimini ılımlı bir biçimde dile getirirken, bunun aynı zamanda radikal bir iktisadi liberalizm anlamına gelmediğini de ısrarla ifade ederler.”⁸⁹

Kendisini CHP karşıtlığı üzerinden tanımlayan Demokrat Parti Tanel Demirel’e göre CHP iktidarlarına karşı olan tüm kesimleri tek şemsiye altında toplamaya çalışmıştır.⁹⁰ Demokrat Parti, kendisini liberal bir parti olarak tanımlamasa da liberal unsurlar taşımaktadır:

“Parti temel hak ve özgürlüklerin korunması ve genişletilmesi talebiyle ortaya çıkmış, ‘yeter söz milletindir’ diyerek, siyasi iktidarın belirlenmesinde söz hakkına sahip olmayan kitleyi temsil etmeye soyunmuştur. Millet vurgusu, kolektiviteden çok bireye değer veren liberaller için - özellikle faşizm tecrübesinden sonra- şüpheyle bakılan bir olgu haline gelmiş olsa da, milletin hakları ile kast edilen, milleti oluşturan bireylerin haklarıdır.”⁹¹

⁸⁷ İnsel, **age**, 68-69.

⁸⁸ İnsel, **age**, 69-71.

⁸⁹ İnsel, **age**, 73-74

⁹⁰ Tanel Demirel, “Demokrat Parti”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm, Cilt 7**, (der.) Tanıl Bora, Murat Gültekingil, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005): 494.

⁹¹ Demirel, **age**, 495-496.

Ancak iktidara gelmesi ile birlikte Demokrat Parti, muhalif iken sahip olduğu özgürlükçü yaklaşımından uzaklaşmış, hukuk devleti ile bağdaştırılamayacak yaptırımlarda bulunmuştur.⁹² “Osmanlı-Türk siyaset kültürünün eleştiriye toleransı güçsüzlük belirtisi gibi algılama, gücü elinde toplamaya çalışma, muhalefetin her halükarda kötü niyetli olduğuna inanma”⁹³ ve devlet anlayışının liberal düşüncedeki devlet anlayışından farklı tahayyül edilmiş olması⁹⁴ Demokrat Parti’yi söylemindeki liberal unsurlardan pratikte uzaklaştıran nedenler olarak görülebilir. Tanel Demirel Demokrat Parti’nin Türkiye’de liberal-demokratik rejimin yerleşme sürecindeki katkısının gözardı edilmemesi gerektiğini vurgulasa da liberalizmin temel değerlerine sahip çıkıl(a)madığını belirtmektedir:

“DP’lilerin ‘iyi toplumu’ herkesin bir diğerine zarar vermemek kaydıyla istediği gibi yaşayabildiği bir toplum olarak görmekten ziyade, cemaatçi değerlerin öne çıktığı dinsel kaynaklı geleneksel-ahlaki normların egemen olduğu, herkesin toplumsal hiyerarşi içindeki yerini ve haddini bildiği bir toplum olarak gördüklerini söylersek, abartılı -çünkü DP içinde bu anlayışı sorgulayanlar da mevcuttur- ancak yanlış olmayan bir tespit yapmış oluruz. Oysa, liberaller için, birey bir başkasına zarar vermediği müddetçe, çoğunluk tarafından kabul edildiği varsayılan toplumsal normlara uygun düşmeyen davranışlarda bulunabilme hakkına da sahip olmalıdır.”⁹⁵

Doğan Gürpınar’a göre ise Cumhuriyet Halk Partisi’nin içinden kopan Demokrat Parti 1951’e kadar hak ve özgürlüklere vurgusu ile kendini liberal-sol bir parti olarak tahayyül etmektedir. Aynı dönemde Ahmet Emin Yalman, Forum dergisi ve Hürriyet Partisi liberalizmin savunucuları olarak görülmektedir. Ancak 1960 darbesinin ardından Türkiye’de liberal düşünce ortadan kalkacak, Türkiye siyaseti Atatürkçü sol ile liberal sağ arasındaki kutuplaşma ile şekillenecektir.⁹⁶ Gürpınara göre:

“Liberalizm, Fransa’da olduğu gibi sol-dışı, sola tamamen kapalı ve merkez sağa konumlanmış ve demokrasiyle kapitalizm savunuculuğunu harmanlamış bir fikriyat olarak anlamlandırılacaktır. Bununla beraber, liberalizmin Batıcı çağrışımları onun sağda kabul görürlüğünü de minimize edecektir. Sol tarafından utanmaz ve arsız kapitalizm

⁹² Demirel, **age**, 499-501.

İnsel de Demokrat Parti’nin daha sonra kendi iktidarını yeniden üretmek için hürriyet alanını kısmaktan çekinmemiş olmasını vurgulamıştır: İnsel, **age**, 74.

⁹³ Demirel, **age**, 501-502.

⁹⁴ Örneğin yargıdan devletin yardımcı gücü olarak söz edilmesi, Demirel, **age**, 506-510.

Ekonomide devlet müdahaleciliğinin sürdürülmesi de liberal düşüncenin devlet tahayyülünden farklıdır. Demirel, **age**, 510-518

⁹⁵ Demirel, **age**, 525-526.

⁹⁶ Doğan Gürpınar, **Dünya Veda: Türkiye’de Liberalizm ve Demokrasi (1980-2010)**, (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013), 87-92.

savunuculuğuyla, sağ tarafından ise ahlaksızlığın hayasız bir savunucusu olarak yaftalanmanın ötesinde nötr bir tanım olarak liberalizm, daha doğrusu liberal düşünce, daha çok keskinlik ve radikalizme karşı (pekala kaypakça) sağduyu ve ılımlılıkla özdeşleşecektir.”⁹⁷

3.3. Ahmet Hamdi Başar ve Liberal Düşünce

H. Bayram Kaçmazoğlu’na göre 1960 darbesinden 1971 darbesine kadar Türkiye’deki tartışmaların gündeminde olan siyasal fikir hareketleri Yön-Devrim Grubu ve Zinde Güçler Teorisi, Ortodoks Marksistler (TİP), Milli Demokratik Devrimciler, Asya Tipi Üretim Tarzı Yanlıları, Sosyalizm ve İslamiyet Tartışmaları, Ortanın Solu, Liberalizm ve Sözcüsü Ahmet Hamdi Başar⁹⁸, Hareket Okulu ve Nurettin Topçu, Milliyetçi-Toplumcu Doktrin’dir. Tüm bu hareketlerin ortak özellikleri birbirinden farklı anlamlar taşıyan sosyalist düzen talepleri, devletçi olmaları ve ancak kendi fikirlerinin hayata geçirilmesiyle Türkiye’nin Batılılaşacağıdır.⁹⁹ Dönemin en önemli liberal düşünce savunucusu Ahmet Hamdi Başar, Kaçmazoğlu’na göre 27 Mayıs’ın hemen sonrasında devletçi olmasına rağmen, 27 Mayıs’tan beklentilerinin gerçekleşmemesinin ardından “tamamen liberal” olmuştur.¹⁰⁰

Ahmet Hamdi Başar, 1930’ların devletçilik-liberalizm tartışmalarında devletçi görüşü savunmuş, Batı’nın liberal ekonomik sistem ile doğu uluslarını sömürdüğünü ve böyle kalkındığını savunmuştur.¹⁰¹ 1946’da Demokrat Parti’nin kuruluş aşamasında hürriyetin ancak inkılapçı bir rejimle sağlanabileceğini savunması nedeniyle partinin kuruluş çalışmalarından uzaklaştırılan Başar, Tüccar Derneği’ndeki İstanbul tüccarının çıkarlarını savunan görüşleri ile yeniden Demokrat Parti’nin bir parçası olmuştur.¹⁰²

Kaçmazoğlu, Ahmet Hamdi Başar’ın 1962-1970 yılları arasında çıkardığı Barış Dünyası dergisinde, 27 Mayıs 1960 darbesinden övgüyle bahsedip, asırlarca süren istibdat rejimine karşı ve kalkınmak için gerekli yüce bir inkılap olduğunu anlattığını

⁹⁷ age, 93.

⁹⁸ 1897 doğumlu Ahmet Hamdi Başar 1. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerindendir. Cumhuriyet’in ikinci iktisat kongresi olan 1948 Türkiye İktisat Kongresi’nin düzenlenmesini sağlamıştır. 1950 seçimlerinde Demokrat Parti’den aday olmuş 1953 yılına kadar İstanbul Milletvekili olarak görev yapmıştır.

⁹⁹ H. Bayram Kaçmazoğlu, **27 Mayıs’tan 12 Mart’a Türkiye’de Siyasal Fikir Hareketleri**, (İstanbul: Birey Yayıncılık, 2000): 50-52.

¹⁰⁰ age, s.51-52

¹⁰¹ Didem Gürses, “Ahmet Hamdi Başar”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm**, Cilt 7, (der.) Tanıl Bora, Murat Gültekingil, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005): 335.

¹⁰² Age, 336-337.

yazmaktadır.¹⁰³ Geri kalmış ülkelerde ancak devlet yardımıyla sanayi kurulabilir ve ancak devlet yardımıyla özgürlük ve demokrasi kurulabilirdi. Kaçmazoğlu'nun ifadesiyle Başar'a göre Türkiye'nin Batılılaşamamasının nedeni burjuvazi sınıfının zayıflığı ve Osmanlı'dan bu yana halkı sömüren devlet nedeniyle ekonomik olarak geri kalınmasıydı.¹⁰⁴

“Başar'ın gelişmemizi engelleyen unsur olarak bürokratik sınıf ile Osmanlı Devleti'ni görmesi konusundaki fikirlerini daha yakından inceleyelim: Başar'a göre, biz Türkler, Osmanlı denilen istilacı, Batı medeniyetine düşman, ilkel bir devletin sömürgesi olmuştuk. Bu devlet, Anadolu'da Türklerin üstün medeniyet seviyelerini silip süpüren herşeyi yaptı. Beylerini, zenginlerini, tüccar ve esnafını, ulemasını kırıp geçirdi. Milli kurtuluş hareketlerini “Celali eşkiyaları” diye onbinlerce Türk'ün kanına girerek bastırdı. Bu nedenle, yani burjuvamızın olmaması yüzünden Batı medeniyetine karışamadık; ondan uzak kaldık. Eğer Anadolu'da Osmanlı devrinden evvelki kendi arasında mükemmel örgütlenmiş, bütün dünya ile ilişki kurmuş burjuvazi sınıfımız yaşasa ve kökünden kazınmasaydı; Batı medeniyetine karışabilir ve orada yerimizi alabilirdik. Türkiye'de burjuvazi olmadığı için tüm Batılılaşma hareketleri hep kapıkulunun eseri olmuştur.”¹⁰⁵

Ahmet Hamdi Başar'a göre devlet, Türkiye'nin batılılaşması için bir araç olarak kullanılabilir ve batılılaşma işlemleri başarıldıktan sonra devlet burjuvazi sınıfına teslim edilebilirdi.¹⁰⁶ Ancak 1946 Türkiye demokrasi denemesi başarısız olmuş, Batılı hedeflere ulaşma yolunda engel olarak ortaya çıkmıştır. 27 Mayıs darbesi Atatürk devrimlerinin devamı için gerekli olmuştur.¹⁰⁷

Bayram Kaçmazoğlu, Ahmet Hamdi Başar'ın 1930 sonrası eserlerinde savunduğu devletçiliği 1960'lı yıllarda savunmayı bıraktığını belirtmektedir. Bunun nedeni olarak Başar'ın dönemin şartları nedeniyle devletçiliği savunduğunu, işadamları ve sermayedarlara artık sahip olan Türkiye'nin 1960'larla beraber iktisadi devletçiliğe

¹⁰³ Didem Gürses Ahmet Hamdi Başar'ın bu dönemi için “1962-1971 arası yayımladığı *Barış Dünyası*, Başar'ın otoriter dünya görüşünün açığa çıktığı dönem olmuştur. Toplumların kalkınma ve gelişmesi için otoriter rejimleri kaçınılmaz bulmakta, kalkınma ideali için özgürlüklerden feragat edilmesini savunarak, açıkça ‘demokratik bir düzende kalkınmanın olamayacağını’ ileri sürmektedir.” demektedir. Gürses, *age*, s.338

¹⁰⁴ Kaçmazoğlu, *age*, s.248-249

¹⁰⁵ H. Bayram Kaçmazoğlu, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri**, (İstanbul: Birey Yayıncılık, 2000): 249

¹⁰⁶ Ahmet Hamdi Başar, **Milletçe Kalkınma Davamız**, İstanbul, 1951, s.160, Aktaran H. Bayram Kaçmazoğlu, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri**, (İstanbul: Birey Yayıncılık, 2000): 250

¹⁰⁷ Ahmet Hamdi Başar, “27 Mayıs İhtilali de Hedefini Bulamadı”, **Barış Dünyası Dergisi**, Sayı: 1, Nisan 1962, s.30-33, Aktaran H. Bayram Kaçmazoğlu, *age*, s.250

ihtiyacı kalmadığını savunduğunu belirtmektedir.¹⁰⁸ Başar’a göre devletçilik, liberalizme geçişte zorunlu bir ara rejimdir ve devamlı olan sistem liberalizmdir.¹⁰⁹

Kaçmazoğlu’nun belirttiği gibi, Ahmet Hamdi Başar 1960’lı yıllarda liberal kalkınma anlayışını savunmaktadır; yani kalkınma özel girişim ve sermayeye dayalı olarak, demokratik bir rejim ile kalkınma savunulmaktadır. Kendiliğinden ve toplumun gerekli olgunluğa ulaşması sonucu oluşmayan hiçbir devlet tipi (yani sosyalist devlet) Batı tipi, modern devlet değildir. Liberal devletin günümüzdeki karşılığı ise sosyal devlettir.¹¹⁰ Kaçmazoğlu, Ahmet Hamdi Başar’ın bu konudaki görüşlerini şöyle özetlemiştir:

“Türkiye’nin de sosyalist olmayacağı iddiasında olan Başar’a göre, hedef, ‘biran evvel modern sosyal devleti kurmaktır. Bunu Garpta olduğu gibi liberal devletin tarihi tekamülü sonunda sağlayamayacağından inkılap yoluyla yapmaya mecburuz.’ ‘Modern devlet, ancak iktidar sosyal sınıfların elinde olursa kurulabilir’ görüşü ile Başar, Batı tipi burjuva devletlerini örnek göstermek istemiştir. Bunun önderliğini yapacak parti, Başar’a göre, ‘özel teşebbüs ve sermayeye dayanan sosyal ve demokratik düzenin memlekette öncüsü ve müjdecisi olarak kesin yönünü’ belirten AP’dir.”¹¹¹

Yani Batılı devletlerden farklı olarak Türkiye’de Osmanlı’dan bu yana kapıkulu sınıfının iktidarı nedeniyle burjuva sınıfı düşman olarak görülmüş, bu nedenle bu sınıf gelişmemiştir. Batıda doğal olarak oluşan burjuva sınıfının oluşma şartları aynı dönemde Osmanlı’da ortadan kaldırılmıştır. Osmanlı’dan miras bu sınıfın iktidarı Cumhuriyet döneminde sonlandırılmalıdır. Bayram Kaçmazoğlu, Ahmet Hamdi Başar’ın Batı’da kendiliğinden oluşan toplum düzenine Türkiye’de kendiliğinden ulaşılması mümkün olmadığından, 27 Mayıs darbesi sonrasında demokrasiye geçmeden önce Milli Birlik Komitesi’nin iktidarda kalarak, Batılılaşma devrimlerini devam ettirmesi gerektiğini savunduğunu belirtmiştir.¹¹²

“Başar, Türkiye’nin Batı ülkelerinin uzun tarihi olgunlaşma devreleri sonunda vardığı özel teşebbüs ve sermayeye dayanan sosyal ve demokratik düzene yönelmiş bir rejim içinde kalkınması fikrini savunmakta ve buna ‘sosyal kapitalizm’ demektir. Başka bir anlatımla,

¹⁰⁸ Ahmet Hamdi Başar, “Biz Değiştik mi?”, **Barış Dünyası Dergisi**, Sayı: 3, Haziran 1962, s.7, Aktaran H. Bayram Kaçmazoğlu, **age**, s.252

¹⁰⁹ Ahmet Hamdi Başar, “Sosyalizm mi, Özelcilik mi?”, **Barış Dünyası Dergisi**, Sayı: 10, Ocak 1963, s.18-23, Aktaran H. Bayram Kaçmazoğlu, **age**, s.253

¹¹⁰ Ahmet Hamdi Başar, “Milli İdealimiz: Modern Devleti Kurmak”, **Barış Dünyası Dergisi**, Sayı: 24, Mayıs 1964, s.2-4, Aktaran H. Bayram Kaçmazoğlu, **age**, s.253

¹¹¹ **age**, s.253-254

¹¹² H. Bayram Kaçmazoğlu, **age**, s.254-256

‘iktidarın kapıkulu elinden sosyal sınıfların eline geçmesi ve bunlar arasında başta gelen teşebbüs ve iş adamı sınıfının’ bilinçlendirilmesidir.”¹¹³

Ahmet Hamdi Başar’ın 1960’ların sonlarına doğru Milli Birlik Komitesi’nin iktidarda kalması gerektiği fikrini değiştirdiğini yazan Kaçmazoğlu’na göre bunun nedenleri gerekli burjuva sınıfının oluştuğu, bu sınıfın temsilcisi olarak Adalet Partisi’nin iktidarda olması ve 1960-70 döneminde sosyalist bir rejim kurmak isteyen sosyalist aydınların sayısının artmasıdır.¹¹⁴ Yani 1960’ların başında bürokrat sınıf aracılığı ile Batılı devrimlerin gerçekleştirilmesi gerektiğini savunan Ahmet Hamdi Başar, 1960’ların sonlarında kendisinin bu fikrinden uzaklaşarak toplumdaki böyle bir gelişmenin burjuva sınıfının eliyle doğal olarak olması gerektiğini savunmuştur.¹¹⁵

4. 1980 SONRASI TÜRKİYE’DE LİBERALİZM TARTIŞMALARI

Tanel Demirel 1960 darbesi ile Demokrat Parti’nin kapatılmasının ardından bu partinin tabanını Adalet Partisi temsil ettiğini belirtmiştir. 1960’lar boyunca liberal demokratik rejimi çalışır hale getirmek isteyen Adalet Partisi 1970’lere kadar, İslami kesimleri, milliyetçi kesimleri, Türk-islam sentezcilerini ve liberal demokrat eğilimlileri birarada barındıran bir parti görünümündedir.¹¹⁶ Tanel Demirel, Adalet Partisi’nin bazı liberal idealler taşımasına rağmen, temel hak ve özgürlükleri savunma konusunda ya da ekonomide devlet müdahaleciliği konusundaki tavrı nedeniyle, öne çıkan özelliğinin liberalizm olmadığını vurgulamaktadır.¹¹⁷

Tanel Demirel’e göre, Adalet Partisi, Demokrat Parti gibi milli irade söylemi üzerinden çoğunlukçu demokrasi düşüncesine yakın olmasına rağmen, Demokrat Parti’den farklı olarak temel hak ve özgürlükler konusunda daha özgürlükçüdür.¹¹⁸ Ancak 1970 sonrasında komünizm karşıtlığının sertleşmesiyle beraber parti, temel hak

¹¹³ Ahmet Hamdi Başar, “Biz Hangi Yolun Yolcusuyuz?”, **Barış Dünyası Dergisi**, Sayı: 35, Nisan 1965, s.5-8, Aktaran H. Bayram Kaçmazoğlu, **age**, s.254

¹¹⁴ H. Bayram Kaçmazoğlu, **age**, s.256-257

¹¹⁵ H. Bayram Kaçmazoğlu, **age**, s.258.

¹¹⁶ Tanel Demirel, “Adalet Partisi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm, Cilt 7**, (der.) Tanıl Bora, Murat Gültekinil, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005): 548.

¹¹⁷ Demirel, **age**, s.549.

¹¹⁸ Demirel, **age**, s.552.

ve özgürlükleri sınırlayan bir tutum benimsemeye başlamıştır.¹¹⁹ Demirel, temel hak ve özgürlükler konusundaki bu karmaşık tutumun nedenlerinden biri olarak partinin devlet anlayışını vurgulamaktadır. Adalet Partisi bir yandan araçsal/liberal devlet anlayışını benimserken, diğer yandan millete (bireye değil) refah sağlamakla görevli bir devlet anlayışı benimsenmektedir.¹²⁰ 1970’li yıllarla birlikte komünizm tehlikesine karşı devletin ve milletin bekası birbirinden ayrılamaz hale gelmiş, “devletin gücünü, bekasını savunmak milletin gücünü ve devamlılığını savunmakla eşdeğer görülmüştür”, ancak böyle bir devlet anlayışı birey hak ve özgürlüklerini savunmak için varolan liberal devlet anlayışıyla benzememektedir.¹²¹ Benzer şekilde, Adalet Partisi’nin ekonomik kalkınmayı hedefleyen ekonomi anlayışı, ekonomide devlete verdiği roller nedeniyle liberal devlet anlayışına benzememektedir:

“AP ekonomik alanda devlete önemli görevler atfetmiştir atfetmiştir atfetmiştir atfetmiştir atfetmiştir atfetmiştir, çünkü devletin itici gücü olmadan ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilebilmesinin güç olduğuna inanılmıştır. Devlet stratejik sektörlerde kamu işletmeciliği yapacaktır çünkü özel girişimin bunu yapacak kapasitesi yoktur. Özel sektörü teşvik edecektir, çünkü başka türlü özel sektör sanayi alanında yatırım yap(a)mayacaktır. Devlet tarım reformu ile uğraşacaktır, çünkü kendi haline bırakılırsa tarımda üretkenlik sağlamak çok uzun yıllar alacak belki de hiç mümkün olmayacaktır.”¹²²

Tanel Demirel, AP tarafından alınan 24 Ocak 1980 kararlarının da partinin liberal ekonomi anlayışından dolayı değil, ekonomik krizden çıkış yolu olarak görülerek alınmış olduğunu vurgulamaktadır.¹²³ Demirel, AP’nin sosyal refah devleti anlayışının 20.yüzyıl liberal düşüncesiyle uyuşmadığını da belirtmektedir.¹²⁴

1980 darbesinden sonraki dönemde ise Türkiye siyasi tarihinde en çok tartışılan isim Turgut Özal’dır. Tanıl Bora Özal’ın 1980’lerin sivil toplum tartışması içinde, atanmışların seçilmişler üzerindeki baskısının kaldırılması anlamındaki sivilleşmenin ve sivilleşme ile demokratikleşmeyi eş tutan görüşün ‘kahramanı’ olarak görüldüğünü, Genel Kurmay başkanlığına Necip Torumtay’ın atanmasının da bu sivilleşme-

¹¹⁹ Demirel, **age**, s.559.

¹²⁰ Demirel, **age**, s.560-561.

¹²¹ Demirel, **age**, s.564-565.

¹²² Demirel, **age**, s.574-575.

¹²³ Demirel, **age**, s.575.

¹²⁴ Demirel burada 20.yüzyıl liberal düşüncesini Hayek üzerinden örneklemiştir. Demirel, **age**, s.576-578.

demokratikleşme hareketinin ispatı olarak gösterildiğini belirtmektedir.¹²⁵ Tanıl Bora Özal’ın milliyetçi-muhafazakar tarafı için ise; “Milliyetçi-muhafazakar kimliği, hem Turgut Özal’ın Cumhuriyet’e husumet duyan bir karşı-devrimci olarak resmedilmesine dayanak olmuştur, hem de onun şahsında ‘arı duru’ bir liberalizmin öncüsünü görmek isteyenlerin çizdiği resmi gölgelemiştir.”¹²⁶ demiştir.

Doğan Gürpınar ise tam da bu sentezin Özal’ın ‘efsunu’ olduğunu anlatmaktadır:

“Özal bildik ve Batılı anlamda ‘demokrat’ olsaydı kayda değer bir destek ve temsil imkanına sahip olamazdı. Özal Batılı demokrat ve liberal formasyonla, muhafazakar ve ‘milli’ hassasiyet ve değerlerle bir sentezini yapmış ve bu şekilde sağda ciddi bir destek ve karşılık görebilmiştir. Özal, son derece ‘sağcı’ bir dünya görüşü ve değerler bütünü içinden öncesiz ve benzersiz demokratvari bir dil tutturmuş ve bu bakımdan hem sağ için, hem sol için nereye konulacağı belli olmayan bir figür olarak ortaya çıkıvermiştir.”¹²⁷

Doğan Gürpınar, Turgut Özal’ın ANAP’ı sosyal demokratları, liberalleri/merkez sağ, milliyetçileri ve muhafazakarları birleştiren bir parti olarak tasarladığını yazmıştır.¹²⁸ Özal’ın bu sentezi, partinin genel başkanı olarak ‘liberal’ Mesut Yılmaz’ın gelmesinin ardından ANAP’taki muhafazakar kanadın tasfiyesi ile son bulacaktır.¹²⁹ Sağda antipatik bulunan liberal etiketi Özal tarafından bir siyasi kimlik olarak kullanılmamıştır.¹³⁰ İlk kez Özal döneminde ‘liboş’ hakaretinin kullanıma sokulmuş ve popülerleşmiş olduğunu anlatan Gürpınar, Türk Dil Kurumu’nda ‘liboş’ sözcüğünün “liberal ekonomiyi ve liberal siyaseti savunurken çabucak zengin olmayı amaçlayan ve bu yolda hiçbir değer yargısını kabul etmeyen, her şeyi mübah gören kimse” olarak tanımlanmasının da Özal dönemi imgelerini çağrıştırdığını vurgulamaktadır.¹³¹

Tanıl Bora’ya göre, Turgut Özal, piyasa ekonomisi ile siyasal demokrasi arasında doğrudan bir ilişki kurmaktadır. Serbest ekonomiyi benimsemiş ve onu

¹²⁵ Tanıl Bora, “Turgut Özal”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm, Cilt 7**, ed: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005): 590-591.

¹²⁶ Bora, **age**, s.593.

¹²⁷ Gürpınar, **age**, s.162-163.

¹²⁸ Gürpınar, **age**, s.96.

¹²⁹ Gürpınar, **age**, s.108.

¹³⁰ Gürpınar, **age**, s.111.

¹³¹ Gürpınar, **age**, s.114-115.

¹³¹ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cc30d15aff1b0.39238100, [26.04.2019]

demokratikleşme aracı olarak görmüştür.¹³² Özal dönemi hakkında en çok vurgulanan nokta ülke ekonomisinin globalleşmesi ve kapitalistleşmesidir. Bora'nın ifadesiyle;

“1980’lerin global neoliberal paradigması, Özal’ın çizgisine ilham ve güç vermiştir. O, siyasal bir program ve görüşün ‘sahibi’ olmaktan önce, o dönemde uluslararası mali kuruluşlar ve ondan öte global kapitalist sistemin yapısal dönüşüm süreci tarafından dikte edilen ekonomik yeniden yapılanma programının tatbikçisi idi. 24 Ocak 1980’de uygulamaya konan ‘Ekonomik istikrar ve yeniden yapılanma’ programı, bir radikal iktisadi önlem paketi olmanın çok ötesinde önem taşır. 24 Ocak, Türkiye ekonomisinin devletçi-himayeci kayıtlardan soyunarak ‘sahiden’ kapitalistleşmesine ve global kapitalist ekonomiyle bütünleşmesine giden yolu açmıştır.”¹³³

Necmi Erdoğan ve Fahriye Üstüner’e göre 1980’lerde Özalcı yeni sağın temsil ettiği liberal, muhafazakar, milliyetçi, sosyal demokrat ittifakın dağılmaya başlamasıyla, Özal kültürel farklılıkların bir arada yaşamasını vurgulayan bir siyasal proje öne çıkarmıştır. Ancak bunu doğrudan ifade etmek yerine kendisine yakın entelektüeller ve gazeteciler aracılığıyla kamuoyu yaratarak yapmayı tercih etmiştir. 1990’ların başlarından itibaren Mehmet Altan, Cengiz Çandar ve Hikmet Özdemir gibi isimler tarafından savunulan ve ikinci cumhuriyetçilik adı verilen bu proje devlet-sivil toplum ilişkilerini neoliberal olarak yeniden düzenlemeyi amaçlamıştır.¹³⁴

4.1. Liberal Demokrat Parti

Türkiye’de 1990’lı yıllarda Liberal Parti ve Yeni Demokrasi Hareketi gibi iki ayrı partinin kurulduğu görülmektedir. 1994 yılında TUSİAD eski başkanı Cem Boyner tarafından kurulan Yeni Demokrasi Hareketi toplumsal destek bulamamış bir siyasi partidir. 1994 yılında kurulan Liberal Parti, daha sonra adını Liberal Demokrat Parti olarak değiştirmiştir. Kurucusu ve genel başkanı Besim Tibuk 2002 seçimlerinde istediği başarıyı elde edemeyince istifa etmiştir ve Liberal Demokrat Parti’nin siyasal etkinliği azalmıştır. Alev Özkazanç bu iki partiyi şöyle karşılaştırmaktadır:

“Yeni Demokrasi Hareketi (YDH) tarzı liberalizmin odak noktası siyasi liberalizmi öne çıkarmak suretiyle ANAP tarzı bir hegemonik merkezi yeniden toparlamak kaygısı oldu. YDH aynı zamanda özellikle İstanbul basınının köşe taşlarının desteklediği ‘İstanbul’ mahreçli bir hareketti. Buna karşılık, özellikle Ankara merkezli bir liberal düşünürler grubu olan Liberal

¹³² Bora, **age**, s.596.

¹³³ Bora, **age**, s.596.

¹³⁴ Necmi Erdoğan, Fahriye Üstüner, “1990’larda ‘Siyaset Sonrası’ Söylemler ve Demokrasi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm, Cilt 7**, ed: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005): 658-660.

Düşünce Topluluğu (LDT) tarafından entelektüel olarak beslenen Besim Tibuk'un Liberal Demokrat Parti'si (LDP) ise çok daha 'saf' bir liberalizm kavrayışını siyasal alana taşımaya çalıştı. Bu 'saflık' arayışı, partinin daha çok liberal fikirleri yaymaya çalışan bir dernek karakterine bürünmesine yol açtı.”¹³⁵

Liberal Demokrat Parti'nin parti tüzüğünde belirttiği amaçları arasında, insan haklarına, inançlara ve çok partili liberal demokrasiye saygı ilkesiyle ulusun mutluluğu, din, dil, vicdan özgürlüğü, çağdaş uygarlık seviyesine gelme hedefi, liberal ilkeler içinde refah düzeyinin artması ve refah düzeyinin bireyler arasında dengeli dağılımının sağlanması gibi maddeler bulunmaktadır.¹³⁶

Liberal Demokrat Parti, internet sitesinde yer alan parti programının Devlet Yönetimi başlığı altında ve 1994 yılında yayımlanıp 2002 yılında güncellenen Parti Programı kitapçığında kendisini şöyle özetlemektedir:

“Liberal Demokrat Parti birey hak ve özgürlüklerini tam anlamıyla teminat altına alan; ifade, din ve girişim özgürlüklerinin vazgeçilmez olduğu; toplum iradesinin kayıtsız şartsız egemen olduğu, devletin gerek ekonomik gerek sosyal gerekse kültürel yaşama müdahalesinin asgari düzeyde bulunduğu; çağdaş, demokratik hukuk devletinin tesisini başlıca görevi olarak görmektedir.”¹³⁷

Minimum düzeyde olması beklenen devletin yetki alanı toplum düzeni, adalet, iç ve dış güvenliği sağlamak gibi bireylerin düzenleyemeyeceği alanlarla sınırlıdır. Rekabetçi ekonomik düzenin gelişmesi için gerekli şartları sağlamak da devletin görevleri arasındadır; çünkü devletçiliğin aksine ekonomide verim ancak rekabetçi piyasa ekonomisiyle sağlanabilir:

“Liberal demokratik sistemde devlet ekonomide rekabete dayalı ortamın oluşması ve gelişmesi gereğine inanır çünkü, böylelikle kaynak dağılımı, yatırımlar ve üretim optimum esaslarda gerçekleşecektir.”¹³⁸

Partinin ekonomiye bakış açısı Besim Tibuk'un 1994 tarihli ekonomi konulu basın sohbetinde daha açık bir şekilde görülmektedir. Hiçbir ülkenin devletçilikle kalkınamayacağını, devletçilik gibi bir ekonomik sistemin doğası gereği egoist olan

¹³⁵ Alev Özkazanç, “Türkiye'nin Neo-Liberal Dönüşümü ve Liberal Düşünce”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm, Cilt 7**, ed: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005): 646.

¹³⁶ “Tüzük”, <http://www.ldp.org/parti-tuzugu/>, [30.06.2018]

¹³⁷ “Parti Programı: I. Devlet Yönetimi”, <http://www.ldp.org/parti-programi/>, [27.11.2018]
Liberal Demokrat Parti, Program,
<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/2595/200304203.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, s.20. [03.12.2018]

¹³⁸ “Parti Programı: I. Devlet Yönetimi”, <http://www.ldp.org/parti-programi/>, [27.11.2018]
Liberal Demokrat Parti, Program,
<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/2595/200304203.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, s.21. [03.12.2018]

insana uygun olmadığı vurgulanmaktadır. Devletin görevi özel teşebbüslerin gelişmesine uygun ortamı yaratmak ve korumakla sınırlıdır. Devletin ekonomiye müdahale ettiği hallerde ekonomi verimsiz, insanlar mutsuz olmaktadır. Ayrıca piyasa ekonomisi demokrasinin önkoşuludur:

“Demokratikleşme olmadan, özelleştirme olamaz! Özelleştirme olmadan da demokratikleşme olamaz. Bunlar iç içe, birbirinden ayrılamaz olgulardır. Neden?”

Piyasa ekonomisi demokrasinin olmazsa olmaz koşuludur. Öte yandan, siyasi ve hukuki alanlarda engeller varken, sadece ekonomiyi liberalleştirmek mümkün değildir; son 10-12 yıllık tecrübemiz de bunu göstermektedir.

...Özelleştirme, adaletin gelişmesine ve siyasal yozlaşmanın önlenmesine yardımcı olacaktır. Bugün Türkiye’de mevcut devletçi ekonomik sistem, adaletsizliğin ve yozlaşmanın en büyük kaynağı ve sebebidir.”¹³⁹

1994 yılında yayımlanan ve 2002 yılında güncellenen Parti Programı’nda Liberal Demokrat Parti’nin devlete değil, tüm dünyada çökmüş bir sistem olan devletçiliğe karşı çıktığı vurgulanmaktadır. Tıpkı devletçilik gibi sosyal devlet anlayışı da bireyi istismar eden bir aldatmaca olarak tanımlanmaktadır.¹⁴⁰ Parti amacının, bu devletçilik aldatmacasını halka anlatarak liberalizmin benimsenmesinin sağlanacağını, böylece bireyin ve dolayısıyla halkın iradesinin gerçekten yönetime yansıtılacağını belirtmektedir.¹⁴¹

Aynı kitapçığın ekinde liberalizm tanımı yapılırken yine ekonomik özgürlüğe ve devletin yetki alanlarının sınırına vurgu yapan tanımlar kullanılmıştır. Liberalizmin ana tezinin ise ekonomide kendiliğinden düzen olduğu ve liberal insanın homo economicus olduğu belirtilmektedir. İnsanın özgür davranmasıyla doğal iktisadi düzen gerçekleşecektir; bu nedenle “insan kendisine en fazla özgürlük tanınması gereken iktisadi karar birimidir”.¹⁴² Kitapçık ekinde liberalizm tanımı aşağıdaki gibi verilmiştir:

“1. İktisadi düşünce tarzı olarak bireye, onun özgürlüğüne ve kamu yararına sonuçlanacağı için, bireysel etkinliklerde özgürlüğe ayrıcalık tanıyan kuram.

2. Devletin bireysel özgürlükler karşısındaki yetkilerini sınırlamayı öngören siyasal öğretisi.”¹⁴³

Türkiye’de çok partili hayatın ve parlamenter sistemin “amaçlanan sonuçları vermemiş” olduğu belirtilen Parti Programı’nda, bunun nedeninin güçler ayrılığı

¹³⁹ “Ekonomi”, <http://www.ldp.org/ekonomi-2/>, [03.12.2018]

¹⁴⁰ Liberal Demokrat Parti, Program, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/2595/200304203.pdf?sequence=1&jsAllowed=y>, s.8-10. [03.12.2018]

¹⁴¹ *age*, s.10.

¹⁴² *age*, s.87

¹⁴³ *age*, s.86.

ilkesinin çalışmaması olduğu ifade edilmektedir. Anayasa'nın yeniden nasıl düzenlenmesi gerektiğinin anlatıldığı Parti Programı'nın Devlet Yönetimi başlığı altında, güçler ayrılığı ilkesinin çalışması için başbakanın ve yargının, toplum tarafından seçimle belirlenmesi gerektiği, Anayasa Mahkemesinin kaldırılacağı, devlet hastanelerinin özelleştirileceği gibi birçok konuda Parti'nin hedefleri vurgulanmaktadır.¹⁴⁴

Parti Programı'nın Ekonomi başlığı altında, Türkiye'de görece kalkınmanın iki dönemde hızlandığı, bunların Demokrat Parti ve Anavatan hükümetleri dönemi olduğu, devletçiliğin tüm toplumun aleyhine olduğu vurgulanmaktadır:

“Liberal anlayışa göre, devletin ekonomiye müdahale etmesi yani, devletçilik, devlette çalışan memurlar ve işçiler de dahil olmak üzere, herkesin ve toplumun aleyhinedir. Neden?

Doğası gereği olarak devlet, dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir sistemde kaliteli ve ucuz mal, hizmet üretemez; üretememiştir. Üstelik, ürettiği pahalı mal/ hizmetin faturası da, yüksek vergilerle yine bireye ve topluma yansır.

Devletin bu şekilde oluşturduğu sınırlı ve kısıtlı “pasta”, toplumun her düzeyindeki bireye yine, son derece sınırlı ve adil olmayan biçimde dağılmaktadır.”¹⁴⁵

Parti Programının Sosyal Yaşam başlığı altında da esas vurgu devletin eğitim, sanat gibi alanların tümünden geri çekilmesini vurgulamaktadır. Devletin sanatla hiçbir ilişkisi olamayacağı sanata dair tüm alanlardan çekileceği belirtilmiştir, anadil Türkçe kalmak şartıyla tüm dillerde eğitim alınabileceği ve devletin ilköğretim dışında tüm eğitim sisteminden çekileceği, devlet ve sigorta hastanelerinin özel kuruluşlara devredileceği vurgulanmıştır.¹⁴⁶

Liberal Demokrat Parti'yle aynı dönemde, 1994 yılında, parti unvanını adına almadan, Cem Boyner, Mehmet Altan, Cengiz Çandar gibi isimlerin çekirdek kadrosu olduğu Yeni Demokrasi Hareketi kurulmuştur. Parti, 1990'larda Türkiye solunda ötekinin kapitalizm değil Kemalizm olmasıyla, soldan oldukça destek almıştır. Ancak Cem Boyner'in “tek adamlığı” nedeniyle Mehmet Altan'ın ayrılışı, ordu hakkındaki

¹⁴⁴ “Parti Programı: I. Devlet Yönetimi”, <http://www.ldp.org/parti-programi/>, [27.11.2018]
Liberal Demokrat Parti, Program,
<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/2595/200304203.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, s.22-24. [03.12.2018]

¹⁴⁵ “Parti Programı: II. Ekonominin İşleyişi”, <http://www.ldp.org/parti-programi/>, [27.11.2018]
Liberal Demokrat Parti, Program,
<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/2595/200304203.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, s.42. [03.12.2018]

¹⁴⁶ “Parti Programı: Sosyal Yaşam”, <http://www.ldp.org/parti-programi/>, [27.11.2018]
Liberal Demokrat Parti, Program,
<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/2595/200304203.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, s.62-67, [03.12.2018]

söylemleri, sağdan destek alamaması ve benzeri nedenlerle seçimlerde umduğu başarıya ulaşamamasının ardından, 1997’de kendini feshedecektir.¹⁴⁷ Türkiye’de liberal ilkeleri benimseyip anlatmaya çalıştığını iddia eden, en uzun ömürlü kuruluş Liberal Düşünce Topluluğu’dur.

4.2. Liberal Düşünce Topluluğu ve Özgürlük Araştırmaları Derneği

LDT 1992’de kurulmuş bir düşünce topluluğudur. 1994’te resmi olarak kuruluşundan bu yana LDT liberalizm klasiklerini Türkçeye çevirmek ve seminerler düzenlemek gibi faaliyetlerle Türkiye’de eksik olduğu düşünülen liberal düşünme biçiminin yayılması için çalışmaktadır.¹⁴⁸

LDT topluluğu kendisini “özgürlüğe, insan haklarına, serbest piyasa ekonomisine ve liberal demokrasiye inanan, bunu fikrî veya meslekî çalışmalarıyla kanıtlamış, bu değerlerin ve kurumların gelişmesi ve yaygınlaşması için fikrî veya meslekî alanda mücadele etmeye istekli kimseleri teşvik ve koordine etmeye çalışmakta” olan bir kuruluş olarak tanımlar.¹⁴⁹ Topluluğun amacı “medeniyyetin temelinde yatan fikrî geleneklerin Türkiye’de tanıtılmasını temin etmek; özgürlük, özel mülkiyet, piyasa ekonomisi, insan hakları, hürriyetçi demokrasi, hukukun hâkimiyeti, adalet, barış, hoşgörü gibi, insanların güven, düzen ve refah içerisinde yaşamasını sağlayan değerlerin ve kurumların anlaşılmasına ve benimsenmesine yardımcı olacak çalışmalar yapmak; insanların düşünme ve muhakeme kabiliyetlerini geliştirmek için başvurabilecekleri fikrî, felsefî kaynakların oluşumuna katkıda bulunmak; dernek amaçlarına uygun araştırma ve inceleme yapan kimselere maddî ve manevî destek sağlamak ve buna benzer faaliyetlerde bulunmaktır. Topluluk, ayrıca, bu doğrultuda Türkiye’nin temel problemlerine liberal ilkelerle bağdaşan çözüm yolları bulmayı ve kamu politikasının oluşturulmasında etkili ve yetkili çevreleri bilgilendirmeyi hedeflemektedir”.¹⁵⁰

Liberal Düşünce Topluluğu’nun resmi internet sitesinde kurum Yayınlar başlığı altında “Rapor: Alevi Açılımında Çözüme Odaklanmak” , “Türk Mevzuatının İfade

¹⁴⁷ Gürpınar, **age**, 212.

¹⁴⁸ Atilla Yayla, **Fikir Hareketleri ve Liberal Düşünce Topluluğu**, (Ankara: Liberte Yayınları, 2003), 19.

¹⁴⁹ “LDT Hakkında”, <http://www.liberal.org.tr/sayfa/ltd-tarihce.1.php>, [02.04.2018]

¹⁵⁰ “LDT Hakkında”, <http://www.liberal.org.tr/sayfa/ltd-tarihce.1.php>, [02.04.2018]

Özgürlüğü Bakımından Değerlendirilmesi”, “2000’li Yıllarda Türkiye’deki Vergi Sistemi Nasıl Olmalıdır?”, “Türkiye’de Din Özgürlüğü Raporu” gibi birbirinden farklı ve güncel konular hakkında araştırmalar ve analizler sunmaktadır. Örneğin Türkiye’de Din Özgürlüğü Raporu’nda Türkiye’nin Osmanlı geleneğinden miras aldığı güçlü devlet geleneğinin Tek Parti döneminde devam ettiğini, bu yapının Türkiye’de insan hakları sorunlarını ürettiği vurgulanmıştır. Turgut Özal’la başlayıp, Süleyman Demirel’le devam eden demokratikleşme süreci 28 Şubat rejimiyle duraklamıştır. Rapor, Türkiye’de din ve vicdan özgürlüğü sorununu aşağıdaki şekilde tanımlamıştır:

“Bu sorun, devletin vatandaşların dinî inanç ve pratiklerine müdahale ederek, resmî ideoloji çerçevesinde dini yeniden biçimlendirme, ulusallaştırma ve her dönemde egemen olan siyasanın yürütülmesinin bir aracına dönüştürme politikasından doğan; din eğitimi veren okulların kapatılmasından giyim kuşama yasak getirilmesine, tarikat ve cemaatlerin yasadışı ilan edilmesinden kurban bayramında kesilen hayvanların derilerine el konmasına kadar geniş bir alanda müslüman çoğunluğun, gayrimüslim azınlığın ve dini bir tercihi bulunmayanların sivil ve siyasi haklarının ihlâline dayalı bir laiklik anlayışında simgeleşen ve “irtica ile mücadele” gerekçesiyle son yıllarda yoğunlaşan devlet müdahalesiyle gittikçe derinleşen bir sorundur.”¹⁵¹

Ancak rapora göre, 2002’den itibaren AKP hükümeti tarafından gerçekleştirilen reformlarla sivil ve siyasal haklar bir ölçüde genişletilmiş, hem Müslüman olan ve hem de Müslüman olmayan vatandaşlar için insan hakları sorunları bir ölçüde çözülmeye başlanmıştır.¹⁵²

Doğan Gürpınar Liberal Düşünce Topluluğu’nu sağ kökenli liberalizm olarak tanımlamakta ve sol karşıtlığı üzerinden kendi kimliğini kurduğunu vurgulamaktadır. Burada soldan kastedilen CHP ve seçkinci Kemalizm’dir. Türkiye sağ tahayyülüne göre devlet ve devletçilik, şehirli, elitist, halktan kopuk ve yapay bir ideoloji olan Kemalizmin toplum üzerinde egemenlik kurma araçlarıdır. Buna karşılık sağ halkın ta kendisidir. Devlet ve devletçilik baskı araçlarıyken, piyasa özgürleştiricidir. Piyasa, devletçiliğin, Kemalizmin, bürokrasinin tam zıttı her şeyi kastetmektedir. Bu nedenle piyasa Kemalizm’den, seçkinci kültürün baskısından özgürleşme demektir. Devletin minimal olduğu durum ideal durumdur.

Gürpınar’a göre liberteryenizmi benimsemiş olan LDT esas olarak, Hayek’in fikirlerinden beslenmektedir. Kurumun en belirgin özelliklerinden biri ekonomi odaklı olmasıdır. Özgürlükler de ekonomik özgürlüklere bağlıdır. Özgürlükten kast edilen

¹⁵¹ “Türkiye’de Din Özgürlüğü Raporu”, <http://www.liberal.org.tr/sayfa/turkiyede-din-ozgurlugu-raporu.133.php>, [18.10.2018]

¹⁵² “Türkiye’de Din Özgürlüğü Raporu”, <http://www.liberal.org.tr/sayfa/turkiyede-din-ozgurlugu-raporu.133.php>, [18.10.2018]

negatif özgürlüktür. LDT'nin ekonomi-merkezciliği ve özgürlüğün ekonomin bağımlılıklarına vurgusu liberal değil liberter olmasından kaynaklanmaktadır. LDT'nin yayınevi Liberte, Rand, Hayek, Mises gibi yazarlara vurgu yaparken Rawls gibi modern liberaller bu külliyatta yer almamaktadır.¹⁵³

Tanel Demirel ise Liberal Düşünce Topluluğu'nun CHP zihniyetine tepkili, dini geleneksel değerlere önem veren kurucuları ve katılımcıları olduğunu, sol kökenli üyelerinin sınırlı olduğunu, bu konunun nedeninin ise araştırılmayı beklediğini vurgulamaktadır:

“LDT'nin kurucularının, CHP ve onun temsil ettiği düşünülen bürokrat idaresinden duyulan tepki ile beraber, dini geleneksel (ve bir ölçüde milliyetçi) değerlere kıymet verilen bir sosyal ve siyasal atmosfer içinde yetişip sosyalleştiklerini söylemek abartılı olmaz... Sadece kurucular değil, daha sonradan topluluk içinde aktif rol alanlar arasında da taşra kökenli, ılımlı ya da merkez sağ çevrelerden gelerek çok daha liberal bir çizgiye oturmuş olanlar ağırlıklı yer tuttular. Sol ya da sosyalist geçmişten gelenlerle birlikte, üst düzey bürokrat ya da zengin yerleşik şehirli ailelerden gelenler sınırlı sayıda kaldılar.”¹⁵⁴

Liberal Düşünce Topluluğu'nun bu özelliği, yani kurucularının sağ/muhafazakâr kesimden geliyor olmaları ile Türkiye'deki modernleşmeci zihniyet ve bürokrat ağırlıklı küçük bir zümrenin egemenliğine karşı çıkma hali, topluluğun muhafazakâr kesim ile yaklaşmasının bir nedenidir.¹⁵⁵ Tanel Demirel Liberal Düşünce Topluluğu'ndan 2014'te kopan çevrenin temel eleştirisinin Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarına yakınlık algısı olduğunu belirtmektedir:

“Biliyoruz ki, yıllardır, LDT'yi muhafazakâr ve devletçi bir grup olarak nitelendirip, topluluk çevresinin AK Parti iktidarının utangaç meşrulaştırıcısı rolünden öteye geçemediğini iddia edenler var. 2014 yılında topluluktan ayrılanların temel eleştirileri de bu minvaldeydi. Yukarıda tartışmaya çalıştığım gibi topluluk çevresinin muhafazakâr siyasi iktidarla bir mesafe probleminin olmadığı iddia edilemese de bu yargının abartılı olduğu söylenebilir.”¹⁵⁶

Mustafa Erdoğan LDT'den bu kopmayı şöyle özetlemektedir:

“LDT'yi bir hayal kırıklığına dönüştüren ana neden Türkiye'nin 2011 sonrasında içine girdiği otoriterleşme süreci ve özel olarak da Gezi olayları karşısında alınması gereken tavır konusunda Topluluğun kurucuları arasında ortaya çıkan fikir ayrılığı oldu. Rahmetli Kâzım Bey ve ben AKP iktidarının özgürlük ve demokrasiden uzaklaşma yolundaki bu gidişinden derinden endişe duyduk ve tabiatıyla bu gidişatı eleştirmeye başladık. Buna karşılık, diğer kurucu Atilla Yayla gerek Gezi olayları gerekse sonraki gelişmeler konusunda iktidar partisinin geliştirdiği söyleme ikna oldu. O da iktidar gibi, Gezi olaylarının AKP iktidarını devirmek için tezgâhlanmış bir tertip, hatta komplo olduğunu düşünüyordu. Daha sonra da iktidarın baskıcı uygulamalarına yönelik eleştiri ve muhalefete karşı hep AKP iktidarının yayında durdu. Dahası, Atilla Yayla

¹⁵³ Doğan Gürpınar, **age**, 225-270.

¹⁵⁴ Tanel Demirel, “Liberal Düşünce Topluluğu ve Türkiye'de Liberal Düşünce Kazanımlar, Fırsatlar ve Riskler”, **Liberal Düşünce**, s. 68, (Güz 2012): 85, <http://www.libertedownload.com/LD/arsiv/68/sayi-68.pdf>, [11.12.2018]

¹⁵⁵ **age**, s.88-89.

¹⁵⁶ Tanel Demirel, “25. Yılında Liberal Düşünce Topluluğu: Eleştirel Bir Değerlendirme”, **Liberal Düşünce**, s.89, (Kış 2018), s.41

doğru veya yanlış kendisi için bir tutum geliştirmekle yetinmeyip, kendi pozisyonunun yegâne meşru “liberal” pozisyon olduğunu ima etti, hatta yer yer bunu söyledi de. Kurucular arasında ortaya çıkan ilkesel temeldeki bu ayrışma doğal olarak Liberal Düşünce Topluluğu’nun dağılması sonucunu getirdi.”¹⁵⁷

Mustafa Erdoğan 2014 yılında Liberal Düşünce Topluluğu’ndan ayrılarak, liberal ilkelerin yayılması için çalıştığını ifade eden bir diğer kurum olan Özgürlük Araştırmaları Derneği’nin parçası olmayı seçmiştir. Tanel Demirel de yukarıda ifade edildiği gibi, bu ayrışmanın Haziran 2013 tarihli Gezi protestoları ve 17 Aralık 2013 tarihli yolsuzluk operasyonlarına karşı alınacak tavrın ne olacağından başladığını, Adalet ve Kalkınma Partisi ile Hizmet Hareketi arasındaki çatışmayla arttığını yazmıştır.¹⁵⁸

Özgürlük Araştırmaları Derneği, bireylerin kendi mutluluklarının peşinden koşmaları için gerekli olan en temel değer olan özgürlük olduğunu ifade eder. Özgürlüğün sivil, ekonomik ve siyasal özgürlükler olduğu ifade edilir:

“Sivil özgürlükler, düşünce ve ifade özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, toplanma özgürlüğü, seyahat özgürlüğü gibi özgürlükleri içerir, bireylere devletten veya diğer bireylerden gelebilecek müdahaleler olmaksızın hayatlarını sivil toplumda diledikleri gibi sürdürebilme imkânı tanır. Ekonomik özgürlükler, bireylerin kendi bedenleri, benlikleri ve taşınır-taşınmaz mallar üzerindeki mülkiyetlerini diledikleri gibi kullanabilmeleri hakkını içerir. Ekonomik özgürlük sayesinde bireyler, yaşamlarını arzuladıkları gibi kurgulamak için ihtiyaç duydukları maddi imkânlarla ulaşır. Son olarak, siyasal özgürlükler seçme, seçilme, siyasal parti kurabilme gibi özgürlükleri içerir. Bu özgürlükler temelinde bireyler kamusal alanda kendi hayatlarını da ilgilendiren kararların alınması süreçlerine katılma hakkı elde ederler. Siyasal özgürlüğün sınırlandırıldığı bir siyasal sistemde bireyler kamusal alanda kendi hayatlarını daha iyiye götürecektir kararların alınmasına katkı verme; aleyhlerine olabilecek düzenlemelere de karşı koyabilme, meydan okuyabilme şansından mahrumdur.”¹⁵⁹

Özgürlük Araştırmaları Derneği bu özgürlüklerin ancak liberal demokratik bir düzende var olabileceğini ifade eder. Liberal demokratik değerlerin Türkiye’de yerleşmesinin önündeki engellerin tespiti ve bu engellerin aşılması vizyonu ile araştırmalar yapmak kurumun var olma amacıdır.¹⁶⁰

Mustafa Erdoğan da söyleşide ÖAD’nin özgürlük odaklı bir kuruluş olduğunu vurgulamaktadır:

“ÖAD, adının da çağrıştırdığı gibi, özgürlük odaklı bir araştırma kuruluşu. Başka bir ifadeyle, ÖAD aktivist bir kuruluş değil, esas olarak bir araştırma merkezi. Daha çok kamu siyasetini oluşturanları ve genel kamuyu liberal değer ve ilkeler doğrultusunda aydınlatma amaçlı

¹⁵⁷ Mustafa Erdoğan, 20 Aralık 2018, kişisel görüşme

¹⁵⁸ Tanel Demirel, “Liberal Düşünce Topluluğu Çevresindeki Farklılaşmalar Üzerine”, **Liberal Düşünce**, s. 77, (Kış 2015), s.108-110, <http://www.libertedownload.com/LD/arsiv/77/10-ldt-cevresindeki-farklilasmlar-uzerine.pdf>, [11.12.2018]

¹⁵⁹ “Hakkımızda”, <http://www.ozgurlikarastirmalari.com/hakkimizda>, [02.04.2018]

¹⁶⁰ “Hakkımızda”, <http://www.ozgurlikarastirmalari.com/hakkimizda>, [02.04.2018]

araştırma projeleriyle öne çıkmayı amaçlıyor. Dernek bugüne kadar kamu siyasetinin hemen hemen her alanında araştırma raporları ve analizler yayımladı. 2018 yılında öne çıkan ‘‘Hukuk Devleti Akademisi’’ projemiz ise hem bir araştırma hem de bir eğitim faaliyeti özelliği taşıyor.’’¹⁶¹

Özgürlük Araştırmaları Derneği resmi internet sitesinde kuruma ait yayınlar arasında ‘‘Türkiye’de Basın Özgürlüğü’’, ‘‘Kürtaj ve Hukuk’’, ‘‘Türkiye’de Hayat Tarzına Yapılan Müdahalelerin Kötümserlik Yaratma Etkileri ve Telafi Edici Faktörler’’, ‘‘Türkiye’de Ekonomik Özgürlük Raporu’’ gibi birbirinden farklı ve güncel konuların yorum, rapor, analiz başlıkları altında incelendiği görülmektedir. Örneğin, ‘‘Liberal Perspektif: Yorum’’ başlığı altında yer alan Ocak 2016 tarihli ‘‘Kürtaj ve Hukuk’’ araştırmasına göre, Türkiye’de liberal demokrasilerin temel ilkelerinden biri olan hukuk devleti ilkesine aykırı olarak, yani 2827 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun’un ilgili maddesine aykırı olarak, devlet hastanelerinde kürtaj yapılmadığı ortaya konmuştur. Çalışmada 2827 numaralı yasaya göre, on haftaya kadar olan gebeliklerde kadının rızasına bağlı olarak Kürtaj Hakkı mevcut olmasına rağmen, 37 devlet hastanesinden yalnızca 3’ü isteğe bağlı kürtaj işlemi yaptıklarını belirtilmiştir. Bunun açıkça liberalizmin özgürlük ilkesine aykırı olduğu vurgulanmıştır:

‘‘Kürtaj yaptırmak isteyen kadınlar, kendilerine kürtajın illegal olduğunu iddia eden doktorlar ve diğer sağlık personellerinin beyanlarından dolayı, devletin güvenlik otoritelerini harekete geçirecek bir fiilde bulunduklarından endişe ediyorlarsa; bireysel özgürlük, açıkça kısıtlama altındadır. Vatandaşların, hukukun kendileri için belirlemiş oldukları sınırlar içerisinde, kendileri hakkında diledikleri şekilde karar verebileceklerini ifade eden ‘‘anayasal bir bireysel özgürlük’’ anlayışı çerçevesinde; kadınların kürtaj haklarını hayata geçirebilecek bilgi ve hizmetlerden mahrum bırakılması, onların özgürlük hakkına açık bir müdahaledir.’’¹⁶²

Liberal Düşünce Topluluğu ve Özgürlük Araştırmaları Derneği Türkiye’de kendini liberal olarak tanıtan kurumlar içinde en bilinen kurumlar arasındadır. Mustafa Erdoğan ve Atilla Yayla ise kendilerini liberal olarak tanımlayan birer kuramcı ve 1994’ten bu yana faaliyetleri devam eden Liberal Düşünce Topluluğu’nun kurucularındandır. Bu nedenle aşağıda Mustafa Erdoğan ve Atilla Yayla’nın liberalizmi nasıl tanımladığına dair bir tartışma sunulmuştur.

¹⁶¹ Mustafa Erdoğan, 20 Aralık 2018, kişisel görüşme

¹⁶² ‘‘Kürtaj ve Hukuk’’, http://ozgurlukarastirmalari.com/pdf/rapor/OAD_RQG8wVA.pdf, [18.10.2018]

4.3. Mustafa Erdoğan ve Atilla Yayla

Atilla Yayla liberalizmden değil, liberalizmlerden bahsetmenin daha doğru olacağını anlatır. Örneğin İngiliz, Alman, Fransız ve Amerikan liberalizmleri gibi ülkelere göre liberal düşünme biçiminde bir ayrıma gidilebilir. Buna göre İngiliz liberalizmi, negatif özgürlükçü ve dış zorlamaların olmaması halini savunurken Fransız liberalizmi pozitif özgürlükçü, etatist liberalizmdir. Liberalizmler için yapılabilecek bir diğer ayrımın, klasik liberalizm ve sosyal liberalizm arasında yapılabileceğini belirtir. Yayla, Liberalizm adlı kitabında yalnızca klasik liberalizm, liberteryenizm ya da neoklasik liberalizm olarak adlandırılabilir düşünceleriyle ilgilendiğini yazar.¹⁶³

20.yy'ın en önemli liberal düşünürünün Hayek olduğunu belirten Yayla' ya göre, klasik liberalizmin dört unsuru bulunmaktadır: Bireycilik, özgürlük, piyasa ekonomisi, sınırlı devlet. Liberalizme göre temel varlık bireydir; birey her türlü kurum ve yapının üstündedir. Birey toplumdan önce var olmuştur ve onun hakları toplumdan önce vardır. Liberalizmde en fazla kıymet verilen değer özgürlüktür. Liberalizmi özgürlük anlayışı hoşgörü, tolerans, özel hayat gibi başka değerlerin ve anayasacılık, kanun hakimiyeti gibi başka kurumların da kaynağıdır. Liberalizmin özgürlük anlayışı diğer sosyal kuramlardan farklı olarak negatif özgürlüktür; yani bir birey davranışlarına dışarıdan müdahale edilmediği kadar özgürdür. Özgürlük, "bir şeyden özgürlük"tür.¹⁶⁴

Klasik ve gerçek liberalizmin üçüncü ve bir diğer unsuru kendiliğinden düzen ve piyasa ekonomisidir. Her birey hayatını sürdürmek için gerekli eylemleri yapma hakkına sahiptir. Birey devlet müdahalesinden ve diğer bireylerin müdahalelerinden korunmalıdır; her bireyin bir özel alanı vardır. Mülkiyet hakkı, bireyin hayat ve özgürlüğü için kaçınılmaz olan haktır. Tüm bunların sonucunda kendiliğinden düzen ortaya çıkacaktır. Liberalizm terminolojisinde kendiliğinden düzen ve piyasa ekonomisi hemen hemen aynı anlama gelmektedir; ancak kendiliğinden düzen piyasa ekonomisine indirgenemez, piyasa ekonomisi onun unsurlarından biridir. (Piyasa ekonomisini ise Yayla, özel mülkiyet üzerine kurulu, herkesin kendi adına davrandığı bir sistem olarak anlatır. Bireyler kendi ihtiyaçlarını gidermek için yaptıkları eylemler diğer insanların ihtiyaçlarını gidermelerine de hizmet etmektedir).¹⁶⁵

¹⁶³ Atilla Yayla, **Liberalizm**, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2011), 23-34.

¹⁶⁴ **age**, 146-176.

¹⁶⁵ **age**, 176-192.

Piyasa sistemi gönüllülük üzerine kuruludur; yani, insanlar eylemlerinde ve kararlarında serbesttirler. Piyasa ekonomisi içinde kimse kimseye köle değildir, herkes özgürdür. Bu sistemde devletin görevi bireylerin piyasanın doğru düzgün işlemesine zarar verecek eylemlerini önlemektir. Bireylerin hayatını, sağlığını ve mülklerini devlet korur. Piyasa sistemi her ne kadar insan yapımı olsa da uzun bir evrimin süreci olduğu için yerine başka bir şey konulamaz. Piyasa sistemi içinde rekabetin yeri çok büyüktür. Rekabet daha az yararlı olanı daha yararlı olanla değiştirir, yüksek verimle çalışanı az verimle çalışanla değiştirir. Serbest rekabet sisteminde (yani piyasa ekonomisinde) herkes en iyi yaptığı şeyi yapar, her üretim faktörü en yararlı olacağı yerde kullanılır. Bunların sonucunda, doğal olarak, gelir dağılımında farklılıklar olacaktır. Gelir dağılımında eşitlik ya da adalet gibi gerekçelerle devlet doğal olan bu farklılığa müdahale etmemelidir. Çünkü bu tür müdahaleler özgürlüklere zarar verecektir.¹⁶⁶ Liberalizmin devleti sınırlı devlettir ve bu da onun dördüncü, son unsurudur.

Liberal Düşünce Topluluğu'nun kurucularından biri olan ve fikir farklılıkları nedeniyle bu kurumla yollarını ayırmayı tercih eden Mustafa Erdoğan'a göre liberal düşünce ve kurumlar ile Aydınlanma ve modernlik arasında zorunlu bir ilişki yoktur. Modernliğin tüm özellikleri ve unsurları liberalizm tarafından onaylanmamaktadır. Liberal düşüncenin ufkunu modernliğin kurumlarıyla sınırlamak doğru değildir.¹⁶⁷

Erdoğan'a göre, liberalizm Türkiye'de küçümseyici bir tavırla "vahşi kapitalizm"ın düşünce temeli olarak görülmektedir. Türkiye'de bu yaygın bakış açısının ve benze liberalizm karşıtı fikirlerin rağbet görmesinin nedeni Erdoğan'a göre toplumsal yapı ve kültürümüzdeki cemaatçi ve otoriter eğilimdir.¹⁶⁸ Ancak liberalizm esas olarak "bireylerin birbiriyle ilişkisi içindeki uyumlu bir özgürlüğü" öngören, tek bir iyi hayat anlayışı olmayan ve devletin hiçbir iyi hayat anlayışını bireye dayatamayacağı bir düşünme biçimidir.¹⁶⁹ 19.yy klasik liberalizminin temel ilkeleri, birey hakları ve siyasal özgürlükler, temsili sisteme dayalı sınırlı hükümet, hukuk devleti (kanun önünde eşitlik), sözleşme özgürlüğü ve piyasa ekonomisidir.¹⁷⁰ 19.yy ortalarında ise

¹⁶⁶ age, 176-192.

¹⁶⁷ Mustafa Erdoğan, **Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm**, (Ankara: Orion Yayınevi, 2006), 15-37.

¹⁶⁸ age, 43-44.

¹⁶⁹ age, 45.

¹⁷⁰ age, 52.

serbest piyasaya gelen eleştiriler nedeniyle devlete daha fazla rol biçen sosyal liberalizm (modern liberalizm) ortaya çıkmıştır. Neoliberalizm ise liberalizmin yeniden yükselişidir ve liberal düşüncede 20.yy’da kendini gösteren sapmaya karşı klasik liberal tezlerin yeniden canlanması demektir.¹⁷¹

Erdoğan’a göre klasik ve modern liberalizmi ayıran çizgiler, devletin görev alanının genişliği ve piyasa karşısındaki tavidir. Modern liberaller, yeniden dağıtımcı, sosyal liberallerdir ve devlete daha fazla görev verirler. Klasik liberaller kendilerini modern liberallerden ayırmak için bazen liberteryan tanımlamasını benimseyebilirler.¹⁷²

Erdoğan liberalizmin temel değerleri olarak özgürlük, hukukun üstünlüğü, sınırlı devlet ve piyasa ekonomisini görmektedir. Özgürlük bireysel anlamda özgürlüktür. Liberaller, toplumun, ulusun vb. grupların özgürlüğünden bahsetmezler. Bireyin özgürlüğü siyasal baskıdan korunma anlamında özgürlüktür ve negatif anlamıyla kullanılmaktadır. Yani, dış baskıların ve zorlamanın olmaması anlamında özgürlük liberal özgürlük anlayışıdır. Mustafa Erdoğan, Isaiah Berlin’in özgürlük tanımından yola çıkarak pozitif özgürlük konusundaki görüşlerini ise şöyle belirtmiştir:

“Pozitif özgürlük taraftarlarının kavramsal bir hata yaptıkları görüşü bana da doğru geliyor. Evet, bir şeyi onun için uygun yetenek, güç veya donanımına sahip olmadığınız için yapamamanız rahatsız edici olabilir, hatta bu sizi hüsrana uğratabilir; ama bu sırf bu nedenle özgür olmadığınız anlamına gelmez. Bu durumun özgürlüksüzlükten başka birçok nedeni olabilir. Bu özgürlüksüzlük değil de belki bir adaletsizlik olabilir, tamamen sizin kusurunuzdan ileri geliyor olabilir, hatta hiç kimsenin kusuru olmayabilir. Buna karşılık, bir şeyi yapmak için gerekli ve uygun donanım (yetenek ve araçlara) sahip olduğunuz halde, başka bir kişi veya otorite onu yaptıktan sizi keyfi olarak alıkoyuyor olabilir. Özgür olmama durumu işte budur.

Tahmin edilebileceği gibi, farklı özgürlük kavrayışlarının kamu siyasetiyle ilgili sonuçları vardır. Pozitif özgürlük taraftarları, tabiatıyla, onları uygun araçlar ve olanaklarla donatmak suretiyle bireyleri “özgürleştirme”nin devlete yüklediği pozitif bir görev olduğunu düşünürler. Başka bir anlatımla, pozitif özgürlükçüler regülasyon ve vergileme gibi yollarla -değişken derecelerde- devlet müdahalesinden yanadırlar.”¹⁷³

Erdoğan’a göre insan hakları (yani sivil ve siyasal haklar, sosyal haklar değil) özgürlük anlayışının doğal bir sonucudur. Bu liberal özgürlükleri ve hakları korumak için de sınırlı, evrensel hukuk ilkelerine dayalı yasalarını uygulayan bir siyasal iktidar anlayışı gerekmektedir. Devletin görev alanı bu hukuk ve iktidar anlayışının sürdürülmesiyle sınırlıdır. Bu sınırlı devlet anlayışı nedeniyle devlet ekonomik alanda, örneğin yeniden dağıtım gibi, herhangi bir görev üstlenemez. Bu da doğal olarak piyasa ekonomisine

¹⁷¹ age, 56.

¹⁷² Mustafa Erdoğan, “Liberalizm ve Türkiye’deki Serüveni”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm, Cilt 7**, ed: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005): 26-27.

¹⁷³ Mustafa Erdoğan, 20 Aralık 2018, kişisel görüşme

neden olacaktır. Birden fazla iyi hayat anlayışı bir arada ve güvenle var olmalıdır, bu da liberal devlet anlayışındaki tarafsız devlet ilkesini getirmektedir.¹⁷⁴

4.4. Neoliberalizm Tartışmaları

Çağla'nın tanımıyla:

“Neo-liberalizm, entelektüel kökenini Friedrich Hayek ve Milton Friedman gibi ekonomistlerin çalışmalarından alan, devleti, güvenlik, adalet ve savunma gibi temel işlevleriyle sınırlayarak kendi haline bırakılan serbest piyasayı ekonomik, kültürel ve toplumsal gelişmenin itici gücü olarak gören ideolojilere verilen genel isimdir.”¹⁷⁵

David Harvey'in özetlediği şekliyle neoliberalizm insanın iyiliğinin mülkiyet hakları, özgür pazarlar ve özgür ticaret çatısı altında, bireysel girişim özgürlükleri ve yeteneklerinin serbestleşmesiyle en iyi şekilde sağlanacağını iddia eden bir siyasal ekonomi pratiği teorisi. Devletin rolü bu pratiklere uygun kurumsal çatıyı yaratmak ve korumaktır. Özel mülkiyet haklarını ve pazarların uygun işleyişini garanti altına almak için, gerekirse zorla askeri, savunma, polis ve yasal yapıları ve fonksiyonları kurmalıdır. Ek olarak, eğer pazar yoksa (örneğin toprak, su, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve çevresel kirlilik gibi alanlarda) gerekirse devlet aksiyonuyla pazar yaratılmalıdır. Bu görevlerin dışında devlet müdahalesi minimum düzeyde olmalıdır. Çünkü bu teoriye göre devlet, pazar hakkında asla yeterince bilgiye sahip olamaz ve güçlü çıkar grupları devlet müdahalesini kaçınılmaz olarak kendi avantajları lehine çarpıtacaktır.¹⁷⁶

Bireysel özgürlüklerin, pazarın ve ticaretin özgürlüğü ile garantileneceği varsayımı neoliberal düşüncenin ana özelliğidir. Neoliberal teoriye göre, neoliberal devlet özel mülkiyet haklarını, hukuk devletini ve serbestçe işleyen pazarları ve özgür ticaret kurumlarını korumalıdır. Bunlar, bireysel özgürlükleri garantilemek için temel kurumsal düzenlemelerdir. Devlet ne pahasına olursa olsun bu özgürlükleri korumak için şiddet araçları üzerindeki tekeli kullanmalıdır. Özel girişim ve girişimci inisiyatifler, inovasyon ve servet yaratımının anahtarlarıdır. Devam eden üretkenlik

¹⁷⁴ Erdoğan, “Liberalizm ve Türkiye'deki Serüveni”, 28-31.

¹⁷⁵ Çağla, **age**, 190.

¹⁷⁶ David Harvey, **A Brief History of Neoliberalism**, (New York: Oxford University Press, 2007), 1-4.

artışı herkese daha yüksek yaşam standartları getirmelidir. Yoksulluğun yok edilmesi en iyi, özgür pazarlar ve özgür ticaretle güvence altına alınabilir.

Pazarda, bireysel özgürlük garanti edildiğinde, her birey kendi hareketlerinden ve iyiliğinden sorumlu ve sorgulanabilir olmaktadır. Bu ilke refah, eğitim, sağlık ve emekliliğe kadar genişlemektedir. Bireysel başarı ve başarısızlık, girişimi erdemler ya da kişisel başarısızlık olarak yorumlanmaktadır. Örneğin bir kişinin eğitimle kendi insani sermayesine yeterince yatırım yapmaması bireyin kendi başarısızlığıdır; herhangi bir konuda sistematik yoksulluğa atıfta bulunulmaz.

Neoliberal kuramcılar demokrasiye şüpheyle yaklaşır. Çoğunluğun yönetimi, bireysel haklara ve anayasal özgürlüklere potansiyel tehdittir. Demokrasi lüks olarak görülür ve neoliberaler eksperler ve elitler tarafından yönetimi benimseme eğilimindedir. Merkez bankası gibi anahtar kurumların demokratik baskıdan yalıtılmış olmasını tercih ederler. Faşizm, komünizm, sosyalizm, otoriteryan popülizm ve çoğunluğun yönetimi gibi en büyük korkularından korunmak için neoliberaler demokratik yönetime güçlü sınırlar koymak zorundadır. Bunun yerine karar veren ana kurumlar olarak demokratik ve hesap verebilir olmayan kurumlara dayanırlar.¹⁷⁷

Milton Friedman Kapitalizm ve Özgürlük kitabında, ekonomik özgürlüğün bir sistemi ve siyasal özgürlüğün gerekli bir koşulu olarak rekabetçi kapitalizmi ve devletin böyle bir toplumdaki rolünü anlatır. Kitabında işlediği siyasi ve ekonomik bakış açısına bir etiket koymak gerekirse bunun liberalizm olduğunu belirtir. Liberalizm 18.yy sonu ve 19.yy'da, 20.yy'da Birleşik Devletler'deki anlamından çok daha farklı bir anlama sahipti. 19.yy liberalleri refah ve eşitliği gerçekleştirmenin en iyi yolu olarak özgürlüğün genişletilmesini görürken, 20.yy liberalleri özgürlüğü gerçekleştirmenin ön koşulu olarak refah ve eşitliği görmektedir.

Friedman'a göre ekonomik özgürlük ve siyasal özgürlük birbirinden ayrılamaz. Tek başına bir amaç olan ekonomik özgürlük, geniş anlamda özgürlüğün bir unsurudur ve siyasal özgürlüğe giden yolda olmazsa olmaz bir araçtır. Ekonomik özgürlüğü sağlayan ekonomik örgütlenme biçimi rekabetçi kapitalizmdir. Rekabetçi kapitalizm ile ekonomik güç ve siyasi güç birbirinden ayrılarak bir kontrol ve denge mekanizması oluşturur ve siyasal özgürlüğün gelişmesini getirir. Friedman'a göre rekabetçi kapitalizm siyasi özgürlük için kesinlikle gerekli bir koşuldur, ancak Faşist İtalya ve

¹⁷⁷ age, 64-69.

Faşist İspanya’da yaşandığı gibi yeterli olmadığı durumlar da olmuştur. Yine de bu toplumlarda bile insanlar, ona göre, Sovyetler ya da Nazi Almanyası’ndaki insanlardan daha fazla özgürlüğe sahip olmuşlardır.

Friedman milyonlarca insanın ekonomik organizasyonunun iki yolu olduğunu belirtir, biri merkezi yönlendirme diğeri gönüllü işbirliğidir. Merkezi yönlendirme totaliter devletlerin zor kullanma tekeli de içeren yöntemidir. Bireylerin gönüllü işbirliği ise piyasanın ekonomik organizasyon yöntemidir. Gönüllü işbirliğine göre, taraflar bu işlemde fayda sağlar. Taraflar gönüllüdür ve işlemler taraflar tarafından bilinmektedir. İşte bu gönüllü takas ekonomik organizasyonuna sahip modellerden biri rekabetçi kapitalizmdir.

Etkin bir takas organizasyonunda bir birey bir başkasına müdahale edemez. Örneğin işçi, iş bulabileceği başka işverenler sayesinde işveren baskısından korunmaktadır. Özgür piyasa, merkezi otoriteye ihtiyaç duymadan ve kişisel olmayan şekilde bu özgürlüğü sağlamaktadır. Serbest piyasa, insanlara istediklerini verir, bir kişinin ya da grubun istediğini değil. Bu nedenle serbest piyasaya karşı olanların çoğu, özgürlüğe de inanmamaktadır.

Siyasi özgürlük de bir bireyin bir başkasından baskı görmemesi demektir. Özgürlüğe temel tehdit zor kullanma gücüdür ve bir monarktan, diktatörden ya da çoğunluktan gelebilir. İşte siyasi güce karşı bir denetim ve muhalefet aracı olabilen piyasa, ekonomik faaliyetlerin örgütlenmesini siyasal faaliyetlerin kontrolünden çıkararak, zor kullanma gücünü ortadan kaldırır.¹⁷⁸

Türkiye tartışmalarına baktığımızda, liberal düşünce ile neoliberal düşünce arasında anlamlı derecede ayırıcı bir ayrım yapılmadığı görülmektedir. Özgürlük Araştırmaları Derneği Ulusal Danışma Kurulu üyesi Mustafa Erdoğan gerçek liberalizmden yani klasik liberalizmden, tarih içinde bir sapma olduğunu ve bunun da modern liberalizm olduğunu yazar. Sanayi Devrimi’nin yeni alt sınıfların hayat şartlarını zorlaştırmasıyla liberal geleneğin içinde ona sosyal bir anlam kazandırmak isteyen, Yeni Liberaller adıyla bir akım doğmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra hakim olan sosyal reformcu ve ya refah devleti taraftarı düşünceler, klasik liberalizmin gözden düşmesine neden olmuştur. Liberal gelenekteki bu sapmanın (sosyal liberalizm ve

¹⁷⁸ Milton Friedman, **Kapitalizm ve Özgürlük**, (İstanbul: Plato Film Yayınları, 2011), 9-24.

refah devleti) ardından gelen neo-liberalizm, klasik liberal tezlerin yeniden canlanışını ifade etmektedir:

“Neo-liberalizm, liberal gelenekteki –sosyal liberalizm ve refah devleti doğrultusundaki- yirminci yüzyılda kendini gösteren toplumsal “sapma”ya karşı klasik liberal tezlerin yeniden canlanışını ifade etmektedir. Nitekim bu yeni yöneliş, liberal düşüncenin ilgi odağını yeniden toplumdan bireye taşımakta ve serbest piyasanın değerini yeniden vurgulamaktadır. Bu sebeple neo-liberalizm klasik siyaset ve iktisat teorisinin bir restorasyonu veya bir aslına dönüş hareketi olarak görülebilir. Ne var ki, klasik siyaset ve iktisattan bir ölçüde farklı olmak üzere, bu sefer laissez-faire’i aşan bir “devletin ekonomik teorisi” geliştirilmiş; devletin rolü, geleneksel hizmetlerden başka, eğitim ve sağlık gibi alanları da kapsar biçimde algılanmaya başlanmıştır.”¹⁷⁹

Mustafa Erdoğan liberalizm ile neoliberalizm arasında da anlamlı derecede ayırıcı bir fark görmez. Gerçek liberalizm, neoliberalizm olarak küçük bir farkla (Devletin ekonomiye ve topluma müdahalesi neoliberalizmde, klasik yani “gerçek” liberalizmden daha kapsamlıdır.) yeniden ortaya çıkmıştır. Liberalizmin neoliberalizm olarak yeniden ortaya çıkışının ilk işaretleri de Erdoğan’a göre, Ludwig von Mises ve Friedrich A. von Hayek’in yazılarında görülmektedir.¹⁸⁰ “Klasik liberalizmin günümüzdeki uzantısı” olan neoliberal düşünce de klasik liberalizmin ilkelerine bağlıdır. Bu ilkeler, bireyselliğin değeri ve insan hakları, piyasa ekonomisi, sınırlı devlet, hukuk devleti ve liberal rasyonalizm olarak görülmektedir.¹⁸¹ Liberal düşüncenin en önemli unsuru birey olarak insandır. Bireyin kendini gerçekleştirme için devlet, başka bireylerin eylemleri, dini kurallar ve gelenekler gibi tüm sınırlamaların giderilmesi gerekmektedir.¹⁸² Neoliberaler vatandaşların piyasanın karşılayamadığı ihtiyaçları için devlet müdahalesini savunmaktadırlar. Ancak yine de özgürlüğün mantıki sonucu piyasa ekonomisidir. “Piyasanın varlığını kabul etmeyen hiçbir siyasal sistem özgürlüklerin yeşermesine imkan vermez.”¹⁸³ Zenginliğin devlet eliyle yeniden dağıtılması savunulamaz; çünkü bireylerin tek tek amaçlarından bağımsız bir toplumsal amaç bulunamaz ve tek bir ortak iyi anlayışında mutabık kalınamayacağı için yeniden dağıtımın temel ilkesi üzerinde de mutabık kalınamaz. Böyle bir ilke bulunsa dahi baskı grupları eliyle ortak yarar yerine kısmi/sektörel çıkarlara yarayacaktır. Ayrıca yeniden dağıtımcı politikalar devletin güç toplayıp genişlemesine neden olarak bireysel özgürlüğe tehdit olacaktır.¹⁸⁴

¹⁷⁹ Mustafa Erdoğan, **Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm**, 56-57.

¹⁸⁰ **age**, 56-57.

¹⁸¹ **age**, 63-71.

¹⁸² **age**, 64.

¹⁸³ **age**, 68.

¹⁸⁴ **age**, 63-71.

Hakiki liberaller, neoliberalizmin arttırılmış devlet müdahalesini savunmasından farklı olarak, özgürlüğü gerçek anlamıyla savunan, yani asgari düzeyde toplumsal-siyasal müdahaleyi savunan liberteriyenlerdir. Liberteriyen akımın en önemli temsilcileri de, Erdoğan’a göre, Ayn Rand, Murray N. Rothbard ve Robert Nozick’tir.¹⁸⁵

Mustafa Erdoğan neoliberalizmin “sol”un iddialarının aksine bir “komplo” olmadığını, bir düşünce geleneğinin değişerek yeniden ortaya çıktığını belirtmiştir:

“Neoliberal veya neoliberalizm nitelemeleri 1980’lerin sonlarından itibaren sol entelijansiya tarafından, bencilliği kutsayan “dizginsiz bir piyasa ekonomisi” yanlısı anlamında bir karalama yaftası olarak siyasî söylemde yer etmeye başlamıştır. Deyim hatta yer yer uluslararası bir komployu teşhis etme edasıyla da kullanılmaktadır. Ne var ki, yakın zamanlara kadar bu yaftayı üstlenen herhangi bir ciddi entelektüel grup, topluluk veya sivil kuruluş yoktu... Bu duruma göre, “neoliberalizm” terimi bugün halâ kullanılmaya devam edecekse bu ancak iki şekilde anlamlı olabilir. İlk olarak, bununla klasik liberalizmi daha sosyal yönde yorumlayan yeni akımlar kastedilebilir. “Bleeding Heart Libertarian” grubu veya kimilerinin deyimiyle “neoklasik liberalizm” gibi. Bu anlamda neoliberalizmin tipik bir örneği John Tomasi’nin “*Free Market Fairness*” (2012) (Serbest Piyasa Hakkaniyeti) adlı eseridir. Neoliberalizm teriminin ikinci anlamlı kullanımı, benim ilk defa 1990 yılında yayımlanan “Liberal Düşünce Geleneği” başlıklı makalede yaptığım gibi, bununla klasik liberal fikirlerin 1970’ler sonlarından itibaren yeniden canlanmasına işaret etmek şeklinde olabilir. Her iki durumda da, ortada bir komplo filan yoktur; olan sadece, 300 küsur yıllık geçmişini olan büyük bir düşünce geleneğinin kısmen değişerek de olsa varlığını sürdürmesidir.”¹⁸⁶

Alev Özkazanç, liberalizmin modern/sosyal liberalizm adıyla kazandığı unsurlardan, klasik liberalizme dönüş adı altında kurtularak, muhafazakar ve otoriter unsurlar kazandığını ve “piyasa fetişizmi” olarak, yani neoliberalizm şeklinde ortaya çıkmış olduğunu yazar.¹⁸⁷ Liberalizmin, sosyal devlet, refah devleti gibi sapmalarından kurtulması ve toplumun yeniden piyasa kurallarına göre işleyebilmesi için devlet topluma daha çok müdahale etmelidir; liberalizmi neoliberalizmden ayıran temel unsur budur. Türkiye’deki neoliberal dönüşüm de 12 Eylül’den sonra, güçlü bir devlet müdahalesiyle birlikte yaşanmaya başlanmıştır.¹⁸⁸ Türkiye’de siyasal liberalizmin, neoliberal dönem içinde gelişmeye başlaması ve çoğu zaman piyasacı neoliberal argümanlarla siyasal liberal argümanların birlikte savunulması nedeniyle, piyasacı argümanlar ile siyasal liberal argümanlar arasında anlamlı bir fark kurulamamış, neoliberalizm liberalizmle neredeyse eş anlamlı görülmüştür.¹⁸⁹

¹⁸⁵ age, 72-74.

¹⁸⁶ Mustafa Erdoğan, 20 Aralık 2018, kişisel görüşme

¹⁸⁷ Alev Özkazanç, “Türkiye’nin Neo-Liberal Dönüşümü ve Liberal Düşünce”, **Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Liberalizm**, Cilt 7, ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005): 634.

¹⁸⁸ age, 636-639.

¹⁸⁹ age, 641.

Bu anlatılara göre liberalizm ile neoliberalizm arasındaki fark, devletin topluma müdahale alanının artmasıdır. Liberalizm ve neoliberalizm arasında bunun dışında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Neoliberalizm liberalizmin şekil değiştirmiş halidir. Bir diğer görüşe göre ise neoliberalizm haksız şekilde liberalizm geleneğine el koymuştur.¹⁹⁰ Neoliberaller özgürlük adına piyasayı ve mülkiyet özgürlüğünü savunurlar; örneğin piyasanın ezdiklerini korumak özgürlük kavramlaştırmalarına aykırıdır. Devletin ezilenleri korumak adına yapacağı her tür müdahale özgürlük anlayışına aykırı olacaktır. Ancak, “Neo-liberalizm, Liberalizm’in savunduğu özgürlükleri korumayı amaçlamaz, şiddete dayalı idari müdahale yoluyla mülksüzleşmenin sürdürülmesini amaçlar.”¹⁹¹ Gülalp’e göre Liberal Düşünce Topluluğu ve Liberal Demokrat Parti gibi kuruluşların temsil ettiği, ekonomik olarak dezavantajlı olanlar adına bile olsa devlet müdahalesini olumlamayan görüşleri liberter olarak adlandırmak gerekmektedir.¹⁹²

4.5. Sol-Liberal ve İkinci Cumhuriyet Tartışmaları

Liberal Düşünce Topluluğu’nun kurucularından biri olan ve kendisini de liberal olarak tanımlayan Mustafa Erdoğan’a göre modern Türkiye siyasetinin merkez-çevre ekseninde işlemiş bir yanı vardır. Türkiye siyasetinin bu özelliği devlet-toplum ayrımını varsayan liberalizmin Türkiye’de zemin kazanması için elverişli bir ortam sağlamıştır. Türkiye’de ister kültürel, ister statü, ister ekonomi bakımından olsun, iktidar merkezinin uzağında kalmış olan geniş bir toplumsal kesim vardır ve bu kesim siyasete katılma talebini liberalizmin diliyle meşrulaştırmıştır.¹⁹³ Devlet, ekonomik, kültürel ve hukuki olarak toplumdan ayrıştığı ve baskılandığı ölçüde, toplum da liberalizm diline yaklaşmıştır.¹⁹⁴ Mustafa Erdoğan’ın bu iddiası, yani Türkiye siyasetinin merkez-çevre, devlet-sivil toplum ikiliği üzerinden işleyen bir yanı olduğu ve çevrenin/ toplumun, merkeze/devlete karşı tepkisini “liberalizm” şemsiyesi altında dile getirdiği iddiası, Türkiye literatüründe – aşağıda aktarılmaya çalışılacak olan-kapsamlı bir tartışmanın özetidir.

¹⁹⁰ Haldun Gülalp, “Marksizm, Liberalizm ve Neo-Liberalizm”, **Cogito**, Sayı 75, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013), 16.

¹⁹¹ **age**, 21.

¹⁹² **age**, 14-15.

¹⁹³ Mustafa Erdoğan, **Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm**, 165.

¹⁹⁴ **age**, 166.

İdris Küçükömer 1968’de ortanın solu akımını eleştirmek üzere yazdığı makaleleri bir araya getirdiği kitabında, “Batılılaşma”nın “düzenin yabancılaştırması” demek olduğunu; buna karşılık da halk yığınlarının, İslamcılıkla kendini savunmaya geçtiğini iddia etti.¹⁹⁵ Aşağıda ayrıntılarını anlatacağım bu iddia, daha sonraları devlet-sivil toplum, ceberut devlet geleneği olarak adlandırılacak tartışmaların ilk kıvılcımı olmuştur. Türkiye siyasal tarihinin bu okuması, kendini liberal olarak tanımlayan Mustafa Erdoğan’ın argümanlarıyla benzerlik içindedir. Bu okuma aynı zamanda Sungur Savran’ın “sol-liberal” dediği kesimin iddialarıdır. Demek ki Türkiye siyasal tarihini devlet-sivil toplum karşıtlığı, ceberrut devlet geleneği biçiminde açıklayan bu literatür, liberal olmakla ilişkilendirilmektedir.

Türkiye siyasal tarihini devlet-sivil toplum ikiliğine, ceberut devlet geleneğine dayandırarak anlatan literatüre kaynaklık eden İdris Küçükömer’in¹⁹⁶ iddiası şudur: Batının askeri, siyasi, hukuki ve eğitime ait kurumları, zaman içinde gelişen kapitalist ekonomik düzenin bir sonucudur. Bu kurumların ortaya çıkması, güçlenmesi, değişmesi kapitalist sınıfın ortaya çıkıp güçlenmiş olmasına bağlıdır.¹⁹⁷ Batı’da feodalitenin çözülmesi sermaye sahiplerinin, yani burjuva sınıfının, güçlenmesiyle olmuştur. Mülkiyet hakkı, laiklik gibi bugün Batıya ait bildiğimiz her şey de bu kapitalist gelişimin ürünleridir. Kapitalist toplum ve onun getirisi olarak ortaya çıkan kurumlarla sivil toplum kurulmuş olduğu iddia edildi.¹⁹⁸ Kapitalizmin ileri evresinde sanayi devrimi gerçekleşti. Bunun anlamı, emperyalizmdi. Batıda üretim güçlerinin daha da gelişmesi için kapitalizm öncesi toplumlarda pazara ve ilkel madde kaynaklarına sahip olmalıydı. Bunun için de bu ülkelerde işbirlikçilere ihtiyaç vardı. Kapitalizmin bazı üstyapı kurumlarının benzerleri bu kapitalist öncesi toplumlarda da yaratılmalıydı.¹⁹⁹ Kapitalizm bu ülkelerde bunu sağlayacak iç gruplar da bulacaktı- Osmanlı’da olduğu gibi. Bu arada Batıda işçi sınıfı kendi varlığını korumak için mücadeleler verecekti; işçi sınıfı ve burjuvazi arasında bir denge kurulması ise sömürge ülkelerdeki sömürüyle karşılanacaktı. Sömürge ve yarı sömürge milletlerin kurtuluş savaşları, emperyalizme karşı verilen savaşlardır.

¹⁹⁵ İdris Küçükömer, **Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaştırması**, (İstanbul: Profil Yayıncılık, 2010), Önsöz

¹⁹⁶ 1925 tarihli iktisatçı İdris Küçükömer 1960 sonrasında Yön dergisinde yazmıştır.

Çalışmaları arasında Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkelerin İlişkileri (1966), Batılılaşma – Düzenin Yabancılaştırması (1969), İktisat İlkelerine Yeniden Bakış (1972) bulunmaktadır.

¹⁹⁷ age, 25.

¹⁹⁸ age, 35.

¹⁹⁹ age, 35.

Osmanlı İmparatorluğu ise kapitalist bir düzene geçememiştir ve bunun sebebi büyük ölçüde içseldir. 18.yy başına gelindiğinde Batının üstünlüğü kabul edilir ve “Batılılaşma” başlar. Batıcı laik bürokrat, “devleti kurtarma”nın tek yolu olarak Batılılaşmayı görür; fakat yeterli derecede üretim gücü yaratamadığından, halk cephesiyle ters düşer. İslamcı çerçeveye sığınmış halk ile laik bürokrat arasındaki mücadele, Osmanlı’da da Cumhuriyet’te de mevcuttur. Batıcı olmaktan dolayı ilerici denilen laikler, asla halk ile gerçekten bağ kuramamışlardır. Yani, bu bürokratik yalnızlık, halktan kopukluk, Osmanlı ve Cumhuriyet bürokrati arasında süreklilik göstermektedir. Küçükömer, Batılılaşma, “Civil” Toplum yaratma çabalarının, Batı kapitalizminde mevcut olan ama yerli üretimde mevcut olmayan, bir kültür devrimi olduğunu iddia eder. Mevcut üretim güçlerinin sahipleri ve halkın büyük bölümü, bu kültür devrimi hareketini benimsemeyecek ve reddedecektir. Halk yığınlarının bu tepkisi her ne kadar dini görünüşlü olsa da bu İslamcı görüntüye aldanılmamalıdır. Bu görüntüye baktığımızda görmemiz gereken, halk yığınlarının resmi ideolojiye tepkisidir.²⁰⁰

Özetle, Küçükömer’e göre Osmanlı’nın son yüzyılları ile Türkiye Cumhuriyeti arasında bir devamlılık vardır: “Devleti kurtarma”nın tek yolu olarak “Batılılaşma”yı gören asker-sivil bürokratlar, halk yığınlarının asla benimsemediği bir kültür devrimine girişmişlerdir. Bu kültür devrimiyle de “Civil toplum”un kurulduğunu iddia etmişlerdir. Oysa gerçekte, emperyalizmin temsilcileri olmuşlar, halkla hiçbir bağı olmayan bürokratik yalnızlıkları içine gömülmüşlerdir. Buna karşılık halk, görünüşte İslamcı da olsa, aslında kendi içine dönerek tepki vermiştir. Batı kapitalizminde mevcut olan kurumları köksüz biçimde Anadolu’ya yerleştirmeye çalışan “Batılılaşma” yanlısı bürokratlar, yapmaya çalıştıkları kültür devrimini de devamlı olarak halka karşı korumak zorunda kalmışlardır; çünkü bu köksüz kültür devrimini korumanın halka karşı baskıcı önlemler almaktan başka bir yolu yoktur. Baskıcı önlemler alabilen bir devletin ise liberal düşünme biçiminde yeri yoktur.

²⁰⁰ age, 97.

Bir tür merkez-çevre analizi kullanan İdris Küçükömer gibi, Şerif Mardin²⁰¹ de Türkiye siyasal hayatını devlet-toplum ikiliği üzerinden anlatmaktadır.²⁰² Mardin'in merkez-çevre makalesi ilk kez 1973'te yayımlanmıştır. Şerif Mardin bu makaleye "Her toplumun bir merkezi vardır." kabulüyle yola çıkmaktadır. Mardin'e göre Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun ömürlü bir merkezi vardı. Batı'da 17.yy'da ortaya çıkan ulus devlet feodal temellerinden dolayı çevre güçler (feodal soylular, kentler, kasabalar, endüstri emeği) ile uzlaşmalar sonucunda ortaya çıkmıştı. Bu uzlaşmalar ile ulus devlet çevresel güçler ile merkezde bütünleşme sağlamıştı; yani çevre güçler özerk durumlarının tanınmasını sağlarken yönetimle de bütünleşmiş oluyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı'da gerçekleştiği biçimiyle merkez ile çevrenin karşılaşması ve bütünleşmesi 19.yy'dan önce yoktu. Onun yerine merkez ile çevre daima çatışma içindeydi. Merkez ile çevrenin karşı karşıya gelmesi Türkiye siyasetinin temelinde yatan en önemli toplumsal kopukluktu. Osmanlı İmparatorluğunda varlığını sürdüren imparatorluk öncesinden kalma soylular sınıfı, göçebeler, taşralı güçlü aileler, gayrimüslimler gibi farklı çevresel güçler ile merkez gevşek bağlar üzerine kurulu iki ayrı dünyaydı.

Çevre güçler ile karşı karşıya gelen sınıf ise resmi görevliler, bürokrasiydi. Bu sınıf çoğunlukla Müslüman değildi ve din merkez ile çevre güçleri arasında sınır çizgisiydi. Resmi görevliler ile çevre arasındaki ayrımın bir diğer unsuru ekonomikti. Vergi alınmayan resmi görevlilerin servetleri en zengin tüccarlarla aynı seviyeydi. Osmanlı yönetici sınıfının bir diğer özelliği askeri yapıya sahip olmasıydı; yönetici sınıfın üyelerine asker sınıfı deniyordu.

Mardin'e göre merkezle çevre arasındaki bu kopukluk Türkiye siyasal hayatı boyunca devam etmiştir: Kurtuluş Savaşı sırasında Büyük Millet Meclisi'nde Kemalistler ile İkinci Grup arasında, çok partili döneme geçildiğinde ise Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi arasında yaşanan buydu.²⁰³

²⁰¹ 1927 doğumlu Şerif Mardin Türk Modernleşmesi alanında yaptığı çalışmalarla tanınmıştır. 1994 yılında Yeni Demokrasi Hareketi (YDH) kurucu üyesi olarak geçici bir dönem siyasete girmiştir. Çalışmaları arasında Din ve İdeoloji, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908, Türk Modernleşmesi, Türkiye'de Din ve Siyaset bulunmaktadır.

²⁰² Ahmet Murat Aytaç, "1960 sonrası düşünüşte siyaset ve toplum ilişkileri: Berkes, Küçükömer ve Mardin üzerine bir deneme", **Toplum ve Bilim, Sayı 106**, (2006): 39.

²⁰³ Şerif Mardin, "Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri", **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, der. Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2000)

Merkez-çevre, devlet-sivil toplum ikiliği üzerinden siyasal hayatı okuyan geleneğin temsilcisi, Sungur Savran'a²⁰⁴ göre "sol-liberaller"dir. Savran 1986'da yayımlanan 11.Tez dergisinde tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de solun liberal eleştirinin etkisi altında kalarak kendi içinden yeni bir akım doğurduğunu yazmaktadır: sol-liberalizm. Sol-liberalizmin genel kullanımdaki adının ise sivil toplumculuk olduğunu belirtmektedir. Sungur'a göre sol-liberal düşünce dünyayı, sivil toplum-devlet ayırımından yola çıkarak anlatmaktadır.²⁰⁵ Hem sivil toplum hem devlet kavramlarını açıkça tanımlamayan sol-liberallerin bazıları "piyasayı (ve/ veya kapitalizmi) açıkça sivil toplumla birlikte savunurken, bazıları piyasa (ve/ veya kapitalizm) konusunda sadece dolaylı olarak olumlu tavır almakta"dır.²⁰⁶ Ancak sonuçta her iki grup da piyasayı savunmaktadır; çünkü sol-liberallerin hepsi "burjuva toplumu bireyini" yüceltir, dolayısıyla özel mülkiyet ve piyasa toplumuna sempati duyar.²⁰⁷

Sol-liberal kuram her ne kadar muğlak anlamlarıyla kullansa da sivil toplum ve devlet kavramlarını toplumu anlamak için kullanmaktadır. Bu kavram çiftini kullanan açıklamalara göre özgürleşmeyi, demokratikleşmeyi, baskıya karşı mücadeleyi, ekonomik gelişmeyi sağlayan devlet karşısında özerkliği olan sivil toplumdur. Buna karşılık tarihteki ve toplumdaki tüm olumsuz gelişmelerin kaynağı devlettir.²⁰⁸ Örneğin temeli piyasa ekonomisi kabul edilen sivil toplum, demokrasinin varlığı için önkoşul kabul edilir; demek ki piyasa ekonomisi ve demokrasi arasında doğrudan bir ilişki kurulmaktadır: Piyasa ekonomisinin olmadığı yerde demokrasinin yaşayabilirliği yoktur.²⁰⁹ Savran'a göre sol-liberaller demokrasi-piyasa- sivil toplum ilişkisini böyle anlamaktadır.

Peki Savran niçin "sivil toplumculuk" yerine "sol-liberalizm" kavramını kullanmaktadır? Çünkü Savran'a göre sivil toplumu devlet karşısında yücelten siyasal düşünce akımı liberalizmdir:

"Bireylerin özgürlüğü, inisiyatifi, girişimciliği vb. temelinde yükselen bir sivil toplumun devletten bağımsız alanının genişlemesini ve devletin faaliyetlerinin mümkün olduğu ölçüde

²⁰⁴ 1946 doğumlu Sungur Savran Onbirinci Tez dergisinin kurucularındandır. 1988'de Sınıf Bilinci dergisini kurmuştur. Praksis dergisinde danışma kurulu üyeliği yapmıştır. Çok sayıda çevirisi bulunmaktadır. Çalışmaları arasında Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri Tarihi, Lenin'i Yakmalı mı?, Üçüncü Büyük Depresyon bulunmaktadır.

²⁰⁵ Sungur Savran, "Sol Liberalizm: Maddecî Bir Eleştiriye Doğru", **11. Tez Kitap Dizisi: 2**, İstanbul: Uluslararası Yayıncılık, (1986): 15.

²⁰⁶ **age**, 18.

²⁰⁷ **age**, 18.

²⁰⁸ **age**, 18.

²⁰⁹ **age**, 18-19.

kısıtlanmasını kapitalizmin şafağından beri savunan bir siyasal düşünce akımı ve ideoloji vardır: bu ideolojinin adı tam da liberalizmdir.”²¹⁰

Sol-liberal anlatıya göre, Batı’dan farklı bir gelişim yolu izlemiş olan Türkiye’de Osmanlı’dan bugüne, iktidar yekpare, merkezi devlet güçlüdür ve bu durum kapitalizmin gelişmesine -en azından 1980’e kadar- izin vermemiştir. Dolayısıyla sivil toplum gelişmemiştir ve devletin altında ezilmiştir.²¹¹ Sol-liberallere göre, günümüz Türkiye sorunları (tüm baskıcı, otoriter hareketler) Osmanlı’nın merkeziyetçi despotizmi, ‘ceberrut’ niteliği yüzündendir.²¹²

Türkiye’de devlet, cumhuriyetin kuruluşundan beri toplumsal yaşamın her alanını denetliyor, sivil toplumu eziyordu. Bunun nedeni ise 20.yy Türkiye’sinin Osmanlı devletinin merkeziyetçi ve “ceberrut” geleneğini olduğu gibi devralmasıydı. Gayri-resmi ideoloji tarihi, devlet ve sivil toplum çelişkisi üzerinden kuramlaştırır. Buna göre, Türkiye’de tüm anti-demokratik baskıların kaynağı devlet ya da silahlı kuvvetler ya da Kemalizm’dır.

Savran’ın bu kesime “sol-liberal” demesinin nedeni şudur: Bu kesim sosyalistlere hitap eder ve kendini ‘sol’ olarak nitelendirir, ama içindeki sınıfsal farklılaşmalara aldırmadan sivil toplumu bütünüyle devletin karşısında görüp yüceltir. Savran’a göre, dünyada ve Türkiye’de liberalizmin yükselişiyle, Kemalizmin burjuva düzeni sınırları içinden kaynaklanan bir eleştirisi yapılmaktadır. Bu burjuva eleştirisi, sosyalist solu da etkilemiştir. Sonuçta, Kemalizmin bir eleştirisi yapılmıştır, ama bu eleştiri burjuva düzeni sınırlarının içinde kaldığı için “yeteri kadar sol” değil, sınıfsal farklılıklara aldırmadan devlet karşısında “sivil toplum”u yücelttiği için, bütün bir tarihi sınıf kavramına başvurmadan açıkladığı için “liberal”dir.

Aras Aladağ, sol-liberalizmin 1980 sonrasında, gündeme gelen, Yeni Gündem dergisi merkezli bir siyasal yaklaşım olduğunu söyler. Sol-liberal söylemin analiz araçları, devlet ve devletten bağımsızlaşmış alan olarak sivil toplumdur. Sol-liberal söylem için sivil toplumun gelişmesi ve güçlenmesinin koşulu ekonomik ve sosyal yaşamın devletten bağımsızlaşmasıdır. Bu bağımsızlaşma gerçekleştiği kadar demokratikleşme

²¹⁰ age, 19.

²¹¹ age, 21.

²¹² Sungur Savran, **Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri**, Cilt 1: 1908-1980, (İstanbul: Yordam Kitap, 2010), 54.

gerçekleştiği iddia edilmektedir. Ekonomik alanın devletten bağımsızlaşması, piyasa ilişkilerinin yayılması anlamına gelecektir. Demek ki piyasalaşmak ve kapitalistleşmek, aynı zamanda demokratikleşmek demektir. Piyasalaşmak demokratikleşme için yeterli değilse de gerekli bir önkoşuldur.²¹³

“...1980’lerin yükselen değeri olarak piyasanın öne çıkması ve bununla uyum içerisinde devletin küçülmesine yönelik fikirler sol liberalizmin devletle sivil toplumu karşı karşıya getiren teorik çerçevesinin tam da içerisine oturuyordu.”²¹⁴

Aladağ’a göre solun güçlü devleti eleştirmeye başlaması “liberalizm”e kaymasını kolaylaştırmıştır.²¹⁵ Sol-liberal söylemde temel çatışma devletle toplum arasında kurulmuştur ve burada devlet de toplum da sınıfsız anlaşılmıştır: Devlet sivil toplumun tamamını ezmektedir; burada sivil toplumun kendi içindeki sınıfsal farklılıkların önemi yoktur. Yüzyıllardır süren güçlü devlet/ ceberut devlet geleneği toplumsal gelişmenin önündeki en büyük engel ve bütün olumsuzlukların kaynağıdır.²¹⁶ Bu “değişen sol”da (yani “sol-liberaller”e göre) demokrasi de artık “güçlü devlet karşısında özgürlük alanı” anlamını kazanmıştır. Oysa “sol”un demokrasi anlayışı “sosyal adalet, üretimden pay alma, üretenlerin yönetimi” gibi sınıfsal bir içeriğe sahiptir ve sol, eşitsizliğin kaynağını piyasa olarak gösterir. “Değişen solda” ise demokrasi sınıfsal içeriğinden arındırılmıştır ve piyasa artık eşitsizlik alanı değildir. “Sol-liberal” söylemde işsizlik, yoksulluk, toplumsal eşitsizlik değil, etnik, dini, cinsel vb. kimlik tartışmaları ön plandadır.²¹⁷

Özetle, Aras Aladağ’a göre, sol-liberallerin Küçükömer ve Mardin’den aldıkları, Osmanlı ve Türkiye siyasal tarihinde bir devamlılık olarak gördükleri, sürekli devam eden bir merkez-çevre, devlet-sivil toplum çatışması iddiaları vardır. Bugün ise sol-liberaller için Türkiye tarihine dair bu açıklama biçimi, bir kırılma noktası olan AKP iktidarı ile dönüşmüştür. Çünkü merkezdeki güçlü, askeri bürokratik yapı sona ermiştir.²¹⁸

Türkiye’de sol-liberalizm, merkez-çevre, devlet-sivil toplum karşıtlığı ve ikinci cumhuriyetçilik görüşleri, Türkiye siyasal hayatını Osmanlı’dan bugüne güçlü bir merkez, halktan kopuk bir devlet, Kemalist ideolojinin temsilcisi birinci cumhuriyete

²¹³ Aras Aladağ, **Hegemonya Yeniden Kurulurken Sol, Liberalizm ve Taraf**, (İstanbul: Patika Kitap, 2013), 88-89.

²¹⁴ **age**, 67.

²¹⁵ **age**, 69-70.

²¹⁶ **age**, 74.

²¹⁷ **age**, 70.

²¹⁸ **age**, 117.

karşı çevre/sivil toplum/ikinci cumhuriyet ikiliğinde anlatır. Türkiye siyasi hayatını bu ikiliklerle okuyan görüş “liberal” olmakla ilişkilendirilmektedir.

İkinci Cumhuriyet kavramı ilk kez Mehmet Altan²¹⁹ tarafından kullanılmıştır. Demokrasi içermeyen, Kemalist, asker ve sivil bürokrasinin imtiyazına göre şekillenmiş olan devletin, yani Birinci Cumhuriyet’in yerine İkinci Cumhuriyet gelmelidir. Mehmet Altan’a göre liberal demokrasi isteyen herkes İkinci Cumhuriyetçi olarak nitelenebilir.²²⁰

Türkiye’de hukukun üstünlüğü yoktur; devlet elitine ve askere hukuk kuralları uygulanmamaktadır. Devlet denetlenememekte, vergilerin nasıl harcandığı bilinmemektedir. Rejim halkın güvenliğini sağlayamamaktadır. Devletçilik devam ettiği sürece Türkiye’de demokrasi, Altan’a göre, olamayacaktır. Normal demokrasilerde halk egemendir, çünkü ekonominin sahibidir.

“Yani Mehmet Altan İkinci Cumhuriyet’ten aslında Türkiye’nin yüzelli yıldır başaramadığını başarmasını anlamaktadır: kapitalistleşmek. Mehmet Altan’ın kapitalizm tanımı da ‘bir ekonomik ilişki’ modeli olduğundan çok bir ‘zihinsel yapı’ya dayalıdır. Bireycilik, yaratıcılık, üretkenlik ve özgürlük kapitalizmin dayanaklarıdır. Özetle, Mehmet Altan Marksist/evrenselci/hümaniteryen paradigmayı sosyalizmi kapitalizmle ikame ederek sürdürmektedir.”²²¹

Demokrasi, çoğulculuk ve halkın egemenliğini gerektiren bir rejimdir.²²² Cumhuriyet ve demokrasi farklı şeylerdir; ancak Türkiye’de padişah yerine devlet ve Kemalizm gelmiştir. İktidar padişah’tan alınmış tek partiye verilmiştir, böyle devam etmektedir. Önce can güvenliğini sağlaması gereken devlet kutsaldır, ancak vatandaş öldürülebilir.²²³

Mehmet Altan Türkiye’de liberalizm düşmanlığı olduğunu ve bunun İttihat ve Terakki döneminden bu yana devam ettiğini anlatmaktadır. Altan’a göre Prens Sabahattin²²⁴ girişimiyle kurulan Ahrar Partisi liberal düşüncenin izlerini barındıran partidir:

²¹⁹ 1953 doğumlu Mehmet Altan gazeteci, yazar ve akademisyendir. İkinci Cumhuriyetçiliğin fikir babasıdır. Çalışmaları arasında Süperler ve Türkiye (1986), Darbelerin Ekonomisi (1990), Hrant Dink Cinayeti (2008), Paralel Paranoya (2014) bulunmaktadır.

²²⁰ Mehmet Altan, **II. Cumhuriyet, Demokrasi ve Özgürlükler**, (İstanbul: Birey Yayıncılık, 2004), 151.

²²¹ Gürpınar, **Dünya Veda...**, 179.

²²² Altan, **age**, 153.

²²³ Altan, **age**, 168-171.

²²⁴ 1879 tarihli siyasetçi ve düşünür Prens Sabahaddin Osmanlı Ahrar Fırkası’nın kurucusudur. Sosyoloji alanında çalışmalar yapmıştır.

“Partinin başlıca siyasi görüşleri liberalizm, girişim özgürlüğü, yerel yönetimlere güç verilmesi, merkezi otoritenin sınırlanması ve bireycilik olmuştur.”²²⁵

1908 seçimlerinde İttihat ve Terakki tarafından Ahrar Partisinin maruz kaldığı liberal düşmanlığı Mehmet Altan’a göre bugün de devam etmektedir:

“Seçimlerde İttihat ve Terakki Partisi’nin Osmanlı Ahrar Partisi’ne yönelttiği ağır ve şaşırtıcı üslûbu, seçim atmosferini, tartışmaları ve tartışma dilini tarihsel bir perspektifle incellerseniz, siyasetteki mevcut dilin ve liberal düşmanlığının bugüne İttihat ve Terakki’den kalma olduğunu açıkça görürsünüz.”²²⁶

Doğan Gürpınar İkinci Cumhuriyet kavramının “eski solcu” kavramıyla neredeyse eş anlamlı olduğunu belirtmektedir. Özal’a itibar eden Çetin Altan, Mehmet Altan, Mehmet Barlas, Cengiz Çandar gibi “eski solcular” ya da sol-liberaller için “dönek” kavramı kullanılmıştır. 1990’larla beraber Türkiye solunda neyin sol sayılması gerektiğine dair bir tartışma başlamış, Özal’la ve Soğuk Savaş’ın bitimiyle sol kendi içinden liberal sol bir grup çıkarmıştır.²²⁷

Şükrü Hanioglu, Türkiye siyasal tarihini merkez-çevre, devlet-sivil toplum karşıtlığı üzerinden okuyan kesimler ve İkinci Cumhuriyetçilere “liberal” denmesinin nedeninin belli bir otoriter ideolojiye karşı çıkmaları olduğunu yazar. Bu gözle bakıldığında Türkiye’de İttihat ve Terakki’den itibaren her ideolojik muhalefet “liberal” olmaktadır. Serbest Fırka’dan Anavatan Partisi’ne bu “liberaller” kendi iyi anlayışını topluma dayatmaya çalışan bir ideolojiye karşı durmuşlardır. Aslında liberal kuramlarla ilgisi olmayan bu “liberal geleneğin” ortak paydası işte budur: Onlar ne olduklarından çok, neye karşı olduklarıyla tanımlanır. Öyleyse muhafazakarlardan sosyalistlere kadar geniş bir yelpaze “liberal” olarak adlandırılabilir.²²⁸ Hanioglu’nun eleştirdiği bu görüşe göre batıcı, Kemalist bürokratların yarattıkları ceberut devletin eylemlerine karşı çıkan herkes “liberal”; Osmanlı İmparatorluğu’nun modernleşme tarihini ve yakın dönem Türkiye tarihini bu biçimde okuyan her kuram “liberal kuram”dır.

Liberal-muhafazakar ittifak üzerine yazan Çağdaş Sümer ve Fatih Yaşlı bu nokta üzerinde durur. “Türkiye’de düşün hayatında ve akademide uzunca bir süredir

²²⁵ “Liberal Düşmanlığı Bir İttihatçı Geleneği mi?”, <http://t24.com.tr/haber/liberal-dusmanligi-bir-ittihatci-gelenegi-mi,748306>, [29.11.2018]

²²⁶ “Liberal Düşmanlığı Bir İttihatçı Geleneği mi?”, <http://t24.com.tr/haber/liberal-dusmanligi-bir-ittihatci-gelenegi-mi,748306>, [29.11.2018]

²²⁷ Gürpınar, **Düne Veda**..., 188-191.

²²⁸ M. Şükrü Hanioglu, “Hepimiz liberal miyiz?, **Sabah**, 2011, <http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/hanioglu/2011/01/23/hepimiz-liberal-miyiz>, [12.04.2018]

egemenliğini sürdüren ve artık gündelik söylemde de yaygın bir kabul gören paradigma”nın²²⁹ tarih okuması, yukarıda ayrıntılarıyla anlatılan, devlet-sivil toplum karşıtlığına/ merkez-çevre ikiliğine/ ceberut devlet geleneğine dayanır. Bu paradigma, “liberal-muhafazakar ittifak”ın ürettiği paradigmadır.²³⁰

“Bu paradigmayı, analizinin merkezine devlet-toplum ikiliğini koyması ve sınıflarla uluslararası sistem/ emperyalizm faktörlerini dışarıda tutması nedeniyle liberal; Osmanlı-Türk modernleşmesini kendi muhafazakar modernleşme projesi dahilinde reddettiği için ise muhafazakar olarak nitelendiriyoruz.”²³¹

Bu paradigmaya göre, Osmanlı’dan devralınan devlet geleneği Cumhuriyet elitleri tarafından sürdürülmektedir. Bu nedenle modern anlamda sınıflar ortaya çıkamamış, ülke demokratikleşememiştir. 1923’ten bu yana Kemalizm ideolojisi değişmeden varlığını koruyarak, devletin tek ideolojisi olmuş, muhafazakar halk kitlelerine ve solculara baskı uygulamıştır.²³² Sümer ve Yaşlı “liberallerle muhafazakarların bu ittifakının” 19.yy’ın sonundan bugüne, yani AKP iktidarına kadar, sürdüğünü iddia eder.²³³

Çağdaş Sümer, liberal-muhafazakar diktatorya olarak tanımladığı sürecin kimileri tarafından İkinci Cumhuriyet olarak tanımlandığını belirtir. Bu liberal-muhafazakar ittifakın tarih okumasında, sınıflar üstü tanımlanan ve tüm sınıflardan bağımsız kendi çıkarları olan devlet (yani merkez) karşısında, yine sınıflar üstü tanımlanan toplum olarak çevre vardır.²³⁴ Liberal-muhafazakar bu düşünme biçimi köklerini 1960 sonrası düşünsel tartışmalardan, modernleşme paradigması ile bağımlılık kuramı ve dünya sistemleri yaklaşımından, almaktadır.²³⁵

²²⁹ Çağdaş Sümer, Fatih Yaşlı, “Liberal Muhafazakar İttifak Üzerine Notlar”, **Hegemonyadan Diktatoryaya: AKP ve Liberal-Muhafazakar İttifak**, Çağdaş Sümer, Fatih Yaşlı (ed), (Ankara: Tan Kitabevi Yayınları, 2010): 9.

²³⁰ age,12.

²³¹ age,12.

²³² age,9-12.

²³³ age,12.

²³⁴ Çağdaş Sümer, “Liberal Muhafazakar Sentezin Eleştirisine Giriş: İttifakın Düşünsel Kaynakları”, **Hegemonyadan Diktatoryaya: AKP ve Liberal-Muhafazakar İttifak**, Çağdaş Sümer, Fatih Yaşlı (ed), (Ankara: Tan Kitabevi Yayınları, 2010): 66-67

²³⁵ age, 68-79

5. SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de liberal düşünceden ne anlaşıldığı, liberal düşüncenin nasıl tartışıldığını sunmaya çalışmaktır. Bir araştırmacı bu araştırmaya başlar başlamaz ilk olarak Türkiye’de kendini liberal olarak tanımlayan kuramcılar olduğu gibi, başkaları tarafından liberal olmakla “suçlanan” kişiler/gruplar olduğunu görmektedir. Bu çalışmada, Türkiye tartışmalarına girmeden önce liberal düşünme biçiminin ne olduğu ve nasıl farklı biçimlerde anlaşıldığı tartışılmaya çalışılmıştır.

Liberalizm, Aydınlanma felsefesine dayalı, insan doğasının iyiliğine ve insan zihninin rasyonelliğine dayanan bir kuramdır. Liberal kurama göre insanlık ilerleyebilir ve var olan düzen değişebilir. Rasyonel bir canlı olarak insan kendisi için en iyi olanı, en iyi kendisi bilir ve bu nedenle her insan kendi iyi hayat anlayışına göre yaşamalıdır. Liberal kuramda bireysel özgürlük, bireysel haklar, sınırlandırılmış yönetim, eşitlik, mülkiyet gibi temel değerler savunulmaktadır. 19. ve 20. yüzyılda, farklı toplumsal şartlara istinaden farklı liberalizmlerden bahsedilmektedir. Buradaki sınır çizgisi, özgürlüğün ve eşitliğin nasıl anlaşıldığıdır.

John Locke, Adam Smith gibi 18. ve 19.yy liberallerinin kaygısı, devletin sınırsız müdahalesine ekonomik ve politik olarak sınırlandırmaydı. Kendisi için en iyi olanı kendisini bilen birey seçimlerinde özgür olmalıydı, yani herhangi bir müdahaleden yoksun bırakılmalıydı. Burada birey, mülk sahibi erkeklerdi. Doğal haklar, insan hakları, anayasacılık, temsili demokrasi, güçler ayrılığı liberal düşüncenin temelleridir. Günümüzde ise, Hayek, Nozick gibi yazarlar tartışmalı şekilde, neo-klasik liberal ya da liberter düşüncenin temsilcileri olarak anılmaktadır. Mill, Rawls, Hobhouse, Green gibi 20.yy liberalleri bu kaygılara ve temellere ek olarak, özgürlüğün yalnızca seçimlerinde serbest olan, müdahale edilmeyen birey anlamına gelmediğini, her bireyin kendi iyi hayat anlayışını yaşayabilmesi için devletin kısıtlı müdahalelerde bulunması gerektiğini vurguladılar. Örneğin reşit olmayan bireylerin eğitimi, doğuştan dezavantajlı olan bireyler, çalışma saatleri, yaşlılık ve benzer konularda devlet bu bireyler lehine sınırlı müdahalelerde bulunmalıdır. Bu argümanın tam karşısında liberter argüman durmaktadır.

Liberteryanizm ve liberalizm arasındaki benzerlik ve farklılıklar tartışmalıdır. Liberter düşüncede esas fikir özgürlüğe potansiyel tehdit olan devlet alanının mümkün olduğu kadar sınırlı kalmasıdır. Bu nedenle liberter düşünme biçimi, devletin yeniden dağıtımçı bir politika izlemesine karşı çıkmakta, bunu birey özgürlüğüne tehdit olarak görmektedir. Özgür bir toplumda ancak gönüllü takas yoluyla kazanım sağlanabilir. Diğer bir ifade ile serbest piyasa ekonomisi özgür bir toplumun unsurlarından biridir. Bireysel özgürlüğün, ancak pazarın ve ticaretin özgürlüğü ile sağlanabileceğini savunan bir diğer görüş neoliberalizmde vardır. Ancak neoliberal düşünme biçimine göre devlet, özel mülkiyet haklarını ve pazarların uygun işleyişini garanti altına almak için, gerekirse zorla, askeri, savunma, yasal yapıları ve fonksiyonları kurmalıdır. Toprak, su, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve çevresel kirlilik gibi alanlarda pazar yoksa gerekirse devlet aksiyonuyla pazar yaratılmalıdır.

21. yüzyılda Türkiye’de liberal düşünce denildiğinde akla ilk gelen isimler Atilla Yayla, Mustafa Erdoğan gibi yazarlar ve liberal düşüncüyü yaymak için var olduklarını beyan eden LDT ve ÖAD gibi kuruluşlardır. Yayla’ ya göre, klasik liberalizmin dört unsuru bulunmaktadır: Bireycilik, özgürlük, piyasa ekonomisi, sınırlı devlet. Erdoğan’a göre de 19.yy klasik liberalizminin temel ilkeleri, birey hakları ve siyasal özgürlükler, temsili sisteme dayalı sınırlı hükümet, hukuk devleti (kanun önünde eşitlik), sözleşme özgürlüğü ve piyasa ekonomisidir. Bu görüşe göre, birey özgürlüğü ve kendiliğinden düzenin bir sonucu serbest piyasa ekonomisidir. Devletin bu alana herhangi bir müdahalesi özgürlüğü zedeleyici bir hamledir. Devletin rolü birbirinden farklı iyi hayat anlayışlarının bir arada yaşayabilmesini sağlamak kadar olmalıdır. Gelir farklılıklarına müdahale ya da yeniden dağıtım devletin toplumdaki rollerinden değildir. Neoliberalizm Mustafa Erdoğan’a göre liberalizmin yeniden yükselişidir ve liberal düşüncede 20.yy’da kendini gösteren sapmaya karşı klasik liberal tezlerin yeniden canlanması demektir ve klasik liberaller kendilerini modern liberallerden ayırmak için bazen liberteryen tanımlamasını benimseyebilirler. Benzer biçimde Atilla Yayla’ ya göre de klasik liberalizm gerçek liberalizmdir.

Türkiye’de liberal düşünce dendiğinde akla gelen ikinci şey küfür olarak “liberal”dir. Gay ve dönek manalarını da içerecek şekilde “liboş” olarak da kullanılmaktadır. Bu tartışmaya göre Türkiye siyaseti Osmanlı İmparatorluğu’ndan bu yana devlet-sivil toplum, merkez-çevre ekseninde şekil almaktadır. Çevrenin/ toplumun, merkeze/devlete karşı tepkisi liberalizm/liberal demokratlık şemsiyesi altında kendini

göstermektedir. Bu coğrafyaya yabancı, Batıcı, yapay, Kemalist devrimler bürokratlar ve silahlı kuvvetler eliyle toplumu ezmiştir. Böyle bir merkeze muhalif olan her grup, liberal kavramı altında demokratikleştirmeye özdeşleştirilmektedir. İdris Küçükömer 1968’de ortanın solu akımını eleştirmek üzere yazdığı makaleleri bir araya getirdiği kitabında, Batılılaşmanın düzenin yabancılaşması demek olduğunu, buna karşılık da halk yığınlarının, İslamcılıkla kendini savunmaya geçtiğini iddia ederek daha sonraları devlet-sivil toplum, ceberut devlet geleneği olarak adlandırılacak tartışmaların ilk kıvılcımını yakmıştır. Türkiye siyasal tarihinin bu okuması, Sungur Savran’ın sol-liberal dediği kesimin iddialarıdır. Türkiye siyasal tarihini devlet-sivil toplum karşıtlığı, ceberrut devlet geleneği biçiminde açıklayan bu literatür, liberal olmakla ilişkilendirilmektedir.

Merkez-çevre, devlet-sivil toplum ikiliği üzerinden siyasal hayatı okuyan geleneğin temsilcisi, Sungur Savran’a göre sol-liberallerdir. Sol-liberal anlatıya göre, Türkiye’de Osmanlı’dan bugüne, merkezi devlet güçlüdür ve bu durum kapitalizmin gelişmesine izin vermemiştir. Dolayısıyla sivil toplum gelişmemiştir ve devletin altında ezilmiştir. Sol-liberallere göre, günümüz Türkiye sorunları, örneğin demokrasinin gelişmemiş olması, Osmanlı’dan miras gelen bu merkezîyetçi despotizmi, ceberut niteliği yüzündendir. İkinci Cumhuriyet argümanları da demokrasi içermeyen, Kemalist, asker ve sivil bürokrasinin imtiyazına göre şekillenmiş olan devletin, yani Birinci Cumhuriyet’in yerine İkinci Cumhuriyetin gelmesi gerektiğini savunmaktadır. Buna göre Türkiye’de ancak kapitalizmin gelişmesi ile beraber liberal demokrasi gelebilir ve Osmanlı’dan devralınan ceberut devlet geleneği son bulabilir.

Türkiye siyasal tarihinin bu okuması ve merkeze karşı olan çevre muhalefetine tamının liberalizm kavramı altında toplanmasının, liberal düşünceyle ancak sınırlı bir bağlantısı olabilir. Bu da otoriter devlet geleneğine karşı çıkmaktır. Ancak bunun nasıl bir karşı çıkma olduğu, neler talep edildiği, nasıl bir devlet, toplum ve ekonomi beklendiği muğlaktır. Çünkü liberalizm şemsiyesi altında, sosyalistlerden muhafazakarlara birbirinden farklı grupların bir arada toplanmış olduğu tahayyül edilmektedir.

Dünya literatüründe tartışıldığı haliyle liberalizm Türkiye’de kapsamlı biçimde tartışılmamaktadır. Türkiye’deki tartışmalar ancak dolaylı biçimde liberal düşünceyle bağlantılı kabul edilebilirdir. Ancak J. S. Mill’in çoğunluğun potansiyel tiranlığı hakkındaki vurgusu ya da J. Rawls’un eşitlik vurgusu niçin Türkiye tartışmalarında

yok denecek kadar az yer kaplamaktadır? Liberalizmin çevrenin/toplumun muhalefeti ya da özgür piyasa ekonomisi olarak anlaşılması dışında, liberal düşüncenin olduğu gibi ve kendi çelişkileriyle beraber Türkiye’de de tartışılması mümkün olabilir mi? Bu gibi tartışmaların Türkiye’de demokrasi tartışmalarına nasıl bir etkisi olabilir?

KAYNAKÇA

- Akalın, Güneri **Cumhuriyet Dönemi Ekonomi – Politik Tarihi’nin Liberal Yorumu**, Ankara: Orion Kitabevi, 2010.
- Aladağ, Aras, **Hegemonya Yeniden Kurulurken Sol, Liberalizm ve Taraf**, İstanbul: Patika Kitap, 2013.
- Altan, Mehmet, **II. Cumhuriyet, Demokrasi ve Özgürlükler**, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2004.
- Aytaç, Ahmet Murat, “1960 sonrası düşünüşte siyaset ve toplum ilişkileri: Berkes, Küçükömer ve Mardin üzerine bir deneme”, **Toplum ve Bilim, Sayı 106**, 2006, s.7-43.
- Baum, Bruce, “J. S. Mill’in İktisadi Özgürlük Anlayışı”, **Mill**, (ed.) Cengiz Çağla, İstanbul: Say Yayınları, 2007, s.105-161.
- Bentham, Jeremy, **The Principles of Morals and Legislation**, New York: Hafner Publishing Company, 1948.
- Belge, Murat, “Sivil Toplum Nedir?”, https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/belge_std_1.pdf, [04.03.2019]
- Berktaş, Fatmagül, “Liberalizm: Tek Bir Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji”, **19.yüzyıldan 20.yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, Der: H. Birsen Örs, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2007.
- Tanıl Bora, “Turgut Özal”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm, Cilt 7**, ed: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s.589-602.
- Bora, Tanıl, Murat Gültekinil (ed.), **Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce, Cilt 7, Liberalizm**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Cahn, Steven M., “John Locke”, **Classics of Political and Moral Philosophy**, New York: Oxford University Press, 2002, s.456-513.

- Cahn, Steven M., “Adam Smith”, **Classics of Political and Moral Philosophy**, New York: Oxford University Press, 2002, s.620-652.
- Cahn, Steven M., “Jeremy Bentham”, **Classics of Political and Moral Philosophy**, New York: Oxford University Press, 2002, s.708-731.
- Cohen, Martin “John Locke: The True End of Civil Government”, **Political Philosophy From Plato to Mao**, London: Plutp Press, 2001, s.65-81.
- Cohen, Martin, “Adam Smith, Inquiry into the Wealth of Nations”, **Political Philosophy From Plato to Mao**, London: Plutp Press, 2001, s.97-112).
- Coşar, Simten, “Kamusuzluğu Tahayyül Edebilmek: Türkiye’de Liberal Düşünce”, **Doğu-Batı, Sayı 57**, 2011, s.117-137.
- Çağla, Cengiz, “John Stuart Mill’in Siyaset Felsefesi”, **Mill**, (ed.) Cengiz Çağla, İstanbul: Say Yayınları, 2007, s.41-65.
- Çağla, Cengiz, “Liberalizm”, **Yeni Başlayanlar İçin Siyaset Bilimi**, İstanbul: Omnia Yayınları, 2010, s.182-190.
- Çaha, Ömer, “Liberal Siyaset Düşüncesi”, **Siyasi Düşüncelere Giriş**, İstanbul: Dem Yayınları, 2008, s.111-133.
- Çavdar, Tefvik, **Türkiye’de Liberalizm (1860-1990)**, Ankara: İmge Kitabevi, 1992.
- Tanel Demirel, “Adalet Partisi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm, Cilt 7**, (der.) Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s.548-584.
- Tanel Demirel, “Demokrat Parti”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm, Cilt 7**, (der.) Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s.480-548.
- Demirel, Tanel, “Liberal Düşünce Topluluğu ve Türkiye’de Liberal Düşünce Kazanımlar, Fırsatlar ve Riskler”, **Liberal Düşünce**, s. 68, (Güz 2012), s.83-109, <http://www.libertedownload.com/LD/arsiv/68/sayi-68.pdf>, [04.03.2019]
- Demirel, Tanel, “Liberal Düşünce Topluluğu Çevresindeki Farklılaşmalar Üzerine”, **Liberal Düşünce**, s. 77, (Kış 2015), s.107-123, <http://www.libertedownload.com/LD/arsiv/77/10-ldt-cevresindeki-farklilasmlar-uzerine.pdf>, [04.03.2019]

- Tanel Demirel, “25. Yılında Liberal Düşünce Topluluğu: Eleştirel Bir Değerlendirme”, **Liberal Düşünce**, s.89, (Kış 2018), s.25-48,
<http://taneldemirel.com/wp-content/uploads/2018/04/Demirel-2018.pdf>, [04.03.2019]
- Dworkin, Ronald, “Liberalism”, ed. Micheal Sandel, **Liberalism and its Critics**, New York: New York University Press, 1984.
- Eccleshall, Robert, “Liberalism”, **Political Ideologies: an introduction**, ed. R. Eccleshall, V. Geoghegan, R. Jay, M. Kenny, I. MacKenzie, R. Wiford, London: Routledge, 1994, s.28-60.
- “Ekonomi”, <http://www.ldp.org/ekonomi-2/>, [04.03.2019]
- Erdoğan, Mustafa, **Liberal Toplum Liberal Siyaset**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993
- Erdoğan, Mustafa, **Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm**, Ankara: Orion Yayınevi, 2006.
- Erdoğan, Mustafa “Liberalizm ve Türkiye’deki Serüveni”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm, Cilt 7**, ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s.23-41.
- Erdoğan, Necmi, Fahriye Üstüner, “1990’larda ‘Siyaset Sonrası’ Söylemler ve Demokrasi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm, Cilt 7**, ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, 658-667.
- Erten, Barış, “Liberal (Demokrat?) Parti”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm, Cilt 7**, (der.) Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s.629-634.
- Friedman, Milton, **Kapitalizm ve Özgürlük**, İstanbul: Plato Film Yayınları, 2011.
- Gönenç Levent, “2000’li yıllarda merkez çevre ilişkilerini yeniden düşünmek”, **Toplum ve Bilim, Sayı 105**, 2006, s.129-153.
- Gray, John, **Liberalizmin İki Yüzü**, Çev: Koray Değirmenci, Ankara: Dost Kitabevi, 2003.
- Gülalp, Haldun, “Marksizm, Liberalizm ve Neo-Liberalizm”, **Cogito, Sayı 75**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013, s.14-25.
- Gülalp, Haldun, “Sivil Toplum: Kavramsal Bir Değerlendirme”, **Cogito, Sayı 32**, s.276-291.

Gürpınar, Doğan, “Neo-liberal saldırı” “Foucault etkisi””, **Birikim**, Sayı 238, s.72-87.

Gürpınar, Doğan, **Dünya Veda: Türkiye’de Liberalizm ve Demokrasi (1980-2010)**, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013.

Gürses, Didem, “Ahmet Hamdi Başar”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm**, Cilt 7, (der.) Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s.332-342.

Hanioglu, M. Şükrü, “Hepimiz liberal miyiz?”, **Sabah**, 2011,

http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/hanioglu/2011/01/23/hepimiz_liberal_miyiz,

[04.03.2019]

Harvey, David, **A Brief History of Neoliberalism**, New York: Oxford University Press, 2007.

Hayek, F.A., “Liberty and Liberties”, **The Constitution of Liberty**, Routledge, 1960, s.11-22.

Hayek, Friedrich A., “Equality, Value and Merit”, ed. Micheal Sandel, **Liberalism and its Critics**, New York: New York University Press, 1984.

Hoffman, John, Paul Graham, “Chapter 8: Liberalism”, **Introduction to Political Theory**, Ashford Colour Press Ltd, 2009, s.174-195.

İnsel, Ahmet, “Türkiye’de Liberalizm Kavramının Soyçizgisi, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm**, Cilt 7, (der.) Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s.41-74.

Kaçmazoğlu, Bayram, **27 Mayıs’tan 12 Mart’a Türkiye’de Siyasal Fikir Hareketleri**, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2000.

Kawade, Yoshie, “Montesquieu”, **Political Thinkers From Socrates to the Present**, New York: Oxford University Press, ed. David Boucher and Paul Kelly, 2003, s.217-235.

Küçükömer, İdris, **Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması**, İstanbul: Profil Yayıncılık, 2010.

Kürkçü, Ertuğrul, “AKP demokrasiye gitmek için bir imkan değildir”, **Milliyet**, 2008, <http://siyaset.milliyet.com.tr/akp-demokrasiye-gitmek-icin-bir-imk-n-degidir/siyaset/siyasetdetay/18.08.2008/979641/default.htm>, [04.03.2019]

“Kürtaj ve Hukuk”,

http://ozgurlukarastirmalari.com/pdf/rapor/OAD_RQG8wVA.pdf, [04.03.2019]

Kymlicka, Will, “Liberalism”, **Liberalism, Community and Culture**, New York: Oxford University Press, 1989, s.9-21.

Kymlicka, Will, **Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.

“Liberal Düşmanlığı Bir İttihatçı Geleneği mi?”, <http://t24.com.tr/haber/liberal-dusmanligi-bir-ittihatci-gelenegi-mi,748306>, [04.03.2019]

Locke, John, **Two Treatises of Government and A Letter Concerning Toleration**, New York: Vail-Ballou Press, 2003.

Mardin, Şerif, “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri”, **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, der. Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000.

Mill, **On Liberty**, Cambridge University Press, 1989.

Mill, **Principles of Political Economy**, www.gutenberg.org/files/30107/30107-pdf.pdf, [04.03.2019]

Nelson, William, “Liberal Theories and their Critics”, **Social and Political Philosophy**, Robert L. Simon (ed.), Blackwell Publishers, 2002, s.197-221.

Nişancı, Ensar, “1980 sonrası dönüşümde devlet-sermayedar ilişkilerinin rolü üzerine”, **Toplum ve Bilim, Sayı 106, 2006**, s.110-137.

Nozick, Robert, **Anarchy, State and Utopia**, New York: Basic Books, Inc., Publishers, 1974.

Nozick, Robert, “Moral Constraints and Distributive Justice”, ed. Micheal Sandel, **Liberalism and its Critics**, New York: New York University Press, 1984, s.100-123.

Özavcı, Hilmi Ozan, “Düşünce Tarihi Merceğinden: Türkiye’de Liberalizm”, **Doğu-Batı, Sayı 57, 2011**, s.137-175.

Özkazanç, Alev “Türkiye’nin Neo-Liberal Dönüşümü ve Liberal Düşünce”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm, Cilt 7**, ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s.634-658.

Öztürk, Armağan, “İki Liberalizm Teorisi ya da Liberalizmi Bölen Metodolojik-İdeolojik Ayraçlar Üzerine Bir Soruşturma”, **Yeni Sol Yeni Sağ**, der. Armağan Öztürk, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2010, s.299-337.

” Parti Programı: I. Devlet Yönetimi”, <http://www.ldp.org/parti-programi/> ,
[04.03.2019]

Rawls, John, **A Theory of Justice**, Cambridge: The Belknap Press of Harvard University, 1999

Rawls, John, “The Right and the Good Contrasted”, ed. Micheal Sandel, **Liberalism and its Critics**, New York: New York University Press, 1984.

Sabine, George H., “Liberalizm: Felsefi Radikalizm”, **Siyasal Düşünceler Tarihi III Yakın Çağ**, Çev.Özer Ozankaya, Ankara: Sevinç Matbaası, 1969, s.49-81.

Savran, Sungur, **Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri**, Cilt 1: 1908-1980, İstanbul: Yordam Kitap, 2010.

Savran, Sungur, “Sol Liberalizm: Maddeci Bir Eleştiriye Doğru”, **11. Tez Kitap Dizisi: 2**, İstanbul: Uluslararası Yayıncılık, 1986.

Smith, Adam, **The Wealth of Nations, Books I-III**, London: Penguin Books, 1999.

Sümer, Çağdaş, “Liberal Muhafazakar Sentezin Eleştirisine Giriş: İttifakın Düşünsel Kaynakları”, **Hegemonyadan Diktatoryaya: AKP ve Liberal-Muhafazakar İttifak**, Çağdaş Sümer, Fatih Yaşlı (ed), (Ankara: Tan Kitabevi Yayınları, 2010): 61-108.

Sümer, Çağdaş, Fatih Yaşlı, “Liberal Muhafazakar İttifak Üzerine Notlar”, **Hegemonyadan Diktatoryaya: AKP ve Liberal-Muhafazakar İttifak**, Çağdaş Sümer, Fatih Yaşlı (ed), (Ankara: Tan Kitabevi Yayınları, 2010): 9-29.

Şahin, Bican, “Liberalizm”, **Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler**, Der: Ömer Çaha- Bican Şahin, Ankara: Orion Kitabevi, 2013, s.39-102.

Şentürk, Murat, Aynur Erdoğan (yay. haz.), “**Sivil**” **Toplum Kavramı Tartışmaları**, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2008.

“Türkiye’de Din Özgürlüğü Raporu”, <http://www.liberal.org.tr/sayfa/turkiyede-din-ozgurlugu-raporu,133.php>, [04.03.2019]

“Tüzük”, <http://www.ldp.org/parti-tuzugu/>, [30.06.2018]

Vincent, Andrew, **Modern Politik İdeolojiler**, Çev. Arzu Tüfekçi, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2006.

Yayla, Atilla, **Fikir Hareketleri ve Liberal Düşünce Topluluğu**, Ankara: Liberte Yayınları, 2003.

Yayla, Atilla “Özal, Özal Reformları ve Liberalizm”, Modern **Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm, Cilt 7**, (der.) Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s.584-588.

Yayla, Atilla, **Liberalizm**, Ankara: Turhan Kitabevi, 2011.

EKLER

Ek 1. Sorular

1. Kısaca liberal düşünceyi nasıl tanımlarsınız?
2. Liberal düşüncede özgürlük kavramını nasıl tanımlarsınız?
3. Türkiye'de liberal düşünce size göre nasıl bir gelişim göstermiştir?
4. LDT ile ayrılışınız nasıl oldu?
5. ÖAD size göre nasıl bir kurum, Türkiye'de liberal düşünme biçimine nasıl bir katkısı var?
6. Rawls Türkiye'deki tartışmalarda örneğin Hayek kadar yer tutmamaktadır, sizce nedeni nedir?
7. İkinci Cumhuriyet tartışmalarını liberal düşüncede yeri var mıdır sizce?
8. Neoliberal düşünme biçiminin liberalizm içindeki yeri size göre nedir?

Ek 2. Mustafa Erdoğan'ın Yanıtları

1. Kısaca liberal düşünceyi nasıl tanımlarsınız?

“Liberal düşünce” aslında büyük bir siyasî ve entelektüel geleneğin adıdır. Birçok farklı kaynaktan beslenen büyük bir nehre benzetebiliriz liberalizmi. Tam da bu, yani beslendiği kaynakların çeşitlilik ve çokluğudur ki liberalizmin kuşatıcı bir tanımını yapmayı zorlaştırmaktadır. Yine de özlü bir tanım vermek gerekirse, Lord Acton'ın ufuk açıcı deyişine [“Liberalizmin kutupyıldızı özgürlüktür”] referansla şöyle diyebilirim: Liberalizmin temel kılavuzu, yol gösterici ilkesi özgürlüktür. Böylece liberalizm kısaca özgürlük taraftarı düşünce ve siyaset olarak tanımlanabilir. Başka bir anlatımla, liberalizm bir özgür toplum tasarımıdır. Liberal için özgürlük bizatihi bir amaçtır, sırf bir araç değil. Yine Lord Acton'ın ifadesiyle, özgürlük “ulusal büyüklük ve görkem, zenginlik ve refah, aydınlanma ve ahlâk” gibi değerlerin yerine konabileceği’ araçsal bir değer değil, bizatihi bir değerdir, bir amaç-değerdir.

Özgürlüğün liberalizm bakımından üstün değeri, elbette bu öğretinin diğer temel insanî değerleri önemsemediği anlamına gelmez. Tam aksine, hoşgörü ve özerklik gibi başka değerlerin de liberal tasavvurda önemli bir yeri vardır. Hoşgörü, kişinin veya kamusal otoritenin onaylamadığı görüşlere karşı baskı yapmaktan ilkeli olarak kaçınması demektir. Hoşgörü ilkesi baskının yerine akılcı iknayı geçirmeyi amaçlar.

Başka bir açıdan, hoşgörü liberalizmin ahlâkî çoğulculuğa verdiği tipik cevap olarak da görülebilir: farklı inanç, düşünce ve hayat tarzlarının barışçı bir şekilde bir arada var olabilmesi en başta liberal toplumun hoşgörü ilkesine bağlı kalmasıyla mümkündür. Hoşgörü bu bakımdan bireysel özgürlüğü tamamlayıcı bir ilkedir.

Öte yandan, bireysel özerklik de liberalizmin özellikle Kant'tan etkilenen yorumunda öne çıkan başka bir değerdir. Özerklik kısaca kişinin kendi-kendini belirlemesidir. Özerk kişi başka bir iradenin değil kendisinin belirlediği amaçları izler. Bu da ancak kişinin toplumsal pratikleri ve yerleşik düşünceleri sorgulayabilen, “aydınlanmış” bir düşünce yapısına ve iradeye sahip olmasıyla mümkündür.

Şu var ki, bireysel özgürlüğe verdiği üstün önemden dolayı, liberalizm özerk hayatlar yaşamayan, başka iradeleri veya dogmatik görüşleri kendisi için bir otorite olarak gören bireylere özerklik adına müdahaleye de taraftar değildir. Onun için, liberaller bireysel özerkliğin teşvikinden yana olmakla beraber, bu amaçla cebrî araçlara başvurulmasını genellikle onaylamaz ve bu arada paternalizmi reddederler.

2. Liberal düşüncede özgürlük kavramını nasıl tanımlarsınız?

Özgürlük kısaca kişinin yapmak veya olmak istediği şeyin insan-yapısı, değiştirilebilir ve keyfi bir haricî müdahaleye maruz kalmaması demektir. Bu, Isaiah Berlin'in meşhur ikili ayrımındaki özgürlüğün negatif anlamıdır. Engellenmemek, kısıtlanmamak, baskı altında olmamak anlamında özgürlük yani. Birey ancak bu şekilde baskıdan özgür (free from) olursa kendi amaçlarını ve projelerini gerçekleştirebilir. Bu anlamda özgürlük özerkliğin de önşartı ve garantisidir. Kişinin kendi-kendini belirleyebilmesi 'aydınlanmamışlık'tan kaynaklanan iç engellerin olmamasını gerektirdiği gibi, özerk bir şekilde kararlaştırılan eylemin gerçekleşmesi de en başta haricî bir kısıtlama veya müdahalenin olmamasına bağlıdır.

Ancak, özgürlüğün daha ziyade 'pozitif' yorumunu (freedom to) öne çıkaran kimi liberaller negatif konseptin eksik bir özgürlük anlayışını yansıttığını, çünkü kişinin yapmak istediği şey için gerekli donanım (araçlar, para, zenginlik) sahip olmaması halinde özgür sayılamayacağını veya böyle bir özgürlüğün 'değersiz' olduğunu [veya 'yeterince değerli' olmadığını] ileri sürerler. Isaiah Berlin, bu yaklaşımın özgürlükle iktidar veya gücü karıştırmaması bakımından kavramsal bir hata olduğunu belirtir. Ona göre, özgürlük ve iktidar veya güç iki ayrı şeydir; keyfi bir kısıtlamaya maruz kalmadığı sürece bireyin istediklerini yapmak için gerekli imkânlarla sahip olmaması onun özgür olmadığı anlamına gelmez.

Pozitif özgürlük taraftarlarının kavramsal bir hata yaptıkları görüşü bana da doğru geliyor. Evet, bir şeyi onun için uygun yetenek, güç veya donanıma sahip olmadığınız için yapamamanız rahatsız edici olabilir, hatta bu sizi hüsrana uğratabilir; ama bu sırf bu nedenle özgür olmadığınız anlamına gelmez. Bu durumun özgürlüksüzlükten başka birçok nedeni olabilir. Bu özgürlüksüzlük değil de belki bir adaletsizlik olabilir, tamamen sizin kusurunuzdan ileri geliyor olabilir, hatta hiç kimsenin kusuru olmayabilir. Buna karşılık, bir şeyi yapmak için gerekli ve uygun donanıma (yetenek ve araçlara) sahip olduğunuz halde, başka bir kişi veya otorite onu yapmaktan sizi keyfi olarak alıkoyuyor olabilir. Özgür olmama durumu işte budur.

Tahmin edilebileceği gibi, farklı özgürlük kavrayışlarının kamu siyasetiyle ilgili sonuçları vardır. Pozitif özgürlük taraftarları, tabiatıyla, onları uygun araçlar ve olanaklarla donatmak suretiyle bireyleri 'özgürleştirme'nin devlete yüklediği pozitif

bir görev olduğunu düşünürler. Başka bir anlatımla, pozitif özgürlükçüler regülasyon ve vergileme gibi yollarla -değişken derecelerde- devlet müdahalesinden yanadırlar.

- 3. Türkiye'de liberal düşünce size göre nasıl bir gelişim göstermiştir?**
- 4. LDT ile ayrılışınız nasıl oldu?**
- 5. ÖAD size göre nasıl bir kurum, Türkiye'de liberal düşünme biçimine nasıl bir katkısı var?**

“Türkiye’de liberal düşünce nasıl bir gelişim göstermiştir?” sorusuna bir an için “Türkiye’de liberal düşünce gelişme göstermemiştir” şeklinde cevap veresim geldi. Son 30 yılda yaşadığım tecrübenin bende uyandırdığı his bu çünkü. Ama biraz daha soğukkanlı bakarsak, şöyle demek sanki daha doğru olacak: Türkiye’nin yarım-yamalak da olsa kimi liberal fikirlerle tanışmasının üstünden kabaca bir asır geçti ama bu süre boyunca liberalizm uzun soluklu ve ciddiye alınmaya değer bir düşünce akımı olarak ortaya çıkmadı. Bu uzun dönem boyunca liberalizm adına gözlediğimiz, sadece arada bir parlayıp sönen zayıf alevler... Ta ki 1990’lar başlarında rahmetli Kâzım Berzeg ve Atillâ Yayla’yla beraber Liberal Düşünce Topluluğu’nu oluşturmamıza kadar. Böylece, Liberal Düşünce Topluluğu’nun ortaya çıkmasıyla ilk defa bu durum değişebilecek, Topluluk kalıcı bir fikir hareketi haline gelecekmiş gibi oldu. Gerçekten de LDT aşağı yukarı 20 yıl Türkiye’deki liberal eğilimli akademisyen ve düşünce adamlarının toplanma yeri ve liberal fikirlerin etrafa yayıldığı bir odak gibi göründü. Ama maalesef 2013’ten sonraki gelişmeler bu ümitvar görüntüyü kısmen hayal kırıklığına dönüştürdü.

LDT’yi bir hayal kırıklığına dönüştüren ana neden Türkiye’nin 2011 sonrasında içine girdiği otoriterleşme süreci ve özel olarak da Gezi olayları karşısında alınması gereken tavır konusunda Topluluğun kurucuları arasında ortaya çıkan fikir ayrılığı oldu. Rahmetli Kâzım Bey ve ben AKP iktidarının özgürlük ve demokrasiden uzaklaşma yolundaki bu gidişinden derinden endişe duyduk ve tabiatıyla bu gidişatı eleştirmeye başladık. Buna karşılık, diğer kurucu Atillâ Yayla gerek Gezi olayları gerekse sonraki gelişmeler konusunda iktidar partisinin geliştirdiği söyleme ikna oldu.

O da iktidar gibi, Gezi olaylarının AKP iktidarını devirmek için tezgâhlanmış bir tertip, hatta komplo olduğunu düşünüyordu. Daha sonra da iktidarın baskıcı uygulamalarına yönelik eleştiri ve muhalefete karşı hep AKP iktidarının yanında durdu. Dahası, Atillâ Yayla doğru veya yanlış kendisi için bir tutum geliştirmekle yetinmeyip, kendi pozisyonunun yegâne meşru ‘liberal’ pozisyon olduğunu ima etti, hatta yer yer bunu söyledi de.

Kurucular arasında ortaya çıkan ilkesel temeldeki bu ayrışma doğal olarak Liberal Düşünce Topluluğu’nun dağılması sonucunu getirdi. Ayrıca, ortada Topluluğun adını kullanan bir dernek de vardı fakat bu Dernek LDT ile aynı şey değildi, şimdi ise hiç değildir. Topluluk formel bir organizasyon değil, mensuplarının gönüllü fikrî katkılarına dayanan faaliyetlerin koordinasyonu anlamına gelen enformel bir oluşumdu çünkü. Her ne hal ise, işaret ettiğim şartlar altında o Derneğin çatısı altında birlikte çalışma imkânımız kalmadı. Zaten Atillâ Yayla çoğu kendisine kişisel olarak sadık olan elemanları marifetiyle Derneği kontrolü altında tutuyordu. Bu durumda, benim gibi Türkiye’nin gidişatından endişe duyan ve çoğu LDT’nin entelektüel kimliğinin oluşmasına katkıda bulunmuş olan Bican Şahin, Erdal Türkkan, Veli Kondak ve Melih Yürüşen gibi arkadaşlarla birlikte ayrı bir dernek kurmaya karar verdik. Özgürlük Araştırmaları Derneği (ÖAD) 2014 Ağustos’unda işte böyle doğdu.

ÖAD, adının da çağrıştırdığı gibi, özgürlük odaklı bir araştırma kuruluşu. Başka bir ifadeyle, ÖAD aktivist bir kuruluş değil, esas olarak bir araştırma merkezi. Daha çok kamu siyasetini oluşturanları ve genel kamuyu liberal değer ve ilkeler doğrultusunda aydınlatma amaçlı araştırma projeleriyle öne çıkmayı amaçlıyor. Dernek bugüne kadar kamu siyasetinin hemen hemen her alanında araştırma raporları ve analizler yayımladı. 2018 yılında öne çıkan ‘Hukuk Devleti Akademisi’ projemiz ise hem bir araştırma hem de bir eğitim faaliyeti özelliği taşıyor.

‘Liberal düşünme biçimi’ne katkı yapmak konusuna gelince; bu, kamu siyasetine ilişkin liberal öneriler geliştirmek üstünde odaklaşan ÖAD’nin asıl amacı değil. Bu, kurum olarak Dernek’ten ziyade Dernek üyelerinin kendi bireysel entelektüel ve akademik çabalarıyla katkı yapabilecekleri bir hedef. Yine de belki şu anlamda bir katkıdan söz edilebilir: Analizler ve raporlar başta olmak üzere Derneğin yayınları ve organize ettiği akademik forumlar liberal ilkelerden hareket eden öneriler içermeleri anlamında Türkiye’deki liberal düşünceye de dolaylı bir katkı sayılabilirler.

Kendi adıma söylemem gerekirse, ben eskiden olduğu gibi bugün de liberal teorideki gelişmeleri izlemeye ve bunları kendi yayınlarıma yansıtmaya devam ediyorum. Yalnız, çeyrek asırdır kamusal entelektüel olarak bilinen bir kişi olmama rağmen, genel kamuya hitap etme konusunda eskiden yapıp da bugün yapamadığım bir şey var ki ona tabii üzülüyorum: Son üç yıldır radyo-televizyon ve gazete gibi kitle iletişim araçlarında kendimi ifade etme şansım maalesef yok. Bu süre boyunca Üniversite dışında kaldığım için de öğrencilere ve meslektaşlarıma da doğrudan hitap edemiyorum. Şimdilik sadece kitap ve makale yazıyor ve ÖAD için araştırma raporları kaleme alıyorum. Şimdiye kadar ÖAD için kaleme aldığım rapor ve analizler şunlar: ‘‘Hukukun Üstünlüğü ve Türkiye’’ (2015), ‘‘Başkanlık Sistemi, Latin Amerika Tecrübesi ve Türkiye’’ (2016), ‘‘Liberal Adalet ve Ekonomik Özgürlük’’ (2018), ‘‘Hukukun Üstünlüğü Elkitabı’’ (2019).

6. Rawls Türkiye’deki tartışmalarda örneğin Hayek kadar yer tutmamaktadır, sizce nedeni nedir?

Bunun birkaç sebebi var. Bir kere, Türkiye Hayek ismine 1940’lar sonlarından beri az çok aşinadır. Nitekim, yazarın, zamanında Batı dünyasında büyük yankılar uyandırmış olan Road to Serfdom adlı kitabının bazı bölümleri 1947-48 yıllarında Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisinde ‘‘Esaret Yolu’’ adıyla yayımlanmıştı. Ayrıca kendisinin 1974 yılında iktisat alanında Nobel Ödülü kazanması da hem genel olarak Hayek’e olan ilgiyi, hem de özellikle iktisatçılarımız arasında onun tanınırlığını artırmıştır. Nihayet, Hayek’in çalışmalarının önemli bir kısmının iktisatla ilgili olması, onun Türkiye’nin iktisadî sorunlarına çözüm arayışı içinde olan kamu siyaseti yapımcılarının ve akademik iktisatçıların dikkatini çekmesini kolaylaştırmıştır.

Buna karşılık Rawls Batı dünyasında bile 1970’lere kadar akademi dışında pek bilinen bir düşünür değildi. Onu meşhur eden temel eseri A Theory of Justice 1971 yılında yayımlandı. Üstelik bu kitabın güncel siyasal meselelerle ilgisini kurmak uzmanlık gerektiren, zaman alıcı bir işti(r). Rawls adının İngilizce-konuşulan dünyanın dışında popüler hale gelmesi 1993 tarihli Political Liberalism adlı kitabından sonradır. Türkiye’de de 90’lara gelinceye kadar Rawls bilen pek yoktu (Bu noktada, ilgili bir hatıramı nakletmek isterim. Türkiye’de Rawls’la ilgili ilk yayın sanırım benim A Theory of Justice’ten 1986 yılında yaptığım [maalesef ufak-tefek hatalar da içeren] ve

Yeni Forum'da yayımlanan 30 sayfa tutarındaki çeviri olsa gerektir. Daha da tuhaf olan, o zamanlara kadar Ankara Siyasal'ın kütüphanesinde bile Rawls'un kitabının olmamasıydı ki onu da aynı yıl Kütüphane benim talebim üzerine getirtmişti.) Her neyse, bugün gerek dünyada gerekse Türkiye'de Rawls'a olan akademik ve entelektüel ilgi Hayek'e olan ilgiyi geçmiş gibidir.

Şu var ki, Rawls ABD'de 'liberal' olarak bilinmekle beraber, onun görüşleri liberalizmin klasik anlamıyla yer yer bağdaşmazlık içermektedir. [ABD'de 'liberal' sıfatı Avrupa'da ve Türkiye'de kabaca 'sosyal demokrat'lığa karşılık gelmektedir.] Evet Rawls'un felsefesi liberal-bireyci öncüllerden hareket etmektedir ama ulaştığı sonuçların önemli bir kısmı daha toplumcu, hatta kollektivisttir. Bunu en belirgin biçimde gözleyebileceğimiz alanlardan birini onun piyasa ekonomisiyle ilgili görüşlerinde gözleyebiliriz. Gerçi Rawls'un "hakkaniyet olarak adalet" teorisi "herkes için eşit özgürlük"ü birinci ve öncelikli ilke saymaktadır ama, onda özgürlüğün önceliği ilkesi genel bir iktisadî özgürlük hakkını içermemektedir. Rawls sadece meslek seçme özgürlüğü ile kişisel mülkiyet hakkını anayasal olarak korunmayı hak eden 'temel özgürlükler' arasında görmektedir. Onun âdil toplum tasavvurunda ne "üretim araçlarında özel mülkiyet" bir temel haktır, ne de sözleşme özgürlüğü. Hatta Rawls daha da ileri giderek, A Theory of Justice'te "(s)erbest piyasaları kullanmakla üretim araçlarının özel mülkiyeti arasında hiçbir esaslı bağlantı" olmadığını söyler.

7. İkinci Cumhuriyet tartışmalarının liberal düşüncede yeri var mıdır sizce?

'İkinci Cumhuriyet tartışmaları' denen şey tamamen Türkiye'ye özgü, yani bu konuştuğumuz meselelere göre oldukça yerel ve felsefî-ahlâkî ilgisi nispeten zayıf bir konudur. Bunu söylemekle, bu söylemin Türkiye açısından önemsiz olduğunu ve kamusal tartışmaya hiçbir katkı yapmadığını ima etmek istemiyorum. Aksine, Türkiye'nin özgürleşmesine ama daha çok da demokratikleşmesine katkı yapabilecek önerileri vardı bu tartışmanın. Benim demek istediğim, 'İkinci Cumhuriyet' söyleminin, teorik referansları bakımından liberalizm tartışmalarıyla bir arada düşünülebilecek derinlikte bir konu olmadığıdır. Bununla beraber, bu söylemin Türkiye siyasetine ilişkin teşhis ve önerilerinin şans eseri de olsa liberal öğretiyile önemli ölçüde uyumlu olduğunu da belirtmek isterim.

8. Neoliberal düşünme biçiminin liberalizm içindeki yeri size göre nedir?

Doğrusunu söylemek gerekirse, popüler kullanımdaki anlamını esas alırsak, ‘neoliberal düşünme biçimi’ diye bir şey yoktur. Çünkü, neoliberal terimi bir düşünce akımından ziyade, 1980’li ve 90’lı yıllarda ABD ve Britanya gibi ülkelerde etkili olan belli bir tür kamu siyasetine atıfta bulunmaktadır. Neoliberal veya neoliberalizm nitelemeleri 1980’lerin sonlarından itibaren sol entelijansiya tarafından, bencilliği kutsayan ‘dizginsiz bir piyasa ekonomisi’ yanlısı anlamında bir karalama yaftası olarak siyasî söylemde yer etmeye başlamıştır. Deyim hatta yer yer uluslararası bir komployu teşhis etme edasıyla da kullanılmaktadır. Ne var ki, yakın zamanlara kadar bu yaftayı üstlenen herhangi bir ciddi entelektüel grup, topluluk veya sivil kuruluş yoktu.

Ancak son birkaç yıldır ABD ve Britanya’da kendisini ‘neoliberal’ olarak niteleyen tek tük kişilere rastlanmaktadır ama, onların bununla kastettikleri bu yaftayı uluorta kullananların ona verdikleri kötuleyici anlamdan tamamen farklıdır. Bu sıfatı benimseyenlerin bununla kastettikleri, piyasacı temelden ayrılmaksızın, regülasyon ve vergileme yoluyla gelir dağılımına kısmî devlet müdahalesini onaylayan daha ‘sosyal’ bir liberalizmdir. Liberalizm içinde yeni ortaya çıkan bu belli-belirsiz yönelim, bir bakıma, bundan 80 yıl kadar önce ‘neo-liberalizm’ terimini ilk kullananların kısmî bir devamı olarak görülebilir. Burada 1938 yılında Paris’te toplanan Walter Lippmann Kollokyumu’nda ortaya atılan bir düşünceye atıfta bulunuyorum. Mises ve Hayek gibi klasik liberallerin de katıldığı bu toplantıda Alexander Rüstow ve diğer bazı katılımcılar laissez-faire’ci iktisat anlayışının terk edilerek, yeniden-dağıtımçı vergilemeye ve devletin ekonomiye müdahalesine dayanan yeni bir siyaset önerisinden yana tutum alınmasını önermişler ve bu yöneline ‘neoliberalizm’ demişlerdi. Tahmin edilebileceği gibi, daha piyasacı olan Mises ve Hayek bu öneriye katılmamışlardır.

Bu duruma göre, ‘neoliberalizm’ terimi bugün halâ kullanılmaya devam edecekse bu ancak iki şekilde anlamlı olabilir. İlk olarak, bununla klasik liberalizmi daha sosyal yönde yorumlayan yeni akımlar kastedilebilir. ‘Bleeding Heart Libertarian’ grubu veya kimilerinin deyimiyle ‘neoklasik liberalizm’ gibi. Bu anlamda neoliberalizmin tipik bir örneği John Tomasi’nin ‘Free Market Fairness’ (2012) (Serbest Piyasa

Hakkaniyeti) adlı eseridir. Neoliberalizm teriminin ikinci anlamlı kullanımı, benim ilk defa 1990 yılında yayımlanan ‘Liberal Düşünce Geleneği’ başlıklı makalede yaptığım gibi, bununla klasik liberal fikirlerin 1970’ler sonlarından itibaren yeniden canlanmasına işaret etmek şeklinde olabilir. Her iki durumda da ortada bir komplo filan yoktur; olan sadece, 300 küsur yıllık geçmişi olan büyük bir düşünce geleneğinin kısmen değişerek de olsa varlığını sürdürmesidir.

ÖZ GEÇMİŞ

NEHİR CAN KAZAN

Doğum Tarihi: 1989

E-posta : nehircn@gmail.com

Adres: Sarıyer

EĞİTİM

Yüksek Lisans

Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

(Tez aşaması) AGNO: -/4,00

Lisans

Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Mezuniyet Tarihi: Haziran 2012 - Yüksek Onur Öğrencisi

(Bölüm Birinciliği) AGNO: 3,55/4,00

DENEYİMLER

İC İçtaş – Gelir Güvence Uzmanı

(Şubat 2017 – Devam Ediyor)

PROJELER

- Yıldız Teknik Üniversitesi Toplumsal Duyarlılık Projesi: Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi, Gönüllü Çalışma (5 ay)
- Yıldız Teknik Üniversitesi Toplumsal Duyarlılık Projesi: Parıltı Görmeyen Çocuklara Destek Derneği, Gönüllü Çalışma (5 ay)
- Yıldız Teknik Üniversitesi Küresel İncelemeler Merkezi: Asistan Öğrenci

SERTİFİKALAR

- ISO 9001: 2015 Kalite ve İç Denetçi Eğitimi ve Sertifikası